

UNGARIA

REVISTĂ SOCIALĂ-ȘTIINȚIFICĂ-LITERARĂ.

Apare

*(afară de Iuliu, August)
de două ori pe lună*

REDACTOR :

GRIGORIU MOLDOVAN.

Abonament :

*Pe an 6 fl. (14 franci.)
Pe 1/2 de an 3 fl. (7 fr.)*

KULTUREGYLETUL ȘI LIGA CULTURALĂ.

Nu suntem copii. Noi nu ne îndestulim cu turte aurite și cu alune găurite de vererită. Acela care voiește a ni-o câștiga stima și respectul, trebuie să fiă om, bărbat întreg : cu minte sănătoasă, nu cu gărgăuni în cap ; cu simț de dreptate nu cu reutate neagră în inimă ; cu cunoașterea trecutului, cu vederi fondate pentru viitor, nu cu frase îndatinate cu prostii sucite și resucite spre ademenirea poporului românesc.

Iată pentru ce ne lovim noi de atâta oameni și pentru ce avem noi atâta inimi. Urâm tot ce este superficial, gol, prost, nedrept și neadevărat.

Înainte noastră înzădar își bate peptul modernul apostol național cu naționalismul seu gol ; înzădar își va deschide vinele să-i curgă sângele ; înzădar se va băga cu sila în temnița unguirilor, pre noi nu vor mișca toate aceste fiind convinși : poporul românesc n'are lipsă de sângele ieftin, de pepturile îngânfate, de măgăria cu temnițele ungurești, — noi de la sângeratul naționalist o vom întreba : Bine, frate,

unde ți-sunt faptele prin cari poporul românesc a făcut un paș mai înainte ?

Înainte noastră jurnalistul de la Tribuna, tufa necunoscuților anteluptători, înzădar își va roade unghiile și condeiul de chin a scrie în contra unguirilor și așezemintelor ungurești tot felul de murdării ; înzădar va căuta prin dicționare după frase dejositoare pentru alte neamuri, va vorbi despre jug, robie, vandalism, brutalitate, noi îi vom striga : « Treanca-bleanca ! vorbe goale, nimicuri, neadevăruri ! Dle jurnalist ! prin aceste frase poporul românesc n'a fi nici mai luminat, nici mai cult, nici mai avut, și mai bine ai face dacă ai săpa o glie, ai sfărma un grunz, sau ai paște vi'un vițel ! » Apoi acest jurnalist după frazele necălite înzădar se va băga în temnița unguirilor ca să fiă martir, înainte noastră el va fi un netrebnic ; nu îi vom trimite telegrame, nici nu-l vom petrece la gară, căci într'o țară cu libertăți nu poate fi virtute fapta prin care s'a vătămat legile și libertățile țerei. În România calunmiatorii jurnaliști,

propăgătorii de neadevăruri sunt palmuiți, loviți improșcați cu piciorul în public, așa au pățit cei de la A d e v ă r u l, — noi din acești Roade-Unghii facem oameni mari, facem idoli, și ne închinăm lor.

Înainte noastră înzădar vor vorbi despre marele Traian, despre gloriile, cultura, instituțiunile și virtuțile românilor; înzădar vor striga prin lume că urmașii acestor urieși suntem noi, căci noi bine știm că faptele romanilor nu sunt faptele românilor și fiind ei urieși prin faptă, cultură, virtuți, noi nu vom fi urieși prin fala goală prelângă toate că suntem de viță română.

Înainte noastră înzădar se vor fali cu faptele și gloriile strălucite ale lui Mihaiu Viteazul și Ștefan cel Mare. De sigur gloria acestor bărbați ne va încălzi și vom fi mândri că acești bărbați au fost ai noștri, însă vom pricepe și vom ști, că faptele acestor bărbați nu sunt faptele noastre. Precum au trăit, au lucrat, au murit strămoșii noștri vrednici de pomenirea urmașilor, așa trebuie să trăim, să lucrăm, să murim și noi ca faptele noastre și simțul nostru creștinesc, iubirea noastră de dreptate să fiă pomenită de toți cari se vor naște din viță română.

Toată epoca își are ideile și datorințele sale. N'a fost vreme de la zidirea lumii în care neamurile nu prin muncă să fi fost trăit. Dela zidirea lumii n'a fost vreme în care neamurile prin gură și cu fala goală să fi fost înaintat. Poporul care își trage originea de la un popor cult și mare, precum noi ne tragem

de la cel roman, dacă prin furtunile trecutului în cultură a rămas, are o dublă datorință: a lucra din resputeri ca să-i ajungă în cultură, în virtuți pre strămoși. Inteligența română, astăzi își are de datorință din resputeri a lucra spre binele, spre cultura și învâțirea poporului român. Căci noi urmașii romanilor avuți, culți și plini de virtuți, noi suntem seraci. În comparație cu alte neamuri culte europene suntem chiar calici. Ce avem noi pre lângă germani, francezi, anglezii, sau spanioli? pre lângă italieni, și slavi? Ce voim noi astăzi cu 5—6 poeți adevărați, fără beletristică, cu un bacteriolog, cu 4 filologi, fără nici un filosof, cu un învățământ tinăr, fără belearte, cu o industrie încă neașezată? Ce avem noi chiar pre lângă unguri? Avem mii de mii de anarhiști, nuniți naționaliști și avem o fală goală straiță ușoară aruncată pe spatele poporului român de aceia, cari afară de stăndardul lui Mihaiu Viteazul nimic n'au rădicat, n'au lucrat spre binele poporului român.

Oare n'ar fi mai bine întors lucru? Dacă am avea 5—6 anarhiști lucrători cu gura și am avea mii de mii de lucrători pre tot terenul spre binele și înaintarea poporului român?

Un om, după împrejurările sale, un popor poate fi serac, nu-i fiă rușine a își recunoaște starea; căci de serac, dacă-i muncitor, nime nu-și va bate joc, va fi de ris seracul fălos, care nu va lucra ca să-și asigureze esistența, ci se va da în pară cu toată lumea pentru origi-

nea sa. Poporul românesc, lucră după un program de tot întors. Germanii, italienii s'au luptat pentru unitate, când au fost tari, culți și avuți, noi ne luptăm astăzi, când ar trebui să ne întărim. Dătoria seclilor viitori o împlinim astăzi, și dătoria seclului de față o lăsăm pentru seclii viitori. Însă noi cu părerile noastre, când voim ca să hălăduim cu încetul, cu cumpăt, din paș în paș cu înțelepțiune suntem rei români, iar accia care sar gardul și poate se vor înțepa în propetelele lui; cari hălăduesc orbiș fără cumpăt lucrând cu vânt, cu foc, — sunt buni români și sunt luceaferii neamului românesc. Evenemintele unul după altul se nasc; nu trebuie forțate; nu trebuie forțată floarea ca să se deschidă astăzi, când ea are să se deschidă mâni, preste o lună, sau mai târziu, când și-a adunat destulă putere spre înflorire. Un abort nu poate fi lucru sănătos. Apoi Unitatea românilor e prea mare bucată pentru România; nu o-ar putea închiți, i-ar sta în gât, poate s'ar și îneca. N'avem noi astăzi nici o lipsă de unitate a românilor, am avea lipsă de munca binefăcătoare a tuturor românilor spre înaintarea neamului românesc; fără propagarea unității, noi tot uniți am fi, dar fără propagarea culturai vom fi săraci, nu ne vom îndeplini dătorința față cu neamul nostru românesc.

Acela care cugetă sau crede, că Liga, ori armata României cândva față cu puterile mari: Rusia și Austro-Ungaria, cu arma, cu forța va putea ajunge la unitatea româ-

nilor; cumcă cândva Besarabia, Bucovina, Transilvania și Macedonia, cu forța o va putea cuprinde, ca să nu ne folosim de un termen mai aspru, acel românăș e om naiv. Unitatea românilor dacă cândva se va înființa, se va înființa din milă, din simpatiile vecinilor, iar nu prin spiritul resboinic al ligiștilor.

Însă să vedem cum lucră spre unitatea românilor Liga bucureșteană, și cum Kulturegyletul ardelean spre întărirea elementului unguresc.

I.

Liga bucureșteană mai într'o vreme și-a ținut adunarea generală anuală, Liga în București, Kulturegyletul în Deșiu. Răporturile despre activitatea acestor instituțiuni stau sub ochii nostri. N'avem nici simpatii nici antipatii față de una sau de alta. Slugim adevărului, căci prin recunoașterea reului, după părerea noastră, prin silință a-l vindeca, mai mult bine facem neamului nostru decât cu retăcerea, sau chiar cu lăudarea stării miserabile. Trebuie să fie între noi și moderațiune și cumpăt.

Să o punem în cumpănă activitatea Kulturegyletul, apoi a Ligei ca să putem face o comperațiune dreaptă și instructivă.

Raportul Kulturegyletului despre activitatea anului IX. conține 251 pagini. Un volum valoros din care românii mult pot învăța. Kulturegyletul unguresc n'are nici un secret; nu lucră pe ascuns ci oblu; nu unblă cu întunecul în mână ci cu lumina. Lunea din acest ra-

port se poate informa despre toate afacerile acestei instituțiuni. Să ține strict de statute și lucră din resputeri a-și realiza programul alcătuit prin statute. Banii nu 'și-aruncă în baltă. Ne arată elocarea ultimului crucer. Nu se laudă, nici nu se fălește, nici nu atacă; despre maghiarisarea naționalităților nu e vorbă; este vorbă despre împrăștierea culturii naționale ungurești, despre luminarea oamenilor întunecați, despre întărirea cetățenilor în iubirea de patriă și patriotism, despre întărirea elementului unguresc pre care se razămă în primul loc statul și instituțiunile ungurești.

Cine poate nega dreptul ungarilor de a se întări în statul lor? Față de dreptul acesta văiătarea, hulirea ungarilor, blăstămurile țigănești, nu plătesc o ceapă degerată.

Kulturegyletul după activitate de nouă ani are o avere de două milioane florini (4 milioane lei). Organizația lui s'a estins preste întreaga țară. Dă ajutoare: la un preot r. c. din Făgăraș, Ciuc, Hunedioara, Bistrița-Năsăud, Sibiu, Trei-scaune, Turda-Arieș; la 6 școale r. c., la 7 preoți reformați și la 26 școale reformate; la 3 școale unitare, bisericeii israelite din Cluj; școalei gr. c., gr. o. românești în Ciuc s'a votat un ajutor de 500 floreni.

Are propriiele sale școale: în Aranykut, Blășiu, Șebisel, Ighiu, Nagy-Zsombor, Mogyoró-Kerek și Vámos-Udvarhely. Cu totul 8. Kișdedovuri: în Vințul de de jos, Bistrița, Bărăbant, Brașov (2), Deva, Făgăraș, Petroșeni, Sighișoara, Oreștie, Ördögkut și Huedin.

Asile: în Alpest, Baci, Bükös, Felső-Szálláspatak, Haro, Lozsád, Gyalár. Internate: Blășiu, Șebeșel, Deva.

Ajutorează școalele șerrace: în Bolya, Șeica-mare, Sibiu. Dă premii din fundațiile Gyertyánfi și Nemeș. Susține învățători: în Algyógy, Haro și Nagy-Kapold.

Are bibliotecii: în Apăcza, Blășiu, Hunyad, Belbor, Bistrița, Bodola-Nyék, Brașov (2), Brad, Bükös, Cernatu-Sălcelelor, Ciuc-St.-Georgiu-Bánk, Deva, Aiud-de-Sus. Felső-Szaváth, Gernyeszeg, Gyergyó-Békás, Halmágy, Horgaș-patak, Kis-Șebeș, Köhalom, Köszvényes-Remete, Küküllővár, Lozsád, Magyar-Nemegye, Maros-Bogáth, Maros-Szent-Benedek, Medgyes, Mócș, Nagy-Sajó, Nagy-Selyk, Nagy-Szeben, Nagy-Terem, Naszód, Oláh-Brettyó, Pipe, O-Radna, Szakadát, Szász-Șebeș, Szilágy-Cseh, Verespatak, Vécș, Vizakna; Zajzon. La olaltă: 44.

Afară de aceste a înființat 15 reuniuni de cântări; a edat un Beadaccer pentru părțile Ardealului în 2000 esemplare, o Carte de cetire, o Carte de cântări și a înființat Societatea-Carpatină.

Iată rezultatul activității Kulturegyletului înființat mai înainte de asta cu 9 ani. În 9 ani bani presté milioane, școli și alte instituțiuni la-olaltă cu sutele. Din acest răport ne putem convinge că Kulturegyletul unguresc n'are tendințe politice, nu recurge la puteri din străinătate, nu cere ajutorul diplomaților, nu calcă hotarele țerei, are treabă numai cu elementul ungu-

reșe voind a-l întâi, a-l lumina, a-l cultiva în statul său.

Față cu munca drept culturală a Kulturregyletului stă activitatea Ligei culturale din București, a cărei scop ar fi: a-l întâi elementul românesc prin cultură românească. Bărbații acestei instituțiuni sunt de altă pânură. Alt aer și altă apă.

Mai la vale, după Tribuna din Sibiu, adecă într'un mod autentic, îl vom comunica raportul cetit de dl. Lupulescu, secretar, în Congresul Ligei culturale de la 16. 17 și 18 Maiu luna trecută.

Din acest raport ne vom convinge că Liga bucureșteană cu împreșierea luminei, a culturai românești, precum de multe ori am arătat, nu s'a ocupat, scopul ei a fost «a infiera barbaria și firea pădureață a unguru-lui», (vezi raportul lui Lupulescu, punctul d.) Spre ajungerea acestui scop s'a înființat în România 24 secțiuni, cari au adunat bani ca:

1) să se cumpere presa din străinătate,

2) să se tipărească broșuri,

3) să se informeze «persoane marcante în viața europeană»,

4) «în Svedia, în Egipt, în Brasilia și în Ierusalim să se agite cestiunea română și diferite alte colțuri de pământ de la Resărit până la Apus».

Ca prin toate aceste «să se înfioreze apoi barbaria și firea pădureață a Maghiarului».

Apoi din raportul lui Lupulescu ne convingem că Liga culturală spre acest scop:

a) în lume s'a folosit de 26 jurnale din străinătate și de «numerate alte ziare cehe sërbe și slovace.»

b) de câte-va broșuri din condeiul unor jurnaliști,

c) și a câștigat simpatia unor persoane marcante în viața europeană.

Per tangentem apoi să zice în raportul lui Lupulescu că: «românii transilvaneni au simțit ajutorul Ligei în zidire de școale, de biserici, și alte multe instituțiuni nobile și întreprinderi salutare».

Mai înainte de toate vom vorbi despre «ajutorul Ligei» pentru ardeleni. Raportul lui Lupulescu nu ne dă nici o deslucire în asta priviță. Ajutorul Ligei ca racii țigănului «bine că-s în carte», bine că aceste ajutoare să află în raportul Ligei. Oare unde sunt școlile rădicate cu ajutorul Ligei? Unde sunt bisericile ajutate de Liga culturală? Unde sunt celelalte «multe instituțiuni nobile și întreprinderi salutare»? Lupulescu nu le poate denumi fiind acele în lună. Spre orientarea publicului bine ar fi făcut dacă ar fi arătat unde s'au cheltuit banii publicului. Elocarea unui crucer nu s'a dovedit de raportul Ligei. În locul dovezilor publicul s'a îndopat cu frase, că «treaba românilor să agită în Brasilia, Egipt și în Lună», și iarăș «că persoane marcante au infierat barbaria și firea pădureață a maghiarului!»

Oare întru cât înaintează cul-

tura română prin aceste frase, vedeți ?

Nu susținem noi că spre Ardeal n'au pornit și n'au sosit ajutoarele Ligei. Nu susținem noi că aceste ajutoare n'ar fi fost destinate spre clădirea școlilor. La noi însă să îngloadă banii. Apostolia să face cu mare cheltuială. Unde sunt sămădașurile ? De cine au fost rațiunile revizuite ? Și de fapt unde sunt școlile și bisericile ajutate de Liga culturală ? Pentru ce nu să dau în public sămădașurile ? De ce să tem ? Doară de unguri ? Doară aceste școli și biserici ajutate de Liga culturală vor fi prigonite de unguri ? Ba, de unguri nu să pot teme, căci spre scopuri culturale bani să pot primi ori din care parte, să tem însă românii de români, ca să nu iasă la iveală că doară s'a ajutat oameni, școli și biserici cari n'au avut lipsă de ajutor și s'au refuzat ajutoarele de la cei vrednici. Revisuirea sămădașului într'un mod convenient numai prin publicitate să poate face. Despre banii adunați de la tot românul ar trebui făcut sămădașul ca tot românul să aibă știre despre cheltueli, nu numai dl. Lupulescu.

Așadară răportul Ligei nu-i curat; nu ne mângăie; acela are taine despre care numai 5—6 oameni au știre.

Banii adunați spre scopuri culturale nu să pot da pradă. Banii Ligei însă sunt dați în pradă. Căci avem cunoștință că să ajută « multe instituțiuni nobile și întreprinderi salutare » pre cum sunt : amenda lui Lucaciu, Baltas, etc. Și să dă Tri-

bunei a sumă anuală 10.000 fl., altor gazete preste 30.000 fl.; unor persoane sume enorme, ca să susține agitația politică între noi. D'apoi oare noi să avem lipsă de o astfel de agitație ? Nu suntem noi români, nu vom a rămâne români, nu ne silim până la un picior a rămâne români ? S'au doară neamul nostru în părțile ungurene prin influința ungurească s'a micșorat, în număr a scăzut ?

Intre noi are cineva de cuget ca să să facă ungar de lege și naționalitate ? Sau nu ne uităm cu drag la înainterea și prosperarea statului român ?

Toată vaca de la natură e provăzută cu atâta lapte cât e destul pentru un vițel. România însă e o vacă care prelângă vițelul său dă lapte și unor boi; mulți îl imping pre sermanul vițel de sub vacă; mulți o rod. România e sedusă, țara întreagă e înșelată. Sbierăm ca să ne audă : România e ademenită de ardeleni, ca să o roadă. N'are România atâta avuție, cu care să ne îndestulească. Da, oamenii nostri o nebunesc, ca să poate ajunge la ajutoarele Ligei despre care nu trebuie dat nici un sămădaș.

II.

Noi nu o lăudăm purtarea Ligei, nici nu suntem însuflețiți de acea. Oare cei români suntem noi ? Oare ar trebui ca să-l lăudăm pre dl. Lupulescu că a cheltuit sute de mii pre niște maculaturi ?

Noi suntem de acea părere că n'avem ce colinda prin Europa după simpatii făcute cu forța. Simpatiile

să se câștige prin fapte, prin instituțiuni moderne, prin liberalism adăvrat. Simpatiile apoi vin de sine.

Simpatiile colindate de Lupulescu și Popoviciu prin Europa nu plătesc un ban. Azi sunt mâncate și dispărute. Apoi acele pre această cărare să pot susține numai cu mari cheltuieli fără ca banii cheltuiți să aducă ceva rod. Un condeiu cumpărat cu banii Ligei în mâna pruncului mai mult preț are în ochii nostri decât simpatia lui Kikeriki, Figaro; sau simpatia diplomatului Tîrța-Pîrța.

Noi nu ne putem închide ochii văzînd aceste lucruri. Susținem că o școală rădăcată pentru români este mai mare bine decât o mișcă de broșuri. O carte bună în mîna poporului mai mult bine face decât ar face înegrirea ungarilor o mișcă de ani, pentru că în urma urmelor: ungurii nu sunt așa precum îi descriem noi, ci sunt așa precum sunt de la natură alcătuiți. Instituțiunile statului unguresc sunt pline de liberalism, și România pe terenul acesta nu-l va ajunge nici preste 50 de ani. Bărbații statului românesc fiind orbiți de o antipatie neobicinuită nu pot judeca asupra stărilor ungurene, și Europa dacă odată a avea lipsă de informațiuni sincere despre stările ungurene, de bună seamă nu se va întoarce către diplomații Ligei, cari sunt cunoscuți de dușmani, ci se va informa examinînd legile și instituțiunile statului.

Kulturegyletul își cunoaște datorința. Lucră din zî în zî; cu străinătatea n'are treabă. Nu vîncează

simpatiile străinătății. Pre lângă simpatia lui «Videlo» putem muri de foame. Aceasta societate nu se amestecă în treburile altor țări. Sămădașurile sunt aduse la cunoștința publicului.

Liga, precum am văzut, cu simpatii efemere vrea să ne îngreșe. Ea să amestecă în treburile altor țări și lucră în secret. Cheltuește sume enorme pe maculaturi. Indoapă o grămadă de oameni cu bani. Simțim o durere adîncă la vederea acestor lucruri și am vrea ca Liga să înceteze cu megalomania vrednică de rîs.

I-am da un sfat României: Dece lapte numai vițelului seu; acesta dacă va fi gras și mare, apoi dacă n'a fi nici ea sacă, facă cu laptele ce va vrea. Dar până-cînd vițelul de sub ea e flămînd și hitioan nu-ș prede hrana băietului său. Acei bărbați iluștri, luminați, cari au luat parte la Congresul Ligei, ar putea ști atîta că la un războiu mai 'nainte de toate avem lipsă de un popor tare; mai 'nainte de toate poporul românesc din România ar trebui îngreșet, nu cu simpatii ci cu carne, și dacă el ar fi tare cult și avut, atunci să mergem mai departe. Liga e prea mică ca să poartă războiu în șasă țări cu șasă puteri. Ba nici nu o iă în samă nime, căci ea să bate numai cu vîntul ca Don Quisatte.

Așadară noi am dori că Liga să lucreze ca Kulturegyletul ardelean, în țara sa din zî în zî spre întărirea elementului român din statul românesc. Să nu sboare prin vînt, să umble pe pămînt; să lucreze cu

fapte, nu cu frase; cu instituțiuni, nu cu simpatii goale, apoi atunci nu vom fi siliți a lăuda activitatea unei instituțiuni ungurești și a combate direcția Ligei.

Vorbele noastre nu-'s pentru oamenii de astăzi. Veni-va timpul

când vorbele noastre vor fi bivecu-ventate, astăzi sunt blăstămate. Blăstămul oamenilor nu ne atinge, căci noi vedem că ei sunt orbi pentru aceea nu ne pot vede precum suntem.

Grig. Moldovan.

ELEMENTE UNGUREȘTI ÎN LIMBA ROMÂNĂ.

(Dr. George Alexi.)

(Urmare.)

FAT^{OL}: fascia tenuis (Lex. B.): flor, schleier (Iszer Wörtb.): *fátyol* (Mall: Szót. 66.) v. Cih. Diet. II. 497. — Nyk. XIV. 440. *vél.*

FĂGĂDAȘ: réception, promesse (Cih. Diet. II. 497). *fogadás*. «Eu sum Dumnezeu mie *făgădaș făgăduși*» (Paul 94.) «După *făgădașul* tău dă-ne putere» (Bar: Cat. Calv. 74.) «Am avut cu șogoru Pavél un *făgădaș* etc.» (Biharia comitatul Arad).

FĂGĂDĂU: diversorium (Lex B.) gasthaus, wirthshaus (Iszer: Wörterb.): *fogadó*.

De-ar fi iadul *făgădău*

Be-am mândră pre contău.

(P p Trad. 39, 44, 125.)

«Bărbatul meu bea la *făgădău*»

(Gaz. T. 1886—4.)

Grindeiul la *făgădău*

Și fierile la *birău*.¹

(Cânt. pop. în com. Turda-Arieș.)

v. Cih. Diet. II. 697 și Nyk. XIV. 441.)

FĂGĂDUESC: s'engager, promettre, vouer (Cih. Diet. II. 497.) versprechen, geloben, (Iszer Wörterb.): *fogat*. Acesta îl aflăm în l. rom. încă din cele

mai vechi timpuri (Nyr. XV. 207). Folosința deasă și universală ne face să ne aducem a-minte de cuvântul eșit din us chiar din cauza asta: *juruesc* (Cip. Prin-eip. 272.) Azi limba nici nu ști esprima conceptul «promitto» fără acest cuvânt (Nyk. XIV. 440.)

FĂCĂU: *fakó* (despre cai) în com. Arad și Biharia.

FĂLĂITARI: piqueur d'un équipage á 4 chevaux (Cih. Diet. II. 497); *fullajtár*.

FĂRBĂLESC: *fərbál* com. Arad.

FĂRȘANG: *farsang*; preste tot.

FĂRTAI, SFĂRTAI, [SFERT, Trad.]: quartarius, quadrans, sextarius (Lex. B.) das viertel, viring, quart (Iszer: Wört.): *fertály* v. Cih. Diet. II. 499.

FĂSOLESC: *faszol* espresiuone militară.²

FĂGAȘ (M. L.: Gloss. 243): kocsi-kerék (*vágás*) v. *ogaș*.

FĂRTOLESC [mai bine **FĂRTĂESC**

² Observ că aci autorul a greșit deoarece *făsolese* și *fosolese* sunt două însemnări deosebite cu totul una de alta. Așa cuv. *făsolese recte fosolese* are înțelesul *sfătoșesc*: d. e. nu te fasoli (com. Brașov, Sibiu, Turda), adică nu te sfătoși, nu te fi așa înțelept. Espresiuonea militară întrebuintată atât la vechii militari (grănițeri) cât și ani e: *fosolese* notând atâta cât: *capăt* primesc: «Griji că *fosolești*», «Măne e *fosolaș* de lenung».

¹ Aci e a-să înțelege *grinzelul* și *fierile* de la plug.

I. P. C.] *fertollat* pre lângă Szalonta com. Bihariei.

FEL [plural: *feliuri* (specie)]: *-fèle*. E încă un atare cuvânt despre care putem cita sute de exemple din trecut și present e destul a aminti că cuvântul a prins rădăcini preste tot locul în limba română. [Cih. Diet. II. 498. Nyk. XIV. 441.]

FELIÉ: demi, moită (Nyk. XIV. 441.): *felé*: o *felié* de oca de vin» (Nyk. XIV. 441.)

Nu bea vinul cum să bea
Cu cupa și cu *felien*.

(Pop. Trand. 61.)

FELCERIU: *felcser* (Mall. Szót. 68.)

FELDI: *földi*, la militari în Arad (și în Cluj, Orade, Pesta. I. P. C.)

FELEHERȚ: *felcherez* com. Arad și Bihar.

FELELESC: satisfatio, ἀπολογεσθαι: *felel*. In codicele voronețian cetim deja: «Meinre *feleluesci*: Pro me *satisfaciam*» (59. șir. 12—13.) Azi cu acelaș înțeles îl întâlnim în com. Arad și Bihar.

FELELET: ratio, defensio, ἀπολογία: «ascultați acum al meu *feleletju*: audite quam ad vos nunc reddo *rationem* (Sbiera C. V. pag. 37 șir. 1.) Prin com. Arad și Bihar.

FELELIȘ: *felelés*, tot acolo.

FENE: *fene* «mânco-te fenea» preste tot locul.

FELEZEU: une espèce de balai que l'on passe légèrement sur le blé vanné pour le nettoyer des balles (Cih. Diet. II. 498): *felező, fölöző*.

FELEZUESC: *felez, fölöz*, a aduna gleblăturile de fân ori paie prin ținutul Năsăudului (G. Tr. 1887—264).

FEREDEU, FIRIDEU: étuve, bain (Cih. Diet. II. 498.) *feredő*: «Curățită biserica s'a prin *feredeul* Apei» (Bar. Cat. Calv. 5. 4. — Cip. Anal. 138 anul 1689.)

Să face *fereden*
Și să scaldă *Dzëu*.

(Trib. 1887—4/III.)

FERGETEU: *fergetyü* com. Bihar.

FERGETEAG: *fergeteg* com. Arad și Bihar.

FESTESC: colorer, peindre, teindre, farder, badigeonner (Cih. Diet. II. 499.): *fest*.

Lele cu pieptar *festit*
Cuptoriu și *leslipit*

(Gaz. Tr. 1887—13.)

folosit des (Nyk. XIV. 441.)

FI: *fő* în legătură cu alte cuvinte d. e.: **FIBIRĂU**: *főbiró*, **FISOLGĂBIRĂU**: *főszolgabíró*, **FISPAN**: *főispán* (Mall. Szótár 70.)

Fispane măria ta
Eu mândruța nu ți-oi da.

(Pop. Trand. 54—55.)

FIBIRĂU: *főbiró* mai pre tot locul.

FISOLGĂBIRĂU: *főszolgabíró* dtto.

FISPAN: *főispán*, mai pre tot locul.

FILER: denier (Cih. Diet. II. 499): *fillér* (Nyk. XIV. 441.)

FILEGORIE, FILIGORIE: domus hortensis voluptaria (Lex. B.): lusthaus (Iscr. Wörtb): *filegoria* Cih. Diet. II. 449.

FILCĂU: numele unei cărți și a unui joc de cărți. (Numai în Ungaria folosit. I. P. C.)

FINGIE: *findzsa*. In Ungaria.

FIOC: asztal (*flok*). (Mall. Szót. 69.) com. Arad și Bihar.

FIREZ: *fűrész* (Mall. Szót. 56. 71.) Să aude în multe locuri. Lex. B. și Cihac (Diet. II. 498.) cunoaște și forma *ferestrau* căruia îi corespunde forma *fűrészto* car formeii *ferezën* (Cih. 10.) însă **fűrésző*.

FIRCĂLESC: *firkál* (Mall. Szót. 69.)

FIRHONG: *firhang*. Com. Arad și Biharia.

FISCAL, FIȘCARĂȘ: *fiskális*: Pro-tutindoni.

FISCUȘ: *fiskus*. Dtto.

FITĂU: fir colorat cu care brodărește, *fejtő*, com. Arad și Bihar.

FLASTÉR, FLASTRUM: *flastrom* (Jern. KUt. I. 143.)

FODRĂ: *fodor*. Com. Arad și Bih.

FOGAȘ: *fogas* cuieriu (uo.)

FOJTAȘ: cartouche (Cih. Diet. II. 500) *puska fojtás*.

FOTAG: *fuvatag*, vifor, com. Bih. Szalonta.

FONT: *font* (Mall. Szót. 70) «Gura mi e măsurată cu *fontuțul* din oraș» (G. Tr. 1887. 6.) In plural înseamnă: lanx, bilanx (Lex. B.) wage, wagschale (Iszer. Wörterb.)

FORĂSTĂU: 1) *fórrasztó* folosit de plevari, 2) *helianthemum vulgare* (Cih. Diet. II. 500.) v. Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde 1848. III. pag. 191.

FORĂSTUESC: conglutiner, ciment, conlider, corroyer, souder, plomber (Cih. Diet. II. 500) *fórraszt*.

FORDITĂU: *fordító-fa*, folosit de cismași.

FORGACI: *forgács* com. Arad.

FORGĂU: *forgó*; veriga dela căpeștru și curelele dirigente la cai. Com. Arad și Bihariei.

FORȘPONT: *forspont*, pre tot locul.

FORTEI: *fortély*. Com. Arad.

FRANȚ: *fránca* (morb) «Mâncete *franța*.»

FRIS: *friss* (Mall. Szót. 71.)

FRUȘTUK: *ientaculum* (Al. Gramm. 234.) *früstök* (Mall. Szót. 71.)

FUGLĂ: *fogoly* (pasăre) cuv. Bihărean.

FUGLU: *vinctus*, custodia: *ὄεσμος, δεσμοστος*: *fogoly*. «Pavelu *fuglulu* chemă-mă de mă rugă: *Vinctus* Paulus rogavit me» (Sbier: Vor. C. 51 pag. 11—21 rând.) Mai obvine la pag. 68 r. 11; 101 r. 3; 73 r. 1; 83 r. 2; 94 r. 12; 100 r. 6.

Unicul suvenir de limbă care cunoaște acest cuvânt și pre care Sbiera prof. de l. rom. la universitatea din Cernăuț îl ține de derivațiunea latinescului *fug-* (*fugio*).

FUNDUȘ: *fundus*, posesiune, comitatul Arad.

FURNOGIU: primariul unui sat

român-săseșc, falumagya: *folnaggy* (v. Verb [Szót.] 33.)

FULĂȘ: *fujás*; viscol, ținutul Năsăudului v. G. Tr. 1888—48.

FURDULĚU: *forduló* la sēmēnături. Arad.

FURDULIȘ: *fordulás*, planul plecat al drumului. Tot acolo.

GAT: *gát* (Mall. Szót. 72.) La moși (com. Turda-Arieș) pedeca ce se pune în pământ ca să taie calea păștrăvilor sau altor pești.

GAZDĂ: hôte, maître, maitresse de la maison, hôtelier, pied-à-terre, quartier logement (Cih. II. 500): *wirth*, *hauswirth* (Iszer. Wört.): *gazda*. «Venivor năroade multe și se vor strânge *găzduim* (Hașd. C. B. II. 8. 1672 an 569) «Ce știu unde ți *gazdu*» (Cip. Anal. 226 anul 1579.) «Seoasă doi bani și-i de te *gazdei*» (Evang. 82.) «*Gazda* nu a fost departe cu casa de muntele Ilemu» (St. 135.) «Vino'n *gazdă* la noi» (Pop. Trand. 145. 209.)

«Fata de *gazdă* mare
Vinde-o vacă și-ș iea poale».

[(G. Tr.) 1887. 4. și 1886. 285].

«Să fii *gazdă* sănătos» și

Mai bine în zomoniță
Când ii *gazda* cu voință
Decât ca și'n casă mare
Când *găzduța* voie nare.

Com Arad. Nyk. XIV. 454.

GAZDAC: riche, opulent, (Nyk. XIV. 444.) *gazdag*.

Pe Fata *găzducului*
Dă-o'n mână dracului.

(G. Tr. 1886. 55. 175.)

GĂZDULUESC: recevoir chez soi quartier, loger (Cih. Diet. II. 500.) **gazdál*.

GĂZDUȘAG: 1) *gazdayság*.

Ce folos am *găzdușag*
Dacă nu-i cine mi drag.

(G. Tr. 1886. 206.)

2) *gazdaság*, com. Arad și Bihor.

GĂBĂNAȘ: *gabouás*, esür, grănar
țin. Năsăudului.

Să trăești cu sănătate

Să ai pline'n *găbănaș*.

(G. Tr. 1886. 143)

GĂMĂLIE: tête d'opingle (Hașd.
Cuv. B. I. 282): *gomolya*. Diminutivul
acestui-a îl aflăm încă în dicționarul slav-
rom. 1600—1630: *gămălioară*, calico de
fleurs (Hașd. Cuv. B. I. 282.)

GAIE: falcio milvius, milvus (Lex.
B.): hühnergeier, hühneraar, taubenfal-
ke, weiber, weier, matan (Iszer. Wörtb.)
kányá.

GATBIRĂU: *gátbiró*; inspectorul
gatului, com. Bihor, Szalonta.

GĚND: cogitatio, cogitatus; opinio,
sententia, scopus, propositum, mens, con-
siliium, sententia; cura, sollicitudo; me-
lancholia (Lex. B.); conștiința, provi-
dentia (Sbier. C. Vor. și Nyr. XV. 208.)
gedanke, meinung, vorsatz, entschluß
sorge, kummer, schvermuth, (Iszer. Wör-
terb.) *gond* (Mall. Szót. 72). Date destul
de desă dovedese întrebunțarea acestui
cuvint de-la Codicele Voronetian până'n
zilele noastre. Formațiunea este **GĂN-
DESC**: cogito, meditor (Lex. B.): *gondol*,
obvine și în codicele voronetian în o
variațiune foarte interesantă: *haesitare*.
διασπίπειν (Nyr. XV. 208—209.) În litera-
tura încă-i folosit în general. Latinismul
original ni-l face cunoscut Lex. B. cu
vorbele: «Ital. ant. *coto*, *cogitatio*, mutato
C in G et T in D ac interiecto N more
Valachis perfamiliari» [V. Cih. Diet. II.
500. Nyk. XIV. 443—444.]

GĂNCELESC: *gâncsol* «gêncelese și
ciufulese limba românească» (ST. 177.)

GEZEȘI: *gözös*, com. Arad și Bi-
haria.

GILĂLUESC: persequi, zelare,
ουλέειν, ξηλεῖν, *gyölöl*. «Ucideți și *gilălui-
ți*». Occiditis et zelatis (Sbiera C. Vor.
pag. 127 șir 5—6, pag. 37 șir 13). Afară
de acest dat nici anticitatea nici limba
de azi nu (?) știe de dânsa.¹

GISTINĂ: chataigne (Hașd. Etym.):
gesztenye. Prin Ardeal (vezi și *Agistină*.)

¹ Spsaltirea Scheiană p. 101.

GOLOND: *galund*, com. Bihariei.

GOZ: *gaz*. «Ea *gozul* tot la măturat»
(Pop. Trand. 86.) «Să-mi tânguești o mă-
tură de aur cu acea să mătur raiul de
gozurele» (dimin.) (G. Tr. 1886. 282.)

GRADICI: *grádics*. În Testamentul
nou tipărit la 1648 pre margină esplică
acest cuvint (Act. Ap. XXI. 35.) să aude
prin com. Arad și Biharia încă și în for-
ma *gărădici*.

GULĂ: *gulya* tot acolo.

GULES: [mai des *GUIES*. I. P. C.]
gulyás dtto.

GULER: limbus collaris, patagium
(Lex. B.) kragen (Iszer. Wört.): *gallér*
(Mall. Szót. 72.) în tot locul, ba și prin
România Cih. Diet. II. 502.

GUNOI: sordes, quisquillae; fimus,
stercus, fimetum, sterquilinum, acervus
stercoris (Lex. B.): mist unrath, aus-
kehricht, dünger (Iszer. Wörtb.): *ganaj*.

«Carele rădică surumanul din pul-
vere și rădică din *gunoi* lipsitul?» (Cip.
Anal. an. 1658. 109.) Basa cuvintului e
fără îndocală slav. v. *gnoi* dar u interca-
lat ne spune chiar, că a fost trecut sub
influența maghiară, și nu cum crede Ci-
hac (Diet. II. 131) pe calea slavismului
[V. Nyk. XIV. 444.]

GUTĂ: apoplexia (Lex. B.) schlag,
schlagfluss (Iszer. Wörtb.): *guta*. Basa e
lat. *gutta* care a ajuns la români din un-
gurește chiar așa ca și în slavon, sër-
bește și croătește. (Cih. Diet. II. 132.)

HĂDĂRĂU: fléau, pereche, gaule
(Cih. Diet. II. 503) *hadaró*.

HODOROGESC; parler vite, babil-
ler, caqueter faire du bruit, du tapage
(Cih. Diet. II. 503) *hadarog*.

HAGĂU: *hegyhágó*, com. Bihariei.

HAIĂU: *hajó* cuv. Bihărean.

HAIĐUC: traban, brigand, chona-
pan (Cih. Diet. II. 503) *hajduk*. «Cuvin-
tul *hajdu* — poate de origine nechiară —
în limbile slave, române, germane din
cea maghiară au trecut car icau drept
basă pluralul *hajduk* și unde are și în-
semnătatea: *zsákmányozott*» (Nyk. XIV.
444) alteum e dubiu încă.

HAIȘ: à gauche, dia, hurhaut (Cih. Diet. II. 503.): *hajsz*: folosit la mánatul boiler (v. sêrb. *ajš*: vox vertentis bovis aratores).¹

HAIȚĂU, HĂIȚĂU: *hajtó*. «Strênseșe mulți *hăitêi*» (Pop. Trandaf. 137.) Pre tot locul răspândit (Cih. Diet. II. 504. 505.)

HĂITUESC: *hajt*: «Badea plecă a *hăitui*» (adecă a *vîna*) (Pop. Trand. 137. Cih. Diet. II. 1337).

HĂIZAS: *hėjazat, hėjazás, hajazás, hajzás*; tot lucrul de lemnar de pre copeřișul casêi. Ținutul Szalontei. (Și prin com. Solnoc-Doboca, Bistrița-Năsăud. I. P. C)

HALĂU, HĂLĂU: rete (Lex. B.): netz (Iszer: W.) *háló*. [V. Cih. Diet. II. Nyk. XIV. 444. (v. *alău*)].

HAMFĂU: *hámfa*. In Arad și Bihor lemnul hamurilor și la eismași o uncaltă.

HANG: son, ton, une dans rustique sûr une certaine mélodie: «a țenea *hangul*» tenir sur la note (Cih. Diet. II. 504): *hang*.

HANGOȘ: *hangos*: om cu gura mare com. Bihor

HART, HARTĂ: Bellum, pugna, proelium, certamen, conflictus (Lex. B) krieg, fechten (Iszer. Wörtb.): *harez*: «Cine nu o va cinsti sânta vineri ei o va spurca cu carne sau cu brânză fără de *hare*.»² (Hașd.: Cuv. B. II. 156. 66. pre lângă a. legendă 1580). «Ei la *hartă* să luau» (Car: Cant. 75. 92.) (V. Cih. Diet. II. 505. Nyk. XIV. 444.)

HĂRȚĂLESC: escarmoucher, harceler, harasser (Cih. Diet. II. 505): *harczol*.

HARFĂ: *hárfa*. (Nyk. XIV. 444.)

HATALMU: *hatalm* (hatalom) «Să hie tare a lua *hatalmul* 12 boi. (Hașdeu Etym. 450 a. 1630). «Să-i fie rușine de *hatalm*» (Hașd: Arch. I. 94. a. 1634 și 136 a. 1638.)

¹ Esistența cuv. *haiș* în rom. o posibilă dar' precăt am eu cunoștință în întreg Ardealul e folosit nu *haiș* ci *hois*. Doară e eroare la loc.

I. P. C.

² *Hart*: Ziua în care nu să postește. Red.

HĂȚĂLMAȘ: *erős, hatalmas*, comit. Szütmar.

HAZBUTĂ: *húzibutor* lățit prin com. Arad și Bihor.

HAJMĂ: *allium ascalonicum* (Lex. B.) aeschlauch, schalotte; senittlauch, schnittling (Iszer: Wörtb.) (magyaró *hagyma*) îl putem găsi în dicționarul rom-slav. (Hașd. C. B. I. 267. și Cih. Diet. II. 503.)

HĂIA: *héja* (Mall. Szót. 77.)

HĂICER: *ökör hajcsár*, com. Arad.

HĂLĂDUESC: *sich ansässig machen* (Iszer. Wörtb.): *halad*. «Fugindu-ș de umbră să *hălăduească*» (Dos. Psält: 176. 25. 96. 281. Hașd. Arch. I. 58. Hașd. Etym. 191.) In limba de az încă să poate auzi pre tot locul (V. Cih. Diet. II. 504. Nyk. XIV. 444.)

HĂLAȘ (în plur.): *halász*. Astfel să porcelese pescarii de prela Timiș și Bega.

HĂLĂSTĂU (hëleșteu) lacus, citer-na, immisarium; piscina, vivarium piscium [Lex. B.] fischeiteich; teich wasserhalter [Iszer. Wörtb.]: *halastó*. «Viile să fie pe jumătate soțici mole cu casă, cu pimniță cu *heleșteu*» [Arch. I. 62. 95.] In catalogul țelului dela Galata-mănăstur (1588) să amintește că se țin și patru *heleșteauă* de ea (Hașd. Cuv. B. I. 180. 216. Hașd. Etym. 273.)

Acest cuvînt are trecut însemnat. *Cantemir* principele în opul său «Descriptio Moldaviae» îl ține de origine *dacă* [cap. IV. 3.]; după el apoi *Fotino* în opul său «Istoria Daciei vechi» [Wiena 1818. I. 307] încă îl crede de atare. Lex. B. abziec de originea *dacă* și îl deduce din elementele gree: «a graeco *ἄλσ*: mare stagnum et *ζών*: sto.» Alteum destul de des și la noi și în România [V. Cih. Diet. II. 506. Nyk. XIV. 444.]

HĂMIȘ, HAMIS: *hamis* [Mall. Szótár 75.] P'am auzit prin com. Arad, Bihor și Cluj.

HĂMIȘAG: *hamisság* «Am fost pârît de vecinu Pavel cu *hămișag*» comit. Arad, Bihor.

HĂMUCĂ: *homok*; tot acolo.

HĂMUȘU: *Espressione de blăstēm prin com. Arad. «Mēncete hămușu»* care cuvînt ne aduce în memorie *homus* din «*Halotti beszéd*» drept acea trēbue a îl considera drept rēmășița unei perioade vechi.

HĂRĂPAUĂ (numai în plural) *harapó* (fogóvas — clește) com. Biharioci. [Adeseă folosit și în formele *Harampēu*. I. P. C.]

HĂRDĂU, ĂRDĂU: baquet, secu, tonnelet, espēco de mesure [Cih. Dict. II. 505.]: *hordó*. «Mă 'ngroapă cu capul cătră *hordău*» (G. Tr. 1886—20.) *Silași* (Ren. II. 94.) zice că acest cuvînt este a sē omite total din limbă de-oare-ce numai pre ici coale să folosește și în limba latină avem cuvînt corēspunzător acestuia. Nyk. XIV.

HARĒNG: *harang* prin jurul Orșovei.

HĀT: plane, prorsus, sane; e minus admodum, longe, profecto (Lex. B.): gar, sehr (Iszer. Wörtb.): *hát*.¹

HĀTĂLMĂZĂȘ: *töl-hatalmazás*, comit. Arad.

HĂSNĂLESC: *használ* mai pre tot locul.

HEHEL, HIAHEL, HEHELĂ, HIAHELĂ, HECELĂ: pecten linarius (Lex. B.) hechel, krämpel [Iszer. Wörtb.] *hēhel, heesel*, [V. Cih. Dict. II. 504. 505.]

HENTĒȘ: *hentes* comit. Bihor și Arad.

HERELESC: *herél* referitor la porci în com. Arad.

HETEȘ: *hetes*.

HERTEG: *herczeg*. «Peste Illiri au venit Normanii de supt *herțegul* de *Apulia*». ST. 107. 85.

¹ Aci încă aș avea de observat că *hát* la noi nu e folosit în însemnarea lui *hát* ung. căruța fi corēspunde *d'apoi* d. e. *hát* mit *mivelsz még?* *d'apoi* ce mai faci? Însemnătatea cuvîntului **HĀT** este («upă modesta mea părere și după cât știu eu») = *binișor*, d. e. *hát* bine, *hát* mult etc. chiar pentru acea nici nu știu întru cât ar conveni aceste două vorbe ung. *hát* cu rom. *hăt*.

HIBĂ: *hiba*.

Ai! hai! nici o *hibă* nici un *hai*
Când ai pită și mălai
(Com. Arad și Bihor).

HIEABA, HABA, GEABA: *hiaba*. «Omul *geaba* socotește». [Gaz. T. 1866. 144. ST. 113].

HIBĂLESC: *hibázyzik, hibál*, comit. Arad.

HIBAȘ: *hibás*. «*Hibași* d'un ochiu» (com. Arad și Bihor.)

HIBĂJLESC: **hibázol*, com. Sătmămar pre lângă Szalonta.

HIDIBIRĂU: *hegybiró* numai prin com. Arad și Sătmămar.

HIDIDIȘ: [*hegediș*]: *hegedüs* tot acolo.

HIDIEDE: [*hegedie*]: *hegedc* preste tot în Ungaria.

HIGIȘ: *hegyes* numai la boi «bou *higis*» adecă cu coarnele ascuțite. (Com. Arad și Biharia).

HINTEU: *pilentum, carpendum* (Lex. B.) *staatswagen, kalosche, kutsche* (Iszer. Wörtb.) *hintó*.

«Cucule de pe *hinteu*».

(Pop. Trand. 141. 129.

G. Cr. 1886. 152. 205).

V. Cih. Dict. II. 506. Nyk. XIV. 444.

HIRNEU: *hernyó*; pre ici coalea în com. Biharioci.

HITLEN, HITLAN, HICLEAN, IKLEAN, VICLEAN: *astutus, vafer, versutus, callidus* [Lex. B.] *schlau, listig, verschmitzt, verschlagen, betrügerisch* (Iszer. Wörtb.) *hitetlen, hitlen*. Magazinul date-lor, începēnd dela codicele voronetician (Nyr. XV. 209.) până'n zilele noastre ne dă dovezi clare despre deasa întrēbuințare a cuvîntului acestuia. Ba doar' nu-i ținut unde sē nu fie întrēbuințat.

Limbisticii români mai cu seamă forma lat. *biclenis* o citează care însemnează: «de două feliiuri, cu două fețe». Că aceste două din punctul de vedere a înțelesului consună, nu-i dubietate, căci cine e cu două fețe în acela nu mai poate fi incredere acela e de sigur

viclean dar consonanța formei ne pune picdeci. Dacă vocala lui *n* final este lungă el s'ă prefacă în d. e. *seren(o)* = *scenin*, *venen(o)* = *venin*; a doua sunetul *l* a grupeii *ele* de regulă s'ă schimbă în *j* și așa din *biclenis* ar trebui s'ă se fi făcut *bichin* ear nu *viclean*.¹

Cât despre latinismul vorbei ca atare, s'ă nimicește prin inprejurarea că latinii nici nu cunosc forma *biclenis* în tocmă ca formele *acclivis*, *declivis*, *inclino*, *tricladium*. Tot cuvântul *biclenis* e numai o invențiune a limbiștilor naționaliști pentru de a da vestmântul latinității unui cuvânt împrumutat.

Mai adaug încă că finalul *-an* în cuv. originale române numai acolo obvine înainte unde s'ă arată că «*de unde*» sau «*unde*» d. e. Arădan, Bănățan, Ardelen, Moldovan etc. Toate celelalte cuvinte finale s'ă pot lua cu cuget liniștit de streine.

Hașdău (Cuv. B. I. 436.) zice că

¹ Ungurescul *n* s'ă prefacă în *cl*, d. e. *Bellen*, *Belean*.

Red.

basa îi este slav. vechiu *hitră*: artificialis, callidus; care în limba sârbă sună: *hitren* sau dialectice: *hitten* (propeus Kar: Lex.) Că din slav. v. *hitră* cum s'ă format *hiltan*, nu ne dă deslușiri.

Hiltan mai are încă și însemnătatea de *diabolus*, *daemon*. În cathechismul d. 1560 cetim:

«Și nu ne duce în nepaste ei ne izbăvește pre noi de *hicleanul*» (Hașd. Cuv. B. II. 119.) *Coressi* (1580) încă scrie așa [t. a.]; *Stroici* [2592] astfel: «Ne mântuește de *fillanul*» [t. a.]: *Popa Grigore* [1616] folosește forma *hicleanul* [t. a.] Aceasta însemnare a cuvântului ne face a crede că chiar așa ca mai sus forma *hămuș*, acest cuvânt oare când încă a avut însemnarea de: «lueru necurat, drac.» În codicele voronețian încă e folosit tot în acest înțeles [(Cih. Diet. II. 538.) *Nyk*. XIV. 433—437.]

(Va urma.)

(Din ungurește.)

Ion Pap C.

SZÉCHENYI ȘI POESIA MAGHIARĂ.

(Urmare.)

IX.

Széchenyi a luat continuu parte cu cel mai viu interes în aranjarea atât a afacerilor mai însemnate cât și a celor minuțioase a academiei — dela marca epocă a reformei până la aranjarea esterioră a publicațiilor — dar nu a format nici când centrul cercului scriitorilor sau poetilor. Stima și atragerea mare ce avea către literatură și oamenii acesteia cari i-au format garda primă: și-o arăta atât prin diferite espresiuni în scrierile și corespundințele sale cât și prin contactul intim și continuu ce avea cu dâșii Cunoaște referințele personale și legăturile aceloră, dovedește un simț fin și gingaș față de poezi și lumea lor spirituală pro

cari dorea a-i scuti de lucruri ce nu s'ă țineau de ei interesându-se foarte față de cauza și opurile lor. Epistolele sale adesă pun întrebarea: că oare ce lucră Berzsényi, ce Vörösmarty și ceilalți? Dar Bajza cel cu «*Borének*»-ul lui care zice că:

«Neagra moarte s'ă n'apuce-a veni
Pân' una, alta, le vom isprăvi.»

Nu-ș uită a știricii că: «în Londra nu a apărut vre-o carte nouă ungurească?» Tot ce eșea la lumină ungurește trebuca să-i cumpere ear scriitorii atât vii cât și morți trebuca să fie stimați. Lui Berzsényi rădică-i monument? Dar cauza statuei lui Kisfaludy cum stă? Așa îi fulgerau gândirile încă și din ceta din Döb-

II.

ling între ruinele politicii maghiare. Incepând din 1828, când face cunoștința cu ei continuu stă în corespondință, îi visita și-i primea bucuros la casa sa. La measa lui adese întâlnim pre Vörösmarty, Lósika, Fáy, Döbrentey, Toldy, Kemény, Dessowffy A., Pulszky la adresa căror stăpânul casei adese-ori spunea toaste interesante. Nu să retrago nici de tineret ei îi duce în casină carea era chiar sub lăcuința lui în rēdieătura I a edificiului Lloyd unde îi așteptau o societate aleasă, o bibliotecă frumoasă, mulțime de foi și reviste, bea până și lulele cu cel mai fin tutun căci Széchenyi zicea că el îi consideră drept rudenii. Simțeste că is condus de aceleș aripi ca și el spre acel scop cătră care trebue să pornească ideile maghiare și roatele greu mișcătoare a mașinei de vapori a aceleia.

Carol Kisfaludy e acela pre care și-l alege dintre ei de soț întru îndeplinirea operei sale mărețe; pre acel reformator literar în a cărui percepțiune comică despre viața maghiară și formele ei vechi, în învățăturile sale practice referitoare la viitor și în credința sa tare pusă în puterea națiunei: par' că am vedea stielind raza avântată de soarele lui Széchenyi. Nu-i mirare că răpit de ideile lui «*Hitel*» contele vrea a-i încrede redactarea foii «*Jelenkor*». Când i-să pun pedeci în concesiunea cerută pentru redactarea foiei indignat serie cancelariului Reviczky: «Eacă-ne ajunși acolo că acel bărbat cu care națiunea în adevēr s'ar putea mândri, e silit a-ș. petrece toată viața amarēdu-sē, în cea mai mare lipsă; nu, nu prea gratioasă domnule, așa nu ne crește încrederca!» Aceasta indignățiune doamnă, tot cu acel foc o repetă cu câteva luni mai târziu și moribundul Kisfaludy. Înainte de a-ș închi-de pre veci ochii arată amicilor învățăceilor, întregii literaturi, stindardul reformei limbistice redicat de Széchenyi și le zise: «urmați-l și Dzēu cu voi» și cei rōmași i-au urmat sfatul cu credință.

Între membrii Vörösmarty a fost acela care remasē mai intim cu Széchenyi. Stima arătată față de geniul acestui poet

ni-o arată în fiecare lucrare a sa, cari începēnd dela *Hitel* sunt pline de citari dela Vörösmarty. Incepēnd dela «*Jár számüzöllen*» prin «*Szózat*», «*Hontalan*» până la «*Vén ezigány*» întrecă istoria internă a lui Széchenyi a vibrat-o lira lui Vörösmarty. Aceasta liră în tânguirea sa singuratică, în speranța sa palpitană, în temerile sale triste și vaietăturile sale sfașioare facura pre Széchenyi aș cunoaște întreg ehorul istoriei sale proprii. Personalitatea serioasă a poetului și conflictele academice, în cari Vörösmarty rēspingea cu demnitate cutare viț neprecugetat a contelui, numai potențiară stima ce-i păstra. Cere sfatul și conversează cu plăcere despre el cu Fr. Deák amicul lui Vörösmarty. Îi introduce spiritul și persoana în cereul familiei sale. Soția sa, contessa în ziua nașterei a primului an de căsătorie cu ecea îl surprinsē că îi ceti «*Hontalan*»-ul după declamarea maghiară a copiilor Zichy. Poetul prea adese prânzea la ei și atunci crescence-și ficcele îi declamau «*Szózat*»-ul și alte versuri maghiare. Eacă repetându-sē actul vienes amintit așa de eu drag de Kazinczy. Dar numai la apariță e așa. Colo era Francisc Széchenyi care is învață ungurește copii dar nu crede în viitorul națiunei sale ei mai mult crede că aceia vor fi ultimii maghiari. Ici fiul aceluia care-ș crește prunecii cu sufletul poesiei maghiare în focul, munca și speranța redeștoptării ca aceia să fie esemplu pentru maghiari cei mai buni, cei dintâi.

Ca poet, Berzsenyi stă mai aproape de el. E răpit de libertatea fantasiei și puterea simțurilor sale patriotice cari continuu amenință cu desfacerca formelor restrinsē a ideilor aceluia. Cu deosebire era pătruns de «*Romlásnak indult*» care îl și citează, ba de multe ori îl schimosește numai și numai ca să-și poată ilustra gândirile sale. «Oh, alta perioadă maghiară strălueca prin rēsboaiole sângeroasă a lui Atila» le comentează în «*Hitel*» astfel: să nu ne'necrēm a trezi trecentul ei să desvoltăm sufletul naționalității noastre noaue. Deja prela 1828

il redică și liniști mult epistola de recunoștință a lui Berzsényi care o adresă către Döbrentei. Mai pro urmă îi trimite prețului cartea sa însoțită de o frumoasă epistolă — încă pre la începutul a. 1830 — car versurile acestuia, adoratei creșcențe și apoi de sigur pentru inima noastră e plăcut acea ce împărțim cu aceia care ni-e mai drag. «Răsună mai frumos, mai maiestos, mai bărbătește în limba ungurească» scrie. «În aceasta neînsemnata cârtică sunt mai multe versuri frumoase. Pre poet îl cunosc numai puțin și și aceia din clasă mai inferioare. Sermanul e de tot slăbit. *Sa vertu était sans temoins* trăind retras și morbos în pădurile Somogyiane. În rëndul trecut im adresă o epistolă unde zice că pașul meu e un paș binefăcător visând visul unui viitor mai fericit.» Eacă cum tocmeste spre iubirea de-apropelului poetul pre «contele precalculator». Dar Berzsényi nu-i adresă numai epistole ci cu zeci de ani mai înainte îi adresă ode în focate atât lui cât și lui Festetich în care premărește patriotismul rezolut compunând jertfele și soartea sa cu a acelora:

Mint te, oly gazdag vagyok én magannak
S mint te oly forrón szeretem hazámat.

Adecă:

Cât de avut tu ești, sum pentru mine, eu:
Iubindu'mi chiar ca tine «tara» sufletul meu.

În murgitul vieții sale, în ultimele declamări poetice, pre la 1830 premărește pre St. Széchenyi în oda sa titulată: «*gróf Majláth Jánoshoz*» care poezie deși nu fu întru atâta criticată e una dintre cele mai proprii și cu un farmec foarte profund. Poetul bătrîn să deșteaptă renouindu-se în densus melancolia tainică cu focul tinereții; dispoziția sa elegiacă să redică avântându-se ca să se poată stinge în o murmură liniștită. Nu are Berzsényi vers în care să consune ambe coardele lirei atât de melodios și artistic. Îi apare Széchenyi ca «fiul victoriei» stând călare și eluptând glorios premiul, amintind numai pe de-departe jertfa adu-

să în interesul academiei și rotăcând formal nisuițele salo reformatrice. Curios dar caracteristic pentru întreagă percepțiunea poetică a lui Berzsényi care să însuflețea totdeauna pentru eroismul în luptă, pentru virtutile belice ungurești și vitejic. Chiar așa de interesant este și răspunsul ce-l scrie Széchenyi la aparița poeziei. Doamne apără amintirea fugilor de cai; ar fi atins mult ambițiunea și ar fi stricat și mai mult cauzele publice. Ba să teme și de titulatura «*diadal fia*» căci putea deveni ridicol cu privire la persoana sa slăbită și îmbătrinită. Berzsényi nu schimbă versul car Széchenyi își usită de tre:ba acea.

Păstrind iubirea față de monastul viclean, să pregăti să-l cerceteze. Când însă națiunea îl perdu, îi păstră continuu memoria și în oarele sale libere, ba chiar morbos în pat lua din când în când versurile sale cugetând chiar și din Döbling la stima ce i-o păstra. Berzsényi fu acela care avu mai mare efect asupra-i dintre toți poeții cari își închieau cariera când pași el.

X.

Széchenyi nu-ș deșteptă națiunea numai spre ambițiune, iubirea și grija naționalității aceleia ci și spre nobilitarea și prosperare puterii neamului pre toate terenele în munca mare de reformator. Ideea națională, desbinată fiind cu ocaziunea uniunii pentru libera exercitare a religiunii în suta a XVII-lea, era o idee conservativă care sau de loc sau prea puțin apărea pre însbuciuările vieții politice. A apăra ce ne-a rămas dela strămoși rămășițele autochtoniei naționale, spiritul și formele constituțiunii vechi și cu aceste totodată sistema libertății naționale, a feudalismului; totodată a o apăra contra influințelor guvernului vienes: compun toată politica maghiară, A apăra coroana săntă în care să contopea ambe scopurile; *corona* adecă osintința unui stat maghiar, fie și numai în idee și *coroana* adecă nobilimea maghiară. Ultima mișcare națională de-urge

lângă coroană și cu devisa acesteia în 1790, care devisa ne arată caracterul conservativ dominant al acestei mișcări. În febreria pornită la 1823 încă nu se arată spirit nou. A mișca petrele constituțiunii vechi la nici un eas nu-i permis, pentru că nu cumva să se derime. Aceasta era cea mai comună expresiune a stării actuale. În viața politicii mișcătoare numai Széchenyi samăna noaue idei reformatoare. El e primul carele împreună, cu simțul infocat al unui patriotism mare, idea naționalismului cu idea progresului și pune drept condiție gloriei sale succesul acesteia. Statul și națiunea maghiară trebuie să se constituie pre un nou fundament cercându-și scutul în dezvoltarea puterii materiale și spirituale mai mult ca în dreptul istoric. Széchenyi cu acest cuget al său inchie o perioadă noaue a cărui strălucire chiar așa ca și doliul ne va conduce totdeauna la crucea gloriosului Széchenyi.

În calea cultului trecutului simțe: alipirea tondră de santele șiruri din *corpus juris* chiar așa ca și aprofundarea în chipurile fantastice a gloriei străbune. Noaue din 10 părți din Verbőczy trebuie arsă ca să putem merge câțiva pași înainte: «Suntem stăpînii viitoriului din puterea oarecând avută. Să nu ne batem capul cu reminiscenții deșerte. Mulți zic că Ungaria «a fost» cu însă zic că numai «va fi!» Cu pasiunea «reformatorului» vrea a sparge cultul acelu trecut căruia: «virtutea adevărat cetățenească, îi era numai o stelută neînsemnată asupra unor mocirle veninoase». Lenevirea, neprogresarea, perderea speranței de acum le aduce în strinsă legătură cu idealizarea trecutului. Cu sarcasm băntuitor atacă tot ceea de ce să alipea nobilimea cu evlavie; nu află în trecutul nostru nici un preț moral adevărat care ar avea valoarea răscumpărătoare, nici în «istoria vitejilor neînvîngibili, a domnilor mititei și a erailor sërmani.» De dragul viitoriului strălucit ce și-l închipuena, să lepăda chiar, de gloria veche.

În acest punct vine apoi în contradicție cu ideile poesiei cu deosebire cu

idealul epopeic. Nutrirea ambițiunii naționale prin memoriile mari ale trecutului; deșteptarea datoriei naționale prin reînvierea cuprinzătorilor de patrie, eroilor și martirilor; întărirea credinței pusă în dreptul și viitorul nostru prin aturi chipuri poetice în cari puterea națională întru îndeplinirea misiunii sale e condusă chiar și de puterea Dzăcească: eacă înțele naționale a epiceii maghiare cări le tălmăcește prologul *Zalán* așa de puternic încă cu câțiva ani înainte de pășirea lui Széchenyi. Andrei *Horvát*, Ales. *Széckely*, Czuczor, cu deosebire însă *Vörösmarty* sunt inspirați tot de acest fel de idei; a revërsa puterea simțirii lor naționale în spiritul întregii națiuni prin chipurile gloriei vechi. Széchenyi încă vrea a redeștepta și întări aceste simțiri, dar din alt isvor: provocându-se la mărimea viitoriului ce e a să elupta în locul trecutului ce nu să mai poate readuce nici când. Cu asta vrea el a aprinde simț și fantasie, deoarece el nu are trebuință de națiune tânguitoare ci muncitoare. Și precând să lățește și aprofundează simțul unguresc sub influința capacității și vorbei sale distinsă: idee, nesuință să 'ntoarec spre viitor, încep a adora acel cuget, și de-a lungul și latul încep a munci. Epica veche simțește că și-a împlinit misiunea și coardele încep a-i poeni una câte una. Din 'nainte eroului epocii ce să pregătea spre fapte dispare total acel su et păgân a lirei patriotice maghiare, mai clasică de cât clasiciei nostrii, carea cu deosebire la *Virág* și *Berzsényi*, cu o abnegățiune melancolică referea idea «*fatum*»-ului vechi la ruinarea patriei.

Acest sunet să porni și în epică, eacă în «*Zircz emlékezet*» lui Andr. Horvát. Eposul încă începe a înceta și *Vörösmarty* chiar atunci depune peana de epopeist când Széchenyi fini tomul final a scriptelor sale reformatorice în 1832 «*Stádium*.» Spiritul său străbate și poesia care simțindu-și de al său succesul obținut ideii naționale să 'ntoarec cu încredere spre el îndreptându-și privirea spre present și viitori. Nu abziec de tre-

cut, dar nu s'ntoarce spre el pentru comparare cu prezentul slab, spre deşteptarea naţiunii dormitânde: ei sau spre a afla învăţături concrete referitoare la năsuinţele de aceeaş categorie a prezentului, bună-oara ca Eötvös; sau spre a afla materie corespunzătoare pentru exprimarea ideilor poetice, ca *Iosif Gaub*, *Iósika Kemény* şi *Arany*.

Încă numai odată apare ţinta veche cu o percepţiune mai artistică ca la cei vechi; a ţinea suflet, inimă în maghiarul sovăitor cu logica eposului naţional care nu cutează a-şi afla încredere din logica faptelor. Ce aparinţă misterioasă în dicţiuni, a dezvoltării spiritului naţional şi particular e, că când să întoarnă Széchenyi, sbiciuitorul neînduravăr a trecutului, spre Stef. Horvát că: maghiarul e naţia cea mai veche şi privilegiată din lume, carea după diluviu singura a fost rezervată pro suprafaţa Asiei; — chiar atunci se rădică pre nesimţite vechea liră a Caliopei maghiare şi înaintea spiritului lui Arany apare Etele eluptătorul; ceata *Krimhildei* se joacă cu *Világos*-ul; apare viaţa ungurească apăsată de străini dar care trăea în tradiţiunile sale mari şi credinţa sa, sēcuiimea, până vine acela, eum trebuia să vie, care o mântui din necas şi prinsoare. Eacă devisa epopeiştilor vechi: **POPORULE RĚMAI MAGHIAR ŞI ÎNCREDETE ÎN DZĚUL MAGHIARILOR.**

XI.

Devisa carierei şi activităţii politice adevărate a lui Széchenyi nu fu însă asta. Incredă-se maghiarul în sine şi fie însuşi căuaciul (faurul) sortii sale mai bune. Urgează cunoaşterea de sine, prezentându-ne pre faţă scopurile şi crorile noastre naţionale, deoarece numai așa putem afla calea fericirii adevărate, ne putem decide la urmarea aceleia. Cere sporirea spiritului comun, a culturii şi muncii naţionale unirea puterilor particulari pre toate terenele spre scopuri comune căci acela nu este zel mai puternic mijloc

pentru progresul material şi spiritual. Virtutea cetăţinească, care o predică nu-i alta decât abnegarea de sine, abzičeren de interesele proprii a singuraticilor așa ca şi a reumisnilor pentru binele comun. În *Hitel*, *Világ*, *Stádium*, în scrierile volante mai mici, vorbirile sale dietale şi academice, dă înaintea ochilor naţiunii pornite deja pre calea dreptilor o mulţime de planuri şi idei noauē. Eacă ce zice despre el Kossuth în vorbirea în care îl numi «cel mai mare maghiar»: «punēndu-şi degetul pre pulsul etăţii sale, i-a pziecept loviturile; el deveni limba aceleia, îi dădu cuvinte.» Şi e drept că, o naţiune ca să fie «naţiune» trebuie să dee locul cuvenit celor ce se jertfesc pentru dēnsa, atât în viaţa constituţională cât şi administrativă şi culturală. Ştergerea aviticităţii şi a fişcalităţilor, dreptul general de posesiune, sistarea scutului de dare a nobilimei, egalitatea înaintea legii, apărarea dreaptă şi corespunzătoare a nenobililor, suportarea comuna a cheltueilor dietale, de comunicaţie şi vamali, stergerea țehurilor şi instituţiunilor cari împedecă diligenţa comună, publicitatea legislativă, valoarea limbei ungureşti în toate păturile vieţii de stat. Aceste compun cele 12 table de legi ale sale. Nu se alipi de cutare partidă, dar nici de guverne ei, când alătura ea ele, când contra lor, sta treaz, totdeauna treaz ca să facă totul, fie cât de puţin dar ceva sigur, fără a jertfi cât de puţin din libertatea politică ori interesele naţionalităţii maghiare. Nu-i opositional, dar în 22 april 1840 cu ocasiunea pertractării plāngerilor maghiarilor, pre lângă cea mai ferbinte loialitate, totuşi stānd alătura lui Eötvös junior zisē: «ueişi putem fi, dar contopiţi cu celelalte provincii austriace nici când; ba e întrebare că ore putem fi şi ueişi? Eu, cel puţin nu prea cred căci naţia noastră are viitor care nu poate fi alterat prin combinaţia unuia sau altuia nici de cât.»

Planurile şi ideile sale în parte şi genere is pentru legi, şi acolo şi sunt.

Ideile sale străbat repede poesia şi

intreaga literatura noastră carea lui are de a-i mulțami în mai mare parte centrul, lațirea și influința mare ce avu. În general putem zice că nu numai lira cântă avântul patriotic ce ne arată, zădul său mare și nobilul scop al aceluia ei și poesia obiectivă, drama și romanul începe a lua direcția arătată de dânsul. Carol Kisfaludy fu acela, care atât în teorie cât și în practică, dela «Kérök» atrăsă atențiunea și interesul literaturii asupra vieții maghiare actuale, ca oglinda slăbăciunilor și puterii noastre să fie totodată și izvorul poetic al cunoașterii de sine, atât de mult amintită și de Széchenyi, al națiunii. Széchenyi alcătuește un present nou cu convingeri și intențiuni noaue în toate cauzele publice cari transformă și chipul vieții familiare și sociale cu forme noaue și cu evenimente noaue. Cine va putea oare uita efectul splendid ce'l avu una dintre cele mai strălucite pagini a poeziei lui Jókai: «Magyar Nábob»? Moravurile și splendoarea originală a lumii vechi apar aci sub pondul fatum-ului în bătăliul Z. Kárpáthi; lângă el progenitura corecturii seclului trecut, absentistul lăpădat de naționalitatea sa în Kárpáthi Abelino; car pentru aplanarea contrarietăților la mormântul lui Rousseau se întâlnește Széchenyi și Wesselényi apostolii și domnii viitorului națiunii. Aproape spiritul alor 300 de ani ni-l pune poetul înaintea ochilor: spiritul ce trăgea cătră casă a periodului mediu, fantoama ce fugea de casă cutrierând lumea a sutei trecute și spiritul mântuitor al seclului present al muncii. Sau doar' este lipsă să reamintese încă capul prim din Szerelmés hiúság a lui Sigismund Kemény a cărei scenă să petrece în casina națională unde domnea între sutele de planuri ale reuniunii maghiare, capul, vorba, ideile lui Széchenyi: «mișcă pașumile, crează convingerile și croește direcțiunea.» Dar aceste toate sunt repriviri.

Printre formele ba chiar și printre problemele romanelor cu deosebire însă a dramelor noastre ideale, reprezentanții și contrarii dezvoltării naționali, apar încă

și înaintea lui Széchenyi. Din toate însă nu se alegea decât, maghiarism, insuficiență și nepăsare patriotică din firile nerăsucite a vechimii și pallérozásul național a cărui cere era: limba mai fină, mai curată și mai cultă și maximul iubire literaturii începătoare maghiare și a teatrului. În 1826 publică Ales. Kisfaludi «Nemes házi rajzolat» și «Dárdai ház» în care croul: «marele patriot» zice că fica unei casă nobile maghiare numai soția unui tînăr maghiar poate fi și poatul îi da tot dreptul prin deslegarea povestei sale. Ba și în comediile lui C. Kisfaludy trage scurta afecțiunea străină a lui Széllházy față de maghiarismul direct; car maghiarismul vechiu a lui Peröldy și cel stricat a lui Mokányi devin comice prin loviturile ce primese din partea sunetului mai cult; Hajnalfi și căsenii săi însă să insuficiențe mai mult pentru teatru. Toate acestea, și cele asemenea aces ra împreună cu prologurile epice, ideile îndemnările odelor, tânguirile elegice că pot computa în cercul acelei lucrări puternice a lui Széchenyi prin care a pregătit și sprijinit simțul național din cea mai mare convingere proprie pre basa tradițiunilor străbune.

Ideile, personalitatea și influința lui Széchenyi au dat și deschis un teren nou și poeziei.

Spiritul său aduce în mișcare toate cereurile vieții spirituale din care mișcare se produce pentru poezie un nou tablou. Ungaria sa noaună, Pesta sa noaună, planurile sale abundance dau isvor proaspet, și nou, și avut; formelor noaună. Precum se desbracă din generalism — comunism — însăși viața și năsuințele naționale ale acesteia creându-i se conținut, direcții și idei noaue; chiar aceea schimbare o putem observa și în transformarea ba în întregă ființa poeziei. Eroii vechi ai romanului și dramei maghiare, cu excepțiunea formelor patriotice și nepatriotice, naționalist și nonaționalist, — capătă trăsuri noaui în direcțiunea acelor idei reformatorice cari s'au născut în spiritul lui Széchenyi. Tipurile patriotului și iubitoriu-

lui de străinism trăiese încă mult în poezia noastră adaugându-se lângă ele un conflict și mai puternic; între maghiarul vechiu și reformator. Poezia maghiară și atunci a căutat la viitor când se uita la trecut, nu-i mirare deci dacă acum stă cu trup cu suflet pe partea viitorului!

Ideile lui Széchenyi s'au dezvoltat mai departe; după legile vicții spirituale ale națiunilor și trebuiau să se desvolute. Opoziția în frunte cu Deák și Kossuth ajutați de împrejurări au grăbit progresul pe terenul politic, social și economic național, au dat mai lat fundament transformării răpind cu ei și poezia. Dar în tot ce s'a dezvoltat așa în politică și literatură, acolo sta sus și tare raza aceluia care a pornit această mișcare. El a presimțit bine pericolele, chinurile și ne-

droptățile secesiunii; noi îl învălim însă bucurându-ne în cea lumină care fu mare, strălucitoare și glorioasă în dezvoltarea pornită de el. A percurge poezia dela Andr. Fáy până la Jókai, Carol Kisfaludy până la Czuczor, dela Berzsényi până la Petőfi; a urmări singuraticile fire până la țesătura inimei și creierului lui Széchenyi: ar cere o specificare atât de minutioasă la care de astăzi nu ne concede nici timpul nici spațiul. Trebuie să mă mulțămesc deci cu o privire asupra aceluia grup dintre poezii noastre care e în legătură mai intimă cu Széchenyi și cari stau pe aceeași treaptă a ideilor de reformă ungurești.

(Va urma.)

Zsolt Beöthy.

ÎNCEPUTUL EVULUI MEDIU ÎN «UNGARIA».

DISERTAȚIUNEA I.

În anul, în care Aquincum — partea Nordvestică a Budapestei de astăzi — văzuse cu ocaziunea consacării lui Valentinian al II, prima încoronare, — departe la ost s'a rădicat o mișcare populară uriașă. Poporul «hun» trecând râul Don a început a peregrina. Actul complezit la prima consacrare imperială în Aquincum, e totodată și ultimul cu referință la romanitatea acestui oraș. Cu câțiva ani mai târziu se aude dealungul stradelor ponenetul copitelor de oțal a cailor Hunilor.

În presara evului al IV. St. Ieromos marele fiu al Panoniei, ne pune înainte — despre Panonia și Dacia — cea mai teribilă icoană zicând că Goții, Sarmatii, Cvazii, Alanii (alán), Hunii, Vandalii și Marcomanii: devastează, răpesc și pradă în lung și lat. Ei tind același pardon atât personalul celesastic, cât și mănăstirilor monarhice; ruinează bise-

ricele și desgroapă osămintele martirilor legându-și de altare caii. «Cu un cuvânt, se cutropește întreaga lumea romană». Precând a scris el acestea romanitatea, în Ungaria de astăzi încă nu s'a fost cutropit cu totul. Precum însuși afirmă, s'au prădat orașele omorându-se locuitorii, ba estirpindu-se chiar sălbătăciunile, pascirile și poștii.

Nimic s'a putut vedea decât mărăcini, codrii seculari și pădurile sălbatice. Și romanitatea încă nu s'a cutropit, evul mediu încă nu s'a început.

Istoria nu știe despre lovitura cea mare dela Tavernic (tárnokvölgyi) unde s'ar fi înmormântat 125 mii de Huni; cu toate acestea ea trebuie să accepteze faptul, că imperiul hunic — cu esteptiunea Sirmiului (Sirmium) și a Panoniei inferioare — nu s'a estins nicicând preste malul drept al Dunărei.

Sânguratecele orășe romane, deși

au ars și au suferit multe, totuși au reînviat carii. Ostirile lui Attila cele devastatoare de popoare au cutrierat Panonia preste tot; cu toate acestea cuceritorii trebuie, că au cruțat orășile și în cazul când s'au tăberit în apropierea lor. Aceasta au trebuit să o facă ei și din motivul, că își acopereau toate trebuințele numai din industria și comerțul acelora — mai ales fiind avisați la aceasta în urma modului lor de trai ca semi nomazi.

Pre acel timp, începând dela malul stâng al Dunărei și până la cel mai ostie punct al Ungariei de astăzi, spiritul roman s'a putut bucura de o prea mică trecere deși încă sustau unele monuminte.

Și dacă din acele monuminte au putut ajunge unele bucăți mai prețioase — după una și jumătate miă de ani (1½ mileniu) — prin museele din Viena, Budapesta și Déva ba încă și prin a Berlinului și Londrei, totuși dănsile nu au putut fi la nici un cas o icoană neconsolabilă pentru Atilla, — care se numește de amicul ultimului roman Aetius — pe care un martor ocular și mare bărbat de stat: Priscus Rhetor îl glorifică chiar așa cași una din cele mai renumite poeme ale evului mediu: Niebelungenlied când îl numește pe acel bărbat marimos și blând. Precum știe și tradițiunea dânsul s'a atribuit o misiune universală, bunăoară cași Alarik și mai târziu Odoaker și Theodorik, cari folosindu-se de spiritul marțial (luptător) al poporului, au voit a reînvia spiritul de stat roman și cu acesta: cultura romană.

Eată în capul unui barbar un principiu — ideă — de «renaissance», care cu o miă de ani în urmă a pre ocupat nu pre cuceritorii universului, ci pre modestii literați și artiști, și care ideă va străforma oarecândva omenimea.

Ideile țintitoare la reformarea Romei ș-au aflat răsuneț între locuitorii mai noi ai Panoniei. Educațiunea classică primită în Constantinopol, nu lasă pre Theodorie — regele Goților orientali — a-să

odihni în teritorul ocupat dela Atilla. Poporul lui abia a implinit 30 de ani în Panonia, căci în acest timp nearând șesurile și poderecele cele bogate, i-au astrêns atât foamea cât și Gepizii a-și căuta teritor nou din care motive Theodorie a venit la idea să ocupe Italia.

Nu după mult începe serios a trămite din Ravenna instrucțiuni locuitorilor barbari și romani din Panonia. Pe cei ce încă știau despre guvernarea fericită a părinților săi, îi ademeneste în locul guvernării neomenoasă a popoarelor barbare cu descrierea «prestărei (servirei) justiției» celei bune a Goților și cu înțelepțiunea romanilor. El însuși s'a arătat a lucra în spiritul grecesc și ca atare despărțit de barbarismul original, — a fi întru adevăr roman și om civilizat.

El a lucrat cu o tactică și ținută deamnă de admirat ca să poată susține ca va fi posibil din «intogmirile romane», dar să se validiteze și spiritul gotic.

Aceasta luată în sine, ar fi fost o imposibilitate pentru acceptarea simplă a unei role de stat cu trecut și tradițiuni mărețe; cu toate acestea răzimat pre puterea brută, el a pretins ca poporul să-și dea samă de faptele sale ca de un factor nobil în ajungerea scopului designat. Dualismul însă nu a reușit și astfel a crupt între învingători și învinși o mare persecuțiune. În timpul cât Iustinian, împăratul puternic al Romei orientali, a bătut eară-și pre Goții ostici cari încercau o administrare de stat în vest, Ungaria de astăzi a oferit aspectul cel mai diametral opus al mișcărilor poporali.

Gepizii în Orient, se arătau deocamdată ca aliați ai Românilor. În anul 488 când Goții au peregrinat în Italia, ei s'au pus ochii pre Panonia și au dorit a-o ocupa. Pre atunci România de astăzi și Ungaria până la Tisa era deja a lor.

Dacă acuma ar fi voit a ocupa și terenul de dincolo de Dunăre, atunci putem zice cu siguranță că Ungariei de astăzi li rămânea foarte puțin.

Roma orientală nici acuma n'a abzis de Panonia, care încă își păstra în

mare parte romanitatea față de Huni deși a fost căzut deja binisor în partibus infidelium. Extinderea gepizilor a preponderat-o Iustinian prin chemarea Longobarzilor, cărora — ca aliați — le-a concretizat apărarea fortărețelor Panoniei.

În acel loc dară — unde oarecând se luptau pre moarte între sene Goții osticii cu Hunii, — acuma trebue să-și tragă degetul două rase germâne.

Între aceste gălceve se ivește auro-ra spiritului nou al poporului: evul mediu, de care nu leagă preocupățiunea nu întruatăta sistemul — care încă nu poate lipsi — ei mai mult episoadele. Acuma deja Roma occidentală nu poate veni în considerare, car puterea și emblema Romei orientale se vede schimbată în ocuparea tronului; prin un om puternic și energios (prompt în acțiuni.)

S'a început epoca meritelor personali, cari ne conduce și respective îndrumază la amăruntirea istoriei.

Acestea i-a prevenit fulgoarea epocii cavalerismului, care s'a început după falimentarea Romei sistematice și a căzut la o miă de ani după introducerea miliției regulate. Eată, ofența lui Alboin fiul regelui Longobardiei, care decide asupra sorței alor două popoare!

El fiind defăimat înaintea poporului și a adoratei sale Rosamunda, — gâfăind de răsbunare — s'a aliat cu Avarii și a bătut pre Cunimund regele gepizilor, făcându-și din căpățina soceru-so pocal de băt.

Romanticismul acest sëlbatie al Germanilor însă nu s'a putut desvolta mai departe pre pământul unguresc. Alboin a urmat invitărei lui Narses și astfel — lăsându-și Panonia — în 1. April 568 sa dus în Italia superioară unde ș-a fundat o împărăție înfloritoare. El a sistat peregrinagiul poporul germân și astfel și trecerea epocelor din evul vechiu în cel mediu.

Longobarzii au îmbărbătat pre cei mai gentili din Panonia a peregrina în Italia, ceace se vede din numirea unor

localități păstrate în decurs de câțiva seclii prin Italia ca urme vii a Panonilor peregrinați acolo. Fîrește numai cei de o stare mai bună ș'au lăsat patria străbună, — în care deja romanitatea nu avea viitor — pentrucă nimica a putut asigura elementele orașene, a cărora e societatea.

Pe Germân Pau persecutat Romanii cei mai neasemănați în cultura mai înaltă; dela primii Imperatori însă Germânul le-a știut întra în voiă, căci oferindu-se ca simbriaș a fost suferit prin orase. I-sa aprețiat acea eualitate, care la îndemnat a-se acomoda puterei zilnice, nevrând a-și face «tabula rasa.»

Dar ce s'ar fi putut aștepta dela poporul cavalerie al Avarilor și mai ales dela clementele slave, cari s'au strecurat cu dênșii deodată?

Deja Hunii încă au ruinat în rënd cetățile și orașele, a căror păzire — ca unui popor cavalerie — le-ar fi fost îngreunătoare; chiar din acest motiv nici Avarii n'au putut fi amici ai gruilor de peatră, deși dênșii și-au căutat pe aici patria. Precum vom vedea, acestea ș'au aflat asigurarea vieței și a averei în loc de ziduri întărite, prin șanțuri simple de pământ. Asemenea și Slavii, n'au avut nici ideică despre viața de stat; ei au știut numai despre naționalități, știau a-se ciuli înaintea celor tari, a-se înalta față de cei slabi și în urmă a presta serviții Avarilor ca puternicilor zilei Principiul de stat l'an lăsat Avarilor, pretinzind însă asociare noauă-dură. Longobarzii au cedat Panonia la Avari mai mult ca penn (zălog) decât ca moștenire. Ei adecă au acordat cu Avarii, că, dacă ar umbla fără rezultat prin Italia și ar trebui să se reintorrea cară, eventual dacă și în decurs de 200 ani ar dori a veni în Panonia, atunci dênșii sunt datorii a-le reda țara fără tăietură de spadă. Mai naiv decât aceasta dorință a putut fi numai aprobarea ei. Atare contract de stat, basat pe încrederea în cavalerism, e tot acel spirit, care deobligă pre comandante a avisa pre inamic: când, unde și cu ce

putere îl va atâca. Astfel de apucătură să ține cu siguranță de evul mediu.

Acest acord e cu atâta mai bătător la ochi, cu cât ne vine înainte și între Ariani (Árják) și Turani, pe cari abia că i-au întrecut Longobarzii în cultură. Longobarzii au învățat pre poporul — cavalier — Avar la pregătirea năilor; în schimb Avarii i-au instruit în cavalerie, ceea ce s'a răspândit preste întreagă Europa.

Roma clasică a creat pe toate terenurile lucruri remarcabile, ba meritele legionarilor ei în istoria belică nici că pot fi trecute în prescripțiune; — cu toate acestea în cavalerie doară nici odată au emulat. Lăncile lor cu cătușăle încrucite în vârf, apoi stapele au fost un mijloc slab pentru disciplinarea armăsarilor.

Scările șelei au fost cunoscute Europei dela Avari, cari cu ajutorul acestui neînsemnat recuisit puteau face asalturi în coloane de carei închisă.

Pulszky, eminentul literat zice, că «evul mediu s'începe cu cavalerimea» care decide asupra sorții oștirilor. «Scara șelei și potcoavele întroduse era cavalerică, iar patul puștei și baionetele era cea nouă.»

Toate acestea însă sunt numai una din cale mai multe recerinte, cari sunt chemate a crea un ev; cavalerimea avară e numai o aparință înghesuită cu respect la crearea unui period mai nou.

Literatul de mai sus zice că Avarii ca unii ce stau pe o «treaptă turană secundă» nu sunt chemați cu cultura lor a ne da direcțiunea la începerea evului mediu, dupăce și așa literații cercă începutul lui în cadrul spațului de trei seclii. În privința purtării resbelor din evul mediu, meritul renoirilor le compete — la tot cazul — lor; ba dintre antecesori: Hunilor, iar în șirul următorilor acestora, numai Ungurilor.

În legătura cu acestea ar fi interesant să cercăm: influențat-au oare ei și cu alt ceva asupra Europei, și oare aceasta ce efect a produs în ei? Expedițiunile lor jăfuitoare — cu siguranță — nu au înălțat cultura publică.

Învinuirea, cumcă ei ar fi dus în patria lor tesauri mulți nu să poate generalisa nici din motivul, că cu ocasiunea taberirii lor au dat preste tot locul — cu excepțiunea celor 2 peninsule sudice — de ținuturi sterile și de popoare de tot rămasă în ceace privește industria și comerțul.

Mare parte dintre vecinii lor ș-au format — în decursul și sub influința invasiunii popoarelor — state, dar pe basă nesigure; ori că erau în presara creării aceloră.

Aceasta nesiguranță o-au promovat ei însși, dealtecum prada luată dela popoare — vii — n'a putut fi așa de înfloritoare. Ba avem și date, că un rege azar nu au voit a estrada pre tinărul principe longobard chiar pentru o măsură miertă de galbini, pentrucă îi jurasă protecțiune. Aceasta însă însă sistarea rapacității tocmăi așa cași fapta a doana neasămănav de ponderoasă: cumcă ei începând din seclul al VII. au abzis de viața nomadă și între îngrăditurile lor (Ringuri) s'au ocupat nu numai cu prăsierea vitelor, ci au purtat și o adevărată economie catunară. Dacă dară scopul lor n'a fost împământenirea stătornică, crearea de patriă și civilizațiunea: oare cum ne-am putea noi esplica admirabilele lucrări de pământ, ringurile amenite, fortăreața diabolului etc.?

Principiul acestora ei l-au adus din Așia; cel puțin Lóczy și alți călători cari au umblat prin interiorul Așiei — și a căror observări științifice merită toată atențiunea — nu șovăsesse dechărând, că atari întemplinări is mai mult decât întâmplarea simplă. Acuma dacă etnografia is trage samă cu figurile de pământ făcute de Indianii americani și cari figuri reprezintă animale, forme geometrice uriașe, moundo admirabilă etc.: pentru ce am putea nega cumcă formele șanturilor acestei patrii — ca unele produse a Ural-altaicilor și Mongolilor — nu-și au originea din Așia? Poporul avar încă e de acolo dupăcum chiar i-să atribue; aceea observare însă, că dela peregrinarea lor până la împă-

măntenire au trecut cam 2000 de ani nu s'ă poate lua în considerare serioasă, după ce un popor care-și caută patria nouă nu s'ă bate după înstituțiile poporului în a cărui vecinătate s'a așezat; din contră acela ține tare la cele văzute și esperiate în patria s'a străbună, dupăcum aprindeau focul coloniile Grecilor vechi cu jar luat depe altarul patriei lor.

Avarii dară, — cari au sporit măiestria armată nu numai cu simplele scări ale șalei ei și cu alte recuise metalice, — dimpreună cu Hunii sunt factorii principali ai erei de fer europene, pe care (Europa) a introdus-o și în alte cunoștințe belice.

E fără îndoială, că ei deși s'au înstreinat de către cetățile și orașele romane rămasă lor ca ereditate — și cari pentru cavalerimea poporală erau numai cătușă — totuși acelea le-au ruinat pe încetul numai din motivul, că să-le străforme în mod corespunzător naturei lor cavalerice. Cultura unui atare popor împământenit totuși a putut fi mai mare, decât a subalternilor slavi cari peregrinau în aseuns și cu cari venind în atingere, s'au însușit una alta conform vecinicilor legi naturali.

Așa d. e. cei-ce adorau cerul, focul apa și pământul au suferit să vină din Bavaria — unde creștinismul a început a-să solidita — misionari. Cercetările istorice mai recente ne argumentează cumcă în «partea sud-ostică a Bavariei au trăit prelungă Slavi și rămășițe Huno-avarice, cari s'au supus Germanilor încă înainte de anul 791, și cari au devenit creștine mai înainte decât Slavii».

Avarii ungureni însă pe atunci încă nu erau creștini, deși susceperea creștinătății caracteriză în prima linie popoarele care aparțin principiilor evului mediu. Cu toate acestea Avarii au adus servii mari cauzei bisericeii apusene încă la începutul descălecării lor. Până la venirea lor Panonia și Sirmium aparțineau bisericeii răsăritene.

În anul 581 Baian a ocupat Sirmium-ul și l'a despărțit de către Roma-orientală; Ungaria de astăzi a șters cu

total influința bisericeii ortodoxe (orientale) în aceste părți, și a pregătit terenul pentru catholicism.

Roma s'a păstrat și de aci încolo — în decurs de seclii — tradițiunile sale, deși în Ungaria s'a fost perdat teritoriul încă prela începutul seclului al VII. când au început a înunda din grosul Avarii și respective după descălecarea acelor: Slavii. Sistarea romanității a umblat paralel cu finirea peregrinării Germanilor în Ungaria și cu mișcările Avaro-slave. Dupăcum știm, Longobarzii au amăgit în Italia nu numai locuitorii orașeni din Panonia ei și o parte dintre Gepizi.

Intr'acea Longobarzii n'au fost capaci a uni Italia; ba din contră, Italia cu împărăția romană de odinioară — a cărei inimă a fost Roma — au primit în anul 774 pre regele frances: Marele Carol cu frunză de oliv și finic contra regelui longobardic.

La primire i-au cântat și l'au salutat cu: »Binecuvîntat să fie, cel ce a venit în numele Domnului!» Francesul s'a schimbat îmbrăcămintea cu tunică romană, car de pre calul său nu s'a coborît păcăcând i-s'a arătat semnul santei cruci. Acel bărbat, care a fost chemat a introduce politica uniunei Germaniei cu a Italiei: s'a făcut călătoria pre jos până la vatican, unde a sărutat treaptele sânguratece ale scării ce conducea la sânta cruce.

Acesta s'a întâmplat în prima April adevă în acea zi în care cu 206 ani mai înainte Longobarzii au pornit din Panonia pentru a-și câștiga patria nouă.

Desideriu, succesorul lui Alboin, a căzut în prinsoarea francesă; car țara lui în mâinile Francezilor. Așadară a decăzut acel stat, fără a cărui alianță nici decum nu s'ar fi putut forma Imperiul avar. Ambele s'au format în un an, și independința Imperiului avar a sustat numai cu puțin mai mult decât a Longobarzilor.

Carol cel mare lucrând la restabilirea Romei occidentale, s'a apropiat tot mai mult de densii. El a trebuit să s'ă estindă până la Dunăre, dupăcum a fost

și în vechime. Prin aceasta însă s'ar fi provocat decadința Avarilor

Decadința urma și din motivul că Imperiul lor să estindea dealungul Dunării, și nime nu s'a putut forma ceva statornic în patria noastră fără a intra în posesiunea acestui puternic fluviu. Spre norocul lor însă, Carol nu a reușit pre deplin cu acel plan.

Causa creștinismul i nu a pretins, ca Carol cel Mare să se lupte contra lui Tasilo, care încă a dezvoltat o activitate apostolică, ci amestecul lui Carol la provocat principiul unității statului Romei noaue. El folosind ca pretext alianța cu Avarii, pe Tasilo l'a încuiat în un claustru, — ear Bavaria i-s'a supus dimpreună cu Avarii ce locuiau în densa; acești Avari s'au păstrat naționalitatea în decurs de un secl.

Înzădar au grăbit Avarii ungureni în ajutorul lui Tasilo, căci amestecul lor l'au întăritat pre Carol în contra lor; Carol pentru asigurarea cetăților (fortărețelor) dela fruntariile germane s'a retras în capitala răsădită sale. (Regensburg).

Chalifa Hesam folosindu-se de ocaziune a publicat între Mauritani resbel sacru întru stîrpirea creștinilor.

Între acestea a venit timpul, că precând Carol voia a stîrpi idolatria sașilor dimpreună cu religiunea lor samănă, apoi și pre Avari cu stat cu tot, — au erupt resbelele cruciate stând față-n față iasă cu religiuni. Aceste eveneminte se țin de faptele cele mai remarcabile ale evului mediu. Oștirile conduse de Carol în persoană, n'au fost sărace în isbândă. Teritoriul lui nu s'a estins mai încolo de gura rîului Raba; datele cronicarilor, cumcă dela Ennst încoace el ar fi prădat tot cu foc și fer, is foarte dubie. Aceste date ar escepționat modul, care la observat regle. în misiunea sa civilisătoare deoparte, precând de altă parte regelui i-s'a dat ocaziunea a presenți, cumcă țara în care ar fi cauzat atari daune nu e chiar fără sate. orașe ori fără alți factori culturali. Ele dară neagă ceace voese a pretinde: influința culturei franceze; afirmă însă ceace ar dori a nega: cul-

tura relativă a Avarilor. Aceste nu-s primele, și nici ultimele contradicții în compunererea cronicelor.

Espedițiunile armate să renosec în decurs de ani. O notabilitate avară antiița lui Carol, că dorește a primi creștinismul. Carol, care a fost pus erucea sub aripile vulturului protectător al Imperiului, a trimis două oștiri în țara Chaganului ce era în resbel public cu supușii săi. Avarii au plătit cu independința proprie amestecul — inimicilor esterni — ce l'au provocat în cauzele lor interne. Chagan cu primul sudit — Jugun — ș'au perdut viața în resbelul civil; ear noul Chagan n'a fost în stare a refrange eucerirea fanceză. Că câte atacuri și vărșări de sânge s'au întimplat — zice cronicariul — ne arată Panonia cea jupită de toți locuitorii și devăstarea răsădită Chaganului în atăta măsură, încât nu s'au putut observa urme de locuințe omești.

În acel resbel ș'au perdut Hunii (respective Avarii) întreagă nobilimea și toată mărirea; tesaurii adunați în decurs de ani au căzut pradă; nime is poate aduce aminte de o atare expedițiune franceză, care să-i fi îmbogățit înratăta măsură.

Până aici Francezii au fost săraci, ear acuma milionari. Aprețind acestea trebuie să cugetăm că «Francesii au răpit pre dreptul, ceace Hunii au grămădit dela alte popoare pre nedreptul.»

În aceasta regrămadire însă abia am putea descoperi ceva adevăr, dupăce cu ocaziunea acestei despoieri nici Francezii nu au stat pre un grad mai înalt de blândeță morală decât Avarii. De altcum ei nu ș'au reluat chiar partea competentă lor, dupăce — precum zice cronicariul — și înainte acelea ei au fost săraci; aci putem zice mai mult, că ei au îngrămădit tesaurii luați dela Greci și Longobarzi. În urmă nu e argumentată nici aca, că toți tesaurii au fost câștigați pre calea jăfuirii.

Aurăriile dela Kunagota, St.-Andrei (Szent-Éndre), St.-Ana, Ozora și Tot (toti)

apoi mormintele avară dela Keszthely și comitatul Moșon argumentează cumcă între popurul Avar au fost și aurari și-și fauri; și pânăcând primii lucrau cu deosebire în stlul Romei orientale — cu o tehnică nedesvoltată, — ultimii își continuau măestria independenț premergând chiar cu esemplu.

Că cât de nepretensivi au potot fi Germanii pre terenul culturai măteriali de prelângă întreagă laboarea neobosită alu' Carol = ne demustră esemplul viu: cum s'au ureat prețurile îndată după torrentele tesaurilor Avari, bunăoară ea și cum s'au ureat aelea preste întreagă Europa și mai ales în Spania după descoperirea Americii.

Acesta nu e cazul prim dară nici ultimul, care arată cumcă Germanii s'au făcut judecată falsă despre puterea materială a vecinilor lor.

Pre ei îi surprinde împrejurarea, când Anglia le plătește pentru Richard (Oroszlánszivü Richard) suma de 150.000 marec de argint, care lor li-să părea de un tesaur enorm.

Leccióna din morală dată de cronicari n'a putut mai bine atinge pre Avari, decât pre cei învinși în genere. Dela Brennusek simbolul e «Vae victis».

Sub «Panonia lui Carol» au înțeles Carintia și Austria; Ungaria de astăzi și cu deosebire partea Sud-vestică a ei nu a devenit provinția Francezilor. Istoria amintește și după aceea despre Chagani-avari, dar numai despre atari cari cearcă după grațiile domnitorilor francezi. Statul francez n'a avut aceea putere ca să contopească în sene un popor contra voinței proprie; vecinii — cari mai ales au încurajat de nou Frânzia la amestec — la tot cazul nu au fost capaci a strica națiunei avare și a introduce cultura franceză, dupăce la aceasta s'ar fi recerut o coalingere deasă, dacă nu chiar permanentă.

Ba din contră se vede, cumcă deși s'a slăbit puterea Chaganilor cu respect la starea relativă a statului lor, totuși elementul avar s'a îndesuit — în anu-

mite puncte — sub conducerea unui suveran mai puternic.

Acest element a rămas cu deosebire în ținutul Göesej din sudul comitatului Zala așa de întreg, încât sânguratiei literați și astăzi cearcă după influința provincialismului avar. Unele dintre cele zece mii de obiecte, găsite prin seclul al IV. și al V. în sceriile săpate din rădicătura Dobogó dela Keszthely, dau cu socoteală o urmă mai târzie a periodului avaric. În aurările dela Ozora și Tot s'au găsit tesaurii unui suveran avar și a fomeiei aceluia.

Datarca aurărilor dela Nemesvölgy (din Moșon — la intrarea Dunărei —), dela Szent-Endre (la șerpuirea Dunărei) dela Szent-Anna (țermurul drept al Mureșului) și cu deosebire a celor dela Kunagota și din Ardeal dela Zsilvölgy nu să poate defini cu siguranță; cu toate acestea să poate conchide că Avarii le-au închis acelea mai mult din motivul, că nepotându-se apăra ca să le luere în pace și liniște au fost necesitați și respective astrênși a purcede astfel. Scrutătorii de anticități au crezut mult timp, că averile îngrămădite aici au fost donate Suveranilor avari de cătră Impărații bizantini, ori doară că acelea ar fi ajuns acolo din Orient. Acuma deja vin a crede, că acelea totuși s'au pregătit în Ungaria. Și dacă acelea nu-s «dar» oriental, atunci is opere avare din timpul lăfîrei creștinismului precum d. e. e lanțul de grumazi dela Ozora, între a căru decorări să află și crucea. Dintre ornamentele sculelor de aur, uneori argint ori chiar bronz suflat cu aur, mai căutate sunt a popoarilor scandinave, fiindcă-s mai simple și mai gustoasă.

Cronicele știu nu numai despre întreprinderile belice ale Avarilor, ei și despre negustoria lor cu popoarele vecine, cari nu-să prea simțau sigure între dênșii.

E întrebare acuma, oare ușuratu-sa modul negustoriei avare după învingerile lui Carol, când Chaganul nu mai putea dispune mai mult ca de 200.000 ostași și când nu a mai putut pretinde tribut dela

Impăratul bizantin, ba doară plătea sângur tribut francezului? Înainte de aceasta era deajuns mandatul Chaganului pentru a fi luată sub protecțiune câte o caravană pasageră poporul avar: a fost imposibilă o anumită disciplinare mai ales față de răpire, asasinare și despoiară. Acestor afundări sau corupțiuni morale a urmat decăderea siguranței personale și a celei publice.

De altă parte însă fiindcă aceasta corupțiune morală a produs eruperea antipatiei (urei) popoarelor de alte religii, Avarii — cari de altcum au acceptat din civilizațiunea Europei ceace a corespuns gustului lor — au început a-să ocupa cu ideea: schimbării religiei.

Dela începutul descălecării lor deja au cunoscut creștinismul.

Baján, dela ocuparea Sirmiului și a altor orașe a pus capăt Ierarhiei orientale și nu este nici una dată, care ar argumenta cumea el ar fi persecutat pre supuși pentru creștinismul lor. El i-a lipsit de episcopi, bunăoară ea-și Turcii pre străbunii noștri după lupta dela Mohács, dară nicicând nu i-a estirpat, ceace asiderea s-a întâmplat și cu Ungurii din partea Turcilor. Ba însuși Baján nu numai că să prinde în mod păgănesc (pre legea pagână) înaintea Românilor cumea nu va pregăti preste Sava podul proiectat contra lor; ei totodată le jură și pre Dumnezeu cel viu — plecându-să înaintea Evangeliului — cumea va fi constante în promisiunea dată.

Chiar acea nepăsare în religie, acea prudintă în politică și acea absurditate în acceptarea numai a unei credințe mântuitoare la îndemnat și pre ducelă Géza a sacrificia deodată și lui Hadur și-și lui Cristos. Emlema vieții religioase a popoarelor, în timpul lui Baján și a succesorilor lui a putut fi mai ales cea asiatică, decât cea europeană; ei înșiși au început a accepta crucea mai cu deadinsul numai după vremea lui Carol

cel Mare. Amentitul Tudum sau Sodan (Zsadány?) a mers cu o parte de Avari de dincoace de Dunăre chiar în decursul rebelului (anul 796.) până în Aachen la Carol cel Mare ca să susceapă botezul. De acolo ei s'au renturnat încăreți de daruri, cu toate acestea putem afirma sigur, că ei nu s'au botezat din convingere curată, ei mai mult din interese politice; Carol n'a tractat mai bine cu dênșii decât cu Sașii botezați mai înainte.

Abia a trecut pericolul expedițiilor franceze și ostirile abia s'au îndepărtat dela granițe când cei botezați au reprimit credința străbună silind și pre duci a face asemenea. Cu toate acestea marele rege francez a fost mai norocos cu ei, decât d. e. cu Danesii, dintre cari n'a putut câștiga nici pre unul pentru creștinism. Dovadă la aceasta e că fiul său Pipin, care a triumfat în expedițiunile avare, a pus de patriarh — preste Avarii și Slavii învinși — dela Raba și pânăla Dráva pre episcopul dela Iuvavum și respective dela Salzburg cu numele Stul Arnót de Freising.

În anul 803, adevă după închierăa expedițiilor îndreptate contra Avarilor, când Carol a ajuns de Impărat a și aprobat dispusețiunile lui Pipin.

Acuma Arnót a început dimpreună cu Paulinus episcopul Acuilleiei a lucra pre întrecute la reînțoarcerea Avarilor și a Slavilor la religieuna creștină.

Precum am văzut Ungaria de astăzi — cu escepțiunea doară a celor mai vestice fășii — nu a adărținut Imperiulu francez.

Pre aceasta a dat-o Carol împăratului Constantinopolitan dimpreună cu pre ambele Panonii și cu Dacia despre celalalt țermur al Dunărei numai pentru «amicitiă și de gustul alianței a acestei amicitiă.»

(Va urma.)

Dr. Al. Márki.

CEL DIN URMĂ STĂPÂN AL UNEI CURȚI VECHE.

(Capăt.)

VII.

Trecu vremea tacând și sosi toamna. Natura desbrăcată de floare verii, curtea desbrăcată de întocmirile cele bune ce oarecând erau ca surori. Vântul cel șuerător nu înprăștia numai frunzele uscate ale arborilor ci ici-coalea rădăca 'n aer și câte o drană (șindilă = zszindely) de pre coperișul slab al casei bătrâne, car ploca străbătând prin găurele făcute de vânt lăsa urme de umezală pre bolturile edificiului. Negura părea amoresată în turnurile și urloaie căci se lăsa bucuroasă pre dânsule coalea prela înserate când părea a-i pune întrebarea că: oare mai trăește încă vechiul vost stăpân.

Da, mai trăea. După un morb de câteva zile se scoală și cătră amcaz ear' se pusē în fotoliul sēu din balcon. Dar' par' că a înbătrînit cu zece ani așa era de albit la pēr, atât de tare era gârbovit. Nu-i mai plăcea umbletul nici vorba și îl durea că a rămas singur cu cugetele sale.

Când se uita la turnul bisericeii, când asculta zuzētul norii și șuerătura vântului; se uita la arborii de oțēt roșiți și la frunzele 'ngălbînite a teilor. Apoi dacă se urca cu toate acestea se juca cu cănele-i credincios care nu-l părăsea de loc sau își lua lulucăua și cerea dela Ștefan tutun de cel bun vechiu. Ștefan ce o drept și ținea pre seama domnului sēu câte o legătură de tutun bun și dacă se petrecea acela ear' câștiga, căci și lui îi cădea bine că poate face și el cu ceva pre gustul domnului sēu. Radnothy curățîndu-și luleaua și-o umplea de multe ori atât de tare de nu se rēsuffa de loc; apoi o desfăcea și crezēnd că țeva e de vină își cerea fire de pac cu cari curățea bine țeva și cu aceasta își petrecea multă vreme. Era ca un copil fūr' de putere; bătrân, care și-a urit zilele.

Nu voea să vadă'n ochi pre nime

decăt pre Ștefan care era unica persoană din trecutul de care îl despărți-sē atâtea nēcăsuri dar' care continuu îi era înaintea ochilor. Îl cuprindea și-l sēruta, nu mai era între ei referințele cele vechi, nu'l privea de sērviator ci de amicul, ruda, îngrijitoarea sa de care îl alipi iubirea neclintită și nēcăsul continuu. Înaintea lui nu mai avea scerete, prin dânsul comunica cu avocatul sēu, cu economul, preotul și toată lumea esternă. Cu el mergea scara la biserică ca să împărtășcă elemosină sēraecilor și să se roage pentru odiechna repausatului sēu fiu și nu se mai mânia pre el când conturbându-i meditațiunile evlavioase îl făcea atent că e de mers acasă de-oarece poporul a eșit de mult și fētul vrea să nchiză ușile.

Îl asculta ca un copil. De multe ori îl puneă să șadă lângă pat seara când se culea și povestea multă vreme cu el, ba suridea din când în când la cutare glumă potrivită; dar' surisul acesta era numai din buzē căci ochii îi erau neclintiți îndreptați spre luminare car cugetele îi sburau cine știe pre unde și pe neștiute numai să trēzea că doarme.

Foarte rar se înfoca acum și pre Ștefan numai odată l'a înfruntat după datina veche pentrucă cu puterea voi să-l înbrace în un rēnd de vestminte noaue esplicându i că e chiar lucru de rīs a purta flendurile acele vechi. Atunci numai să înfurie, aruncă cât colo hainele celea noaue și înjurând voi să-l lovească dar vezēnd că Ștefan nu mai stărue pre lângă părerea s'a să liniști ear și se uita amicabil l'a dânsul ca-și-cum i-ar mulțami că nu'l mai nēcăjește.

— D'apoi Ștefano — zise într'o deminecătă frunzărind biblia familiară -- tu țî-ai uitat cu totul de mine. Nici nu mi-ai adus în minte să însēmna ziua morței fiului meu în biblie. Ai voit poate să

mă cruți? O! dar moartea cruțato-mi-o pruncul?

Mai multe nu putu zice, ear s'a su-părat și apucându-se de scris până la amiază a avut de lucru cu acele câteva rînduri și câteva zile numai despre fiul lui vorbi asealtând cu mare drag pre Ștefan care îi povestea sute de povesti despre fiul său. Chiar așa îl asculta acum Radnothy pre Ștefan cum îl asculta Géza când era mic de i spunea povesti numai ea să adoarmă mai iute. Dar părintele nu adurmea, ea atunci pruncul, ei numai dormita, ear a doana zî de regulă să plîngea că nu se află bine.

— Nici aceea nu mi-au adus-o aminte — zicea de altă oară — să fac o peatră mormentală pre seama lui Géza. Acolo să odichnește sērmanul în străinătate și poate nici locul nu-i se va mai cunoaște. Ai vrut să mă cruți, ai vrut să mă aperi de cheltuielile? E drept, nu am bani! Ce-am căpătat din bunul vîndut am dat pre unde am fost dătoriu, apoi am mai dat economului pentru cheltuielile economice, cealaltă încă nu mi i-a plătit armeanul, dar' îi va plăti el la primăvară. Mai am eu afară de aceea câteva mii, dar aceea îi mai cruț căci îmi mai trîbue și pre seama mea, nu aș voi să mă îngroape ca pre un om de rînd. Să trăese — nici vorbă; noi nu mai avem multe, Ștefan, și dacă chiar am ajunge la lipsă, vindem pădurea, pămîntul; nu am cui să-l las și dac' aș vrea.

Chemă la sine pre preot și econom, pre cel d'întîi ea să scrie la Milano în cauza mîonumentului, pre cest' din urmă ea să întrebă de mai este ceva venit căci are trîbuință de bani. Economul, earo nu se opunea acum nici odată domnului său, ceru rîstîmp de vreo câteva zile căci venit e puțin dări grele apoi procesele aceste încă mistuese mult de-oarece avocatul ar tot astupa gurile oamenilor dela lego.

— Procesele — ofta Radnothy ea și cum ar auzi ceva nou — da procesele. Nu mă lasă ea să continuu eu ca mai de mult când nu era obligat omul să-și bage avocat. Nu, căci să tem de penna

mea. Dar' le-am așternut eu patul: toate le-am descris ministrului verde, chiar așa ea-și guvernatorului și însuși regelui plătit' ai preotului săsîse prețul traducerilor? Plătește'l bine. Sasul o scump nu-ș face mult din prietinie când o vorbă de bani. Avocatului meu îi spune că mi-ar plăcea să știu cum îmi stau procesele. Să vie ear' afară la mine. În rîndul trecut n'am putut vorbi mult acum mă află ceva mai bine. Dar' asta numai el să auză, căci de-or ști și alții la moment mă prind. Pentru alteineva sum greu morbos pricepi? Griji!

De la monument trecu apoi la procese. Descrisă pre larg lui Ștefan demersul proceselor și să bucura vezînd că acesta îi aproabă pașii săi. Zile întregi numai despre acestea povestea, trecînd apoi la avocat și econom pre cari îi suspicioana presupunându-și că pre ambi i-a corupt Elisabeta. Economul pentru aceea nu-i dă bani căci ce numai poate avea să adune pre seama Elisabetei ear avocatul pentru aceea a întreat în rîndul trecut despre testament căci a voit a-l înturna în favoarea ei. Rîzînd deschîdea apoi un sicriu al mesei de scris, a cărui cheiă tot la el o purta și scoțînd de acolo testamentul îl ceti tot. Ștefan auzînd că și pre seama lui lasă o pensiune mică esalta de bucurie și-și acoperi mînele de sărutări de mulțămînt. Uita procesele, uita testamentul și să desfăta de bucuria credinciosului său sîrv. Așa i-să ștergea din memorie un lucru după celalalt prestînd mințoi sale mereu ocu-pățiune.

Încă din toate îl interesa cîte ceva dar' numai de jumătate; pasiunile îi isbueneau încă din când în când dar' numai ea sferă a memoriei; mai trînea, dar numai visînd, apropiîndu-se merou de mormînt.

Cît ținu carna avea merou de lucrul cu făcutul focului temîndu-se că va muri de frig și injurînd pre muscali cari au adus în Ardeal frigul Siberiei. Toată ziua lîsa să-i aducă lemne și aruncînd merou cîte o despicătura între tăciunii

aprinși să delecta în dudăitul monoton, ori în flacăra ce porumpea vivaie în sus, lovind din când în când cu lingura de fier cărbunii strălucitori. Era seară când credea el că s'a încălzit chilia. Mai arunca câteva bucăți pe foc căci soarele apusese în roșiu, mâne va fi vreme aspră ear la noapte vom avea vinturi reci.

— Las' să sulle, noaue nu ne va fi frig — zicea atunci lăsându-se în fotoliul său și devenind mai cu voie și mai vorbăreț.

— Îț aduci aminte Ștefane, acum e chiar anul că m'au ales mai pre urmă de vicecomite? Contra-candidatul meu avea numai douăzeci și cinci de voturi celelalte toate le-am căpătat eu. Cum mă purtau pre sus, cum strigau să trăească și cântau versul cela — cum îi numai?... —

O viață-i și o moarte

Radnothy-i vicecomite!

— răspunse Ștefan mormăind-o.

— Așa-i, așa-i, căci tu-ți aduci mai bine aminte.

— Cum să nu-mi aduc, căci atunci mi-ai făcut măria-ta, mantaana east' frumoasă, carea nu era iertat să o înbrac decât cu ocațiuni solemnele. Și acum o am dar' nu o mai folosini.

— Nu o mai folosim . . . — repe-tea Radnothy jalnic adaugând preste un pătrar de oară: dar' cine știe . . . da de . . . Dar nu . . . nici decât . . . eu nu mai ocup altu nici un officiu; dar' de va mai da Dzēu vr'un marchalis atunci știu că voi avea ce spune.

Cu mare plăcerea amintea acele zile de bucurie vezind că Ștefan îl ascultă cu drag. Ambii traceau încă tot zilele alegerilor. Lui Radnothy i-sē părea că aude șgomotul nobilmei ce venisē sē-și facă omagiile, Ștefan își aduce aminte de acel prânz festiv al cărui oaspeți i-a învițat el: Radnothy sē credea în calcașa sa primit de cătră cetele de corteși cu ovațiuni splendide ear Ștefan sus pre capră de unde arunca priviri atât de ambițios cași când tot ce sē întâmplă pentru el s'ar întâmpla. Astfel apoi își mai uita de pruncul perdut de curēnd, de ficia neascultătoare și procesele grele, și de toată

lumea ast' întoarsă, ba Radnothy mai avea încă gust și de glume și risuri.

— Ștefane! Știi că preste trei săptămâni e crăciunul? Tot-dea-una pre acest timp am ținut ultimul marchalis în an. Mâne prinde des-de-demineață la trăsura, pune la'ndemēnă atila, sabia și căciula cea cu peană. Mergem la marchalis. Așa zēu. Chiar acum am cetit circulariul — zisē într'o bună demineață Radnothy cătră Ștefan care sē uită spăriat la domnul său, căci credea că nu-i cu mintea 'ntreagă.

— Dar ce? doar' nu ți-ar plăcea, moșule? Nu ai mai lua doar' mantaana cea frumoasă ear' la rēnd? Ha, ha, ha, maro nebun mai poți tu fi . . . încă vei crede că vorbește aieva? batăte cucul — și ridea din toată inima vezēnd că ce bine la înșelat pre Ștefan!

— Ei drag domnuțul meu aceste's numai glume! — zicea el.

— Dar aceea nu a fost glumă — continua cu foc Radnothy — acum își douăzeci de ani când cu ocașunea unui atare marchal am protestat contra gubernului substituit și ne-ales în dieta! «Éljen»-urile nu mai încetau. Și știi cine sē seula contra mea? Baronul cel pitic poreclit cu titula de prințul țiganilor. Câte nebunii a mai zis acela. Apoi ear m'am seulat eu și mi-am început vorbirea astfelu: Prea onorate orduri și coruri! Până când va mai abusa acest om cu paciința noastră? Pre asta baronul meu zisē că nu suferē nici o specie de ofensă. Ear' eu i-am răspuns: Drept ai magnifice dle baron, cartă-mē că am avut ne-precaușionea de a te numi o m. Sē fi vēzut apoi risete. Mai aduci-iți aminte Ștefane? Frumoasă vremi erau acele!

— Cum sē nu'mi aduc aminte. Și-acum par că te vēd pe măria-ta în atila cea cu nasturi de argint și cu sabia cea strămoșască care au luat'o astă primăveară jēndarmii.

— Da! Au dus'o și nu mi-o dau în dērept, nu avem sabie Ștefane, ni sē apropie sfērsitul — ofta Radnothy oboșit. Apoi sē făcu tacere, nu auzeai decât ticăitul orologiului. Ambii erau adēnciți

II.
 în cugete; focul se stingea, lui Radnothy îi era ear' frig și-apoi până la amiază nu înceta de a-se plânge pre muscali și a înjura Siberia.

Cu cât intra mai mult în eamnă, cu atât făcea mai mult loc și cu cât erau sêrile mai lungi cu atât era și el mai vorbitor. Repeta azi ce-a spus ieri ear' ce uita întreaga Ștefan. De multe-ori însă nu-ș aducea aminte Ștefan de ceva și atunci își petreceau cu găicitul. La ambile era pre limbă dar' dacă vedeau că nici unuia nu-i vine'n minte să împăcau cu idea că așa pățește omul dacă îmbătrânește pre zi ce merge recește mai mult.

Ne mai având ce aminti din zilele acestei fericiri începeau a-ș aduce aminte de copilăriile lor din tinerețe. Radnothy își aducea aminte de aventuriile sale ca student și iuratus amintind cu jale școala ruinată din Aiud al cărui discipul a fost și el, și de Oșorheiu care jălea după tabla crăiască unde își făcu și el praesa de jurat (iurist). Lui Ștefan încă îi erau dragi aceste două orașe. Și el a absolvat în 4 ani 3 clase în școala din Aiud, căci zicea că professori de clasă îi erau mari inimici și'l persecutau zicând că nu-și stă capul de loc la carte. Asta apoi l'a desgustat de tot și mersă la Oșorheiu unde intră în sêrvițiul mai multor domnișori până când dete de dșorul Radnothy de care numai sapa și hârlețul o sêl despărtașcă.

Fața lui Radnothy se însenină pre un moment; în inimă se mișcă suvenirile tinerețelor și-l legănau ca pre copil leagănul. Atâta vorbeau de credeai că până-i lumea nu vor să finească. De multe ori se confundau cu anii și numele atunci apoi se disputau, ba se certau și ear' să împăcau, aducându-și aminte că e timpul de culcat să viseze acca ce acum nu au putut găci.

— Dumnezeu cum trece timpul, — ofta Radnothy în sara de anul nou. Știi Ștefane că azi se împlinesc patruzeci de ani de când ești în sêrvițiul meu. Ce tânăr frumos, roșiu erai atunci.

— E mult de atunci, doar' nici nu-

asa cum zici — zicea Ștefan cași când ar ascunde ceva dimaintea stăpênului său.

— Știi ce des umbla la noi Jankó, prietinel meu, altecum cel mai beutor student din Aiud și cel mai excesiv jurat din Oșorheiu. Odată știu că în decursul prelegerii adormisă cu capul pre bancă; eu îl cotii să se scoale că la provocat profesorul să răspunză. Să secoală repede și esă afară! Profesorul numai se uita. Ce vocești? zisă. Eu nu te-am provocat domine, dar dacă ești aci plăcați a răspunde. Ha, ha, ha! Jankó nu știea nici băteă. Il alungară la loc dojênindu'l. Ha, ha, ha! sêrmanul Jankó, în viața lui nu mă putu uita — fic iertat. Dar' cât fu jurat, câte comedii făceam cu el și acum uite că nu'm vine'n minte, ajută Ștefane că tu mai bine le ții în minte.

— E timpul de culcate măria-ta, focul ni-s'a stîns de mult.

— Așa dară! Doar' az e seara de anul nou. Cine-o vèzut să ne eulcăm așa curund. Mai de mult pe asta vreme ne petreceam până la miezul nopții când apoi ne pofteam unu la altu an nou fericit. Dacă te culci cine o se'mi gratuleze?

Ștefan privea supărat la domnul său care abea sta de morbos și slab ce era, dar nu cuteza a-i spune ca sêl neliniștească oarecum.

— Mă rog de certare — adausă Ștefan — în noaptea trecută am durmit rău și pentru acca am lipsă de liniște — apoi aducându-ș aminte că acum vorbește poate pentru ultima dată cu domnul său începă a plânge îi săruta cu foc mânil, îi mulțamea binefacerile și cerca binecuvântarea ceriului asupra lui.

— D'apoi și tu vrei acum să mă părăsești? — strigă spăriat Radnothy.

— Oh bunul meu domn nici de cât fără acca mi-a venit în minte că e bine dacă un om bătrên slab, cum sum și eu își ca adio dela binefăcătorul său în toată seara căci nu știe oare a doaua zi nu'l va alla recit?

— Ce? . . . mâncă duminică vei

muri? dar eu singur s'oi sfârșese zilele? — întreba Radnothy aiurând.

— O! scumpul și bunul meu domn are să trăiască încă mult timp căci e și mai tiner și mai în putere decât mine. Și chiar să mor eu, are cine să-l grijască, dsoara Elisabeta de sigur vine, până acum îi pare rău de ce a făcut și numai o vorbă blândă așteaptă. De sigur să teme să scrie epistolă. Încurăjază-o măriata! Te roagă bătrânul Ștefan care nici când nu te-a înșelat ci tot-dea-una ți-a voit binele.

Credinciosul s'erv voea să pregătească pre domnul său și la morbul ce simțea că nu'l mai poate suporta, nu știe ce să facă. Radnothy însă auzind că-i pomenește numele ficei sale să mânia foc, dar fiind slab, numai își întoarsă capul și zise:

— Încă și tu îi prinzi parte, și tu ești nemulțămitor? Carăte!

Ștefan nu cuteză a mai zice ceva, poate și de cuteza, nu știe ce zice căci abea putu eși afară rezemându-se de părete. La sgomotul ce făcu ușa se întoarsă Radnothy și aștepta reintoarcerea s'ervulu său. Trecu unsprezece, trecu douăsprezece, trecu anul cel vechiu și nime nu venea să-i poftesească an nou fericit. Să simțea de tot părăsit, începu a să teme; chilia era rece, îi era frig, era ostent, așa s'ar fi culcat și nu să putea. Lipsa de pre lângă el ceva, nu vedea mâna cu care să obicinuisă de patruzeci de ani să-l desbrace, nici fața în a cărei trăsuri dure numai și numai bunăvoință cetea. De câteva ori îi strigă numele dar — înzedar.

— Nu vine, s'a supărat pre mine și eu tot dreptul, am fost foarte dur cu el. Îl rog de iertare. Pentru ce nu? Suntem oameni bătrâni nu să poate ști care din doi va muri până mâne apoi să murim neînpăcați? Bine-o zis bietul Ștefan. Oare pentru-cc m'am și știut mânia pre d'ensul? Pentru Elisabeta. Vipera aceea încă și acum mă roade la inimă. Dar Ștefan numai aceea a vrut să zică ca o fată bună e dătoare a griji de tatăl

său la bătrânețele lui. Foarte bine a zis dar l'am priceput eu rău. Înzedar, nu să știe bine esprima căci la școala din Aiud n'a putut umbla numai două clasă căci mâniindu-să profesorii de clasă pre el i-au zis că nu poate băga'n cap și de-acea s'a lăsat de școală. S'era Ștefan.

Luă în mână lumina și porni cătră chilia lui Ștefan. Ușa nu era închisă și spre spaima lui la zarca luminei auzea gemetele lui Ștefan și plânsul micuței Mányi.

— Așa vezi... drăguța mea Mányi — continua moribundul Ștefan — ție ț las tot ce-am numai aibi grijă de măriasa. Demineața nu'l trezi prea de timpuriu, grijă să aibă totdeauna cămeșă curată și dacă lipsește vr'un bumb, coasă'l negreșit căci altecum să mânia grozav. Cu haine noaue nu'l necăji nici odată fără cele vechi le curățește bine și unde să rup le cărpește. La ameazi îi leagă dinainte servietă, căci își nită de d'ensa și să veasă pre haine. Măncările să nu fie reci și pâharul nici odată gol. Când trag de vecerne p'etreci'l la biserică și nici odată nu te culca înaintea lui. Dacă s'ar bolnăvi lasă să prindă și trimite după medicul cel bătrân, dar' după nime altul căci numai dela acela bea medicina.

Grij de cheița care o poartă ziua în busunar car noaptea o pune sub perină. Acea e cheița s'ierului dela measa lui de scris în care e așezat testamentul. Dacă Dzeu l'ar chema la sine, atunci deschide s'ierul, iea din d'ensul cea mai mare bucată de hârtie care e legată cu p'etea neagră și te du cu ea la Oșorheiu și o predă episcopului reformat căci acum acolo a ajuns strîmătorat fiind din Aiud. Acela de sigur va împlini voea domnului nostru și il va înmormenta cum să cuvine.

— Nu face comedii Ștefan baci! Așa că numai glumești? Cum spărio oamoni, — striga mica Mányi aruncându-să pre pat și plângend mereu.

— Eu nu fac comedii draga mea! — răspunsă Ștefan, — eu în east' noap-

II.

te de sigur voi muri. În viața mea acum sum pentru prima dată morbos și de sigur și pentru cea din urmă dată. Tatăl meu încă așa a murit; aceasta-i natura familiei noastre.

— Nu ți-voi aduce un păhar de vin cu piperiu ferbinte? Numai frigurile te scutură, nu ar fi bine să te frece puțin econoama? Doară te ai ciurmilit Ștefan baci? — zicea biata copilă învelindu-l și tocmindu-i perina sub cap.

— Nu te îngriji tu de mine, aibi tu grijă de măria sa — începu car moribundul — grijă să fie bun cafeul dimineață, să nu sərbăzască laptele căci aceea nu o poate suferi. Fii tot-dea-una prelungă el, dacă poțtește vorbește-i mult, mult, dar nu aminti nici pre dșorul Géza, nici pre dșoarea Elisabetă căci în casul prim să supără, în al doilea să mânie. Și pre mine pentru aceea s'a mâniat. Oh! doamne că trebue să mă duc în mormânt ne'npăcat eu el. Roagă-te de iertare în numele meu. Spune-i că numai aceasta m'a năcăjit în oarele mele din urmă. Nebunul de mine, pentru ce am și știut eu oare mânia pre bunul meu stăpân.

— Nu's mănios Ștefan, nu's mănios, — îi căzu în vorbă Radnothy care grăbi în lăuntru; luminarea o scăpă din mâni, pași la pat dar era atât de atins și impotente, că moribundul fu nevoit să se redice ca să-i sărute mâna pentru ultima oară. Ce ușoară îi era acum moartea după sărutul mâinii și schimbarea cătorva cuvinte de adio. Ultima poftă i-s'a împlinit și putu muri liniștit. Printre trăsurile înfloritoare a feței sale cu mare astrângere se mestecă și un suris dulce și din ochii painginiți încă putu schinteia ultima schinteia a iubirei și multă-mitei.

VIII.

Moartea lui Ștefan fu atât de repentină și înaintea lui Radnothy atât de neexplicabilă încât nici nu-l putu plânge. Tăcut se uita la mort în pat, pro catafalc, fără de a fi mișcat asculta bătărea cuclor la sieri, rugăciunea preotu-

lui, cântecul mortului. Încă tot la olaltă erau, la olaltă au mers și în cimiteriu, el pre jos, Ștefan în sieri, dar aceea nu are de a face nimic — încă tot la olaltă erau. Dar când s'ntoarsă dela înmormântare acasă și văzu gol scaunul în care ședea tot-dea-una servul credincios, când sosi scara cea lungă eu negura-i nestrăbătută și nu era nime care să întrerupă liniștea înfloritoare, când începu a gândi a medita și a vorbi și nu era cine să-i ajute și să l' asculte, când în locul lui Ștefan mica Mányi veni să l' desbrace, aceea ființă sinceră dar nepricepută carea abea îi ajungea la brâu, și nu se pricepea decât la păzirea galițelor: îl năpădiră lacrimile și nu se mai uscară de loc.

Poate că și de slăbiciune lacrămau ochii sërmanului, dar cel mai adânc isvor al lor era durerea nespusă. Cu moartea lui Ștefan și-a perdut și ultima propetea și acum nu avea pentru cine să mai trăcască. Aceasta îi era cea mai afundă rană carea în loc ca timpul să o aline, o irita și mai mult. Nu era acel minut, nu acel loc care să nu-i fi revocat în memorie pre Ștefan. Mányi nu'l știea sërvi așa ca Ștefan și fără voie îl negli-ga sërmana. Economul care de când vedea că de Ștefan nu e controlat, eâr domnul său e cu un picior în mormânt; numai întru-aceea se năsuea că să agonisească cât mai mult pre seama sa care esemplu bun firește îl urmă și econoama. Radnothy simțea mereu lipsă. Prânzurele erau din ce în ce mai rele, neregulate, târzie. Mányi urmând sfatul lui Ștefan nu aducea mâncările calde și ferbinți cum se cade ba, de multe ori de ferbinți ce erau scăpa tăierii din mâna. Radnothy și aci simți lipsa lui Ștefan care așa eu drag îl știea înbiea când nu avea apetit și așa frumos îl oprea când vedea ca mânâncea prea mult. Mányi la aceste nu se pricepea ba păharul de multe ori umplându-l il răsturna. Radnothy s-au mânca de tot mult sau prea puțin, își perdu apetitul și pe zi ce mergea scădea vëndend eu ochii. Mányi înzădar îi punea cămeșă curată căci Radnothy nu o lua,

foarte rar lua schimburi căci zicea că i-e frig; cu făcutul focului încă slăbisé căci cuptorul afuma de mulțori și aceea da gust laptelui după părerea lui și atunci când în faptă nu avea nici un gust rău. Multe înputări făcea lui Mányi pentru cărpitul vestmintelor căci punea niște petece cât ziua de eri și lauda pre Ștefan care așa le știea cărpi ca un croitor. Demineța încă nu lăsa pre Mányi se-ajute, să înbrăca el cum putea; trăgea ghetetele întors, lua giletea pre dos, nebăgând de seamă. Bine-i și așa, dar când Mányi începea a plânge de necaz că nimic nu-i poate face pe plac, să supăra și el si-i părea rău după Ștefan.

Economul și preotul care mai mergeau din când în când la dânsul îi sfătucau se-ș ieie alt servitoriu. Dar înzădar, nu foloseau nimic, căci Radnothy nu suferea pre nime pre lângă el numai pre micuța Mányi de care il lega suvenirul soției sale și ultima dorință a lui Ștefan. Nici nu vorbea eu Mányi despre altceva decât despre nevastă-sa și despre Ștefan. Dar' ce știea o baietică așa tinăra? Povestea ce bună fu eu dânsa doamna măria-sa, în ce vestminte frumoasă să 'nbrăca, ce econoamă bună era căci tot-dea-una îi cetea în seamă ouăle și să mânia rău când fura cineva din găinile de mare, Ștefan a și aflat odată tâlhariul etc. Radnothy numai asculta plângând după Ștefan, plângându-ș nevasta, până ce adurmea. Ea sormanana tot povestea, până ce nu mai știea ce să zică apoi plângea și ea împreună cu bunul ei stăpân.

— Ștefane, de câți ani ești tu acum?

— Întreba 'ntro seară de Mányi eugtând că Ștefan vino'n lăuntru.

Biata nu cuteza a răspunde ei aprinsă lumina.

— Ah! Ștefan nu mai trăește! Sormanul fu chiar de șasözeci, chiar de atâta o să fiu eu preste două săptămēni și pot zice că chiar așa de bătrân o să fiu și eu când voi muri. Auzi cum urlă cănele -- continua seulându-se de pre scaun -- aceea-i prevestitoriu morței mele.

— Prea sfinte Christoaș! — strigă spariată Mányi căzând la picioarele domnului său.

— Sermană Mányi! Îți pare rău după mino -- zisé Radnothy adiaând'o -- barēm că nici năframa cea roșie nu ț-am cumpărat-o încă. Știi cea care ți-a cumpărat'o doamna ta și care ți-a sfărțiat'o Elisabeta. Dar nu te supăra căci și de voi muri nu vei rămănea fără năframă.

Intr'o scara următoare celor onerate sufla un vânt grozav, așa că toată casa să cutremura, ba boltitura unei chilii părăsitate să chiar dărimă.

— Aceasta încă im prevestește moartea -- ofta Radnothy -- preste o săptămēnă toată casa să va dărima, dar atunci eu nu voi mai fi pe lume; atunci pot să mă tot citezē cei bezirkeri, mă pot tot cerea jendarmii în raiu, nu-i lasă să întro după mine. . . .

Sormanana orfană toată noaptea in ghenunchiă rugându-se la Dzeu să nu lesé să să usurpe casa și să moară măria-sa. Radnothy încă să ruga și a doauazi să cumineca. Atât de firm era convins că va muri încât în săptămēna următoare să bolnăvi și punându-se în pat să pregăti de moarte.

Mica Mányi vōzând că stăpēnul său să pune'n pat spăriată să porni pe fugă din casă.

— Stăi locului! Unde mergi?

— După medic, măria-ta!

— Chiamă dar medicul cel bătrân; nu prea am trebuință de dânsul, dar așa a poftit Ștefan.

— Așa, măria-ta!

— Stăi, a mai zis încă ceva Ștefan!

— Cheița.

— Na, deschide sieriul mesei mele de scris ca pachetul cel mai mare ce-i găsi acolo, ascunde'l bine să nu'l vază nimene și te du la Oșorhoi și'l dă episcopului reformat. Stăi pe loc. Aci îți dau un galbēn, mai mult nu am căci coialți trebuie la inmormēntare, acesta l'am păstrat pre seama ta, cumpără-ți pre el năframă roșie de acolo de unde știi că ți-a cumpărat-o cealaltă nevasta mea.

Zicând aceste se 'ntoarsă cătră părete și adurni somnul de veci. Medicul și episcopul sosind au aflat numai cadavrul lui Radnothy. Immormântarea în urma dispozițiilor luate de episcop s'a întimplat conform testamentului. Doauē mii de florini a aclus la testament în bani gata ca cheltuele de immormântare. L'au înbrăcat în atila-i splendidă și așezându'l în un sicriu de lemn de nuc l'au pus pre un catafalce înnalt. Trei preoți au venit la immormântare; unul va lua iertăciuni la casă, altul în biserică și a treilea la criptă. Ștudentii din Oșorheiu o zi întregă au avut probe de cântări pentru immormântarea lui Radnothy. Refectoriul fu tras în postav negru car pre coperișul sicriului erau aternate marcele familiare luate în colorii. Mányi preseră sicriul cu cele mai frumoase flori de primăvară apărându'l ziua 'ntregă de muște.

În fine sosi ziua immormântării. Era o zi frumoasă de primăvară; soarele lucea în toată splendoarea ear paserile cipeau pe 'ntrecute. Cătră trei oare clopotul cel mare dădu semnul de adunare. Să adunasē norod mult, cântecele rēsunau, femeile plângeau, bărbații șopteau câte una altă amintind meritele defunctului. Ee-odată isbueni cineva într'un plânset dureros. Toți îș îndreptară privirile într'acolo. Era orfana Mányi pre care econoama o dojenca că pentru-ee nu tace din gură zicând: «Tu broască, tu; încă voi face oamenilor nēcas.» Și nēcas a și fost dar' nu fu dēnsa cauza. Chiar când băteau cuele în sicriu, vine într'un suflet nētărēul de bivolar cu vestea că jēndarmii au încunjurat casa și vreau să prinză pre măriasa. Așa era în faptă. Radnothy era dejudecat la câțiva ani de inchisoare pentru că a ascuns arme, a conturbat liniștea publică și de atâtea ori a vătēmat auctoritățile. Advocatul folosindu-sē de influința vēduvei generalului și a lui Kahlenberger a tot amēnat cât a putut pertractarea finală dar Radnothy cu recursurile salo totul a stricat chiar atunei când era mai sē câștigate. Scriptele ce trimisē el guvernorului în

Sibiu și ministrilor la Viena, tot au stricat acea ce putu regula bietul advocat cu mare greu. Acelea un timp au stat pre cele cancelării ne luate în seamă dar venindu-le și lor rēndul și vāzēnd tonul în care sunt scrisē numai decăt au dat mandat comisariului cereual să prindă și învețē regulă pre acel cutezător nerușinat. De aci urmă acea că advocatul ne putind sta în cale procesul sē fini repede și fiindcă nu prea vocau a crede că e așa de morbos au trimis după el. Acum însă era mort și astfel fu cruțat de rușinea de a fi dus între puști printre foștii sēi iobagi.

Conductul funebrel porni cătră biserică. Mányi care fiind schioapă nu putea ținea paș cu ceialalți, rămânea îndērēpt și pentru acea sē acățā de rochia econoamei. Aceasta de nou îi zisē: «Tu broască, și aci în faci nēcas?» Și aievea earăș fu puțină confusie dar' nici acum nu era ea de vină ci bivolariul care vinea chiuind de bucurie că cescucează pre curialiști. Așa și era. Procesele aceste, unde scrisorile lui Radnothy nu au putut strica și unde și Kahlenberger et comp. și-au dat mai mare silință s'au finit în favoarea lui Radnothy. Jendarmii chiar duceau în deplinire judecata alunghând pre curialiști și prinzēnd pre cei ce făceau opoziție. Grădinariul de astă dată nu sē opusē dar' cu atât mai dur înjura pre Radnothy cea ce ajungēnd la urechile bivolariului acesta îș propusē că sē le cojocească bine a doaua zi. Pagubă că nu avu curajul a și face cea ce's propusē. Altecum acela ar fi meritat și mai mult căci de infuriat că l'au scos din casă; în noaptea următoare a dat foc curții carea deveni ruină completă și fu părāsita de toți afară de credinciosul căne care urlând în coridor aștepta rentoarcerea stăpēnului sēu.

Astfel sē pustii curtea veche necrozind-o nime. Oare cu averea cealaltă ce va fi? Aceasta era încă lutrebaro deschisē! Testamentul dădu ansă unui proces nou. Radnothy precum știm și-a oschis ficia și la cas de moarte a fiului sēu tot avutul sēu îl testā școalei din Aiud. Nici

minte nu fugi sërmanului că testamentul său se poate ușor nimici.

Până la 1848 știe bine legile, de atunci în coace însă nu. Știe prea bine că în 48 au șters în principiu suveranismul, dar' deciziune finală se aștepta numai dela dieta procsimă. Dar era prea sigur că și aceasta, ca multe altele, a regulat'o ministrul Bach, după sistema sa fără de dietă. Afară de aceea cu ocaziunea intrerogatoriului, de atâtea ori a auzit vorbindu-se despre egalitatea persoanei și averei nobile, că îi era imposibil a crede că fiscul se-și poată forma oarecând drept la averea sa. În 1851 însă nu era încă edat regulamentul nou referitor la ereditate.

Acum odată s'a acomodat și el sërmanul după legile noauë și acum a comis ilegalitate. Fișcul își pune mâna pe avere ear școala din Aiud porni proces. Tot atunci se mai sculă și a treilea erede, Kahlenberger bărbatul unicei fice a lui Radnothy poftind partea de avere ce i-să cuvinea muierei sale după mumăsa și cerënd ca pe calea donațiunei să se deie toată averea nevestei sale. Fiind testamentul nevalabil atât rugarea cât și competența le câștigă și ca se remână și școalei din Aiud, din voea sa proprio făcu o fundațiunea pentru premiarea a-lor doi școlari cari vor arăta mai mare progres în limba și literatura germână.

Cu aceea cuitând luă în posesiune bunul. Nu preste mult nu mai era nici cât e negru sub unghie ce se mai reamintescă la curtea cea voche.

Servitorii s'au dus care'n cătrău. Mányi temëndu-se de Elisabeta nici nu cuteza a se arăta; cănele cel bătrên îl pușcară căci nu lăsa în pace pre vestitul oportour.

Noul stăpên avea noauë planuri, voea a strămuta întreg bunul și a civilisa satul. În bunurile curiale colonisă câteva familii din Würtemberg cari îl costă mai mult de cât tot venitul acelor pământuri. Cu prefectul său cu ochelari tot reforma, civilisa. Cu atâta reformă și civilisație în câțiva ani de sigur banerota dacă nu murea văduva generalului și nu erezea și averea acleia.

Acum însă nu se temea de bancrotat și continuă liniștit reformarea și civilisația. De altecum polca franceză și altul o știe juca ca el, dar în mazur și walzer nu-i aflai păreche; colegii cari și acum îl cercetau tot «famoser Kerl» îl numesc; nevestele și acum îl află tot om de petrecere, afară de nevasta sa carea adeseori plânge și declamează cele mai sentimentale versuri din «Wilde Rosen».

(Din ungurește.)

Paul Gyulai.

CUVINTELE ROMÂNE ÎNPRUMUTATE DE LIMBA MAGHIARĂ.

(De Iosiv Szinnyei.)

(Urmare.)

Bázsakura, bácsikura. Ung. *Bázsakorába* sau *bácsikurába jár valakivel*: glumește, necăjește pe cineva în glumă, îl necăjește. [Capnic-baia și ținut, Nyk. II. 371, 274: Nyr. II. 183. comit. Solnoc-Doboca. Nyr. XVII. 381]: *bácsikuráz*: tot aceea [com. Solnoc-Doboca Nyr. XVII. 381.] — rom. *bajocură*: insulte,

outrage, *bajocuresc, bajocoresc*: insulte, outrager par des paroles; *bajocoritor*: insultant, outrageant (Cihac). Cihac lo aduce aceste în comparație cu cuv. grecești noauë: βαρυεις: insulte, offenser par des paroles, βαρυειξ: insulte, outrage, offense, βαρυειτης: impostor. Aceasta încă nu poate sta deoarece din grecescul βαρυειξω

în rom. ar fi fost nu: bajocurese, bajo-corese, ci: **vajirizése* [d. e. *αγωνίζω*: agonisêse, *ἀργάζω*: argăzêse, *χενδίζω*: chindizêse; *ἡρετίζω*: heretizêse, *λαγῆρίζω*: lagărizêse etc.] Acea înprejurare că înțelesul acestora e unul și același, nu hotărăște mult deoarece însemnătatea vorbelor rom.: insulte, outrage, insulte, outrager par des paroles, nici nu's originale. Adecă: Barcian și Șăineau ne arată în dicționarul lor: *bajocură*: spott, hohn, verspottung, spöttere; *bajocurese*, (*bajocorese*): verspotten, verhöhnén, sich lustig machen; *bajocorire*, *bajocurire*: verspottung, *bajocoritor*, *bajocuritor*: spottend höhnisch, spöttisch; spottvogel, spötter. Aceste e lucru chiar că stau în nex cu: *a-și bate joc de cineva* = jemanden zum besten haben, sich über ihm lustig machen [*bat* = schlagen, hauen prügeln = lat. *batuo*, *bato*, *batto*; *joc*: = spiel, tanz, spielerei, tänzdelei, scherz = lat. *jocus*] Pluralul cuvintului *joc* este *jocuri*. Din combinația acestuia cu: «ași bate joc» s'a putut ușor forma cuvintul: «*bajocuri*» din care apoi a rezultat singularul: *bajocură* care e originalul ungureseului: *bázsakora*, *bázsikura*.

Bécs: pivnița de vin [Ciangăi Moldoveni Nyr. III. 2.] — rom. *beciu*: caveau, vorrathskeller (Cihac, Barcian, Șăineau).

Berbécs: vervex, hammel, schöps PP. [Zélau Nyr. XIV. 286; prov. Săcucese; com. Treiscaunelor, Nyr. IX. 4; com. Sepsi-Uzon Nyr. VIII. 429; *berbécs* Săcuime 51 a; *berbécs* com. Sălagi Nyr. VII. 381. *börbecs* Săcuime, *börbécs* dtto. Ny. V. 175. com. Odorheului Nyr. IV. 227.) — rom.: *berbece*: bélier, schöps, schafboak (Cihac, Barcian) = lat. *vervex* lat. cl. *berbix*, v. *berbice* fr. v. *berbis* fr. *brebis*. Înprumutarea acestuia ni-o a arătat deja Edespacher: Nyk. XII. 97. — Cuvintul acesta în înțelesul de: «*urii, kos*» nu obvine decât în ținutele învocate cu români. În Odorheiu însemnează încă și: «om dur, aspru», [Nyr. IV. 227] ce ușor să poate deduce din noțiunea principală.

Dar acest cuvint nu-l avem numai dela români deoarece Ales. Körössi [Nyr.

XIII. 417. XIV. 257] ne arată că este un cuvint *berbies*, *birbies*, care ne notifică un joc de noroc, împrumutat de la italieni care cuvint nu e cunoscut numai în Rimaszombat unde l'a auzit el și dincolo de Dunăre [com. Tolna. Gyönc Nyr. V. 378]. După comunicatul lui Ludovic Szádeczky și în Sárospatak; după a lui Anton Dobál și Grig Moldovan și prin Ardeal. Notează un loc de noroc care se joacă cu prîsnel sau glob v. ital. *biribis*. E foarte probabil că promovătorii cuvintului acestuia au fost *cuceberii* cari — precum știm — umblă țara dea lungul cu fel de fel de jocuri de noroc, ceea ce ne-o arată și înprejurarea că cuvintul obvine în ținuturi foarte îndepărtate unul de altul. [E de înșămoat și observarea lui Szádeczky care 'mi spune că când era el ștudent porecleau *cuceberul* cu titulatura de: *birbieses*: «*a ki a birbies-játékban a bankot tartja*» (Rimaszombat XIII. 417.)]

Tot la cuvintul din cestiune putem reduce și cuv. *birbies*: ringelspiel, care după comunicatul lui Ales. Márki e cunoscut în com. Bichis, Gyula și Biharia: Sarkad. Ni'l putem esplica de-acolo că acest: «ringelspiel» [care de cătră poporul maghiar e numit și: comedia rotitoare, moara dracului, căruță nebună, moara nebună etc.] se învirte chiar ca și prîsnelul jocului *birbies*.

În fine mai amintese încă că dincolo de Dunăre *berbec*, *berbecs* înșamnă încă și «cușmă de piele de miel», [com. Vas Kemenesalja lângă Mărczal. Ales. Acsádi.] care cuvint încă e din ital. [posibil prin mijlocirea slavilor din miază zi].

Bernice: bréu [ciang. Mold. Nyr. III. 3; X. 203] Gabriel Szarvas îl aduce în legătură cu vorba rom. *brăcinăriță* [Nyr. III. 3.] Acesta 'mi e ne cunoscut, în dicționarele ce'm stau la dispoziție nu obvine, poate că-i provincialism numai ca denotativul cuvintului *brăcinar* «hosenriemen.» Atâta este însă sigur că din rom. *brăcinăriță* nu s'a putut face ungurecul *bernice*. Edelspacher care încă e de părerea asta zice că acest cuvint s'a

putut forma cu mult mai ușor din rum. *briniță* (Nyk. XII. 97.) dar nici pre acesta nu-l cunosc dicționarele rum. Bernhard Munkácsi — nu știu dacă pe urma lui Edelspacher, ori de sine stătător — pune lângă *bernice* dea dreptul cuv. *briniță* (Nyr. X. 203). După cât știu eu forma aceasta în rom. nu există fără: *brineț*, *brăneț*: «ceinture, cordon de chaussees, patte d'un pantalon; gurt, hosenband, hosengurt (Cihac, Șăineau). Ung. *bernice* poate fi din acesta cu sufixul persoanei a treia -e deoarece casuri de asta natură obvin foarte multe și mai târziu acest sufix fu privit ca parte a cuvântului și folosit mereu [d. e. *zuz*: *zuză*, *máj* — *mája*, *tompör* — *tompora*, *szarv* — *szarva* etc.]

Binduska, Brinduska: colchicum autumnale [com. Solnoc-Doboca Nyr. XI. 478. Kapnic-baia și ținut Nyk. II. 373.] — rom.: *brîndușă* primula, galanthus nivalis; colchicum autumnale (Cihac). Acest cuv. se ține de familia lui *blând* (lat. *blandus*); în Ardeal (după Grig. Moldovan) îi zice și *brînduș*. *Brinduska, bindruska* (ung.) e diminutivul acestuia.

Bisziók: plântă; a cărei floare e ca a isopului alb, frunză verde mohorită, mirositoare dar nu neplăcut [com. Odorheiului. Vadr. 331. com. Treiscaunelor Vadr.; *bisziók* com. Treiscaunelor *busziók* com. Arad. Nyk. XII. 97.] — rom. *busuioc, busiuc*: ocimum basilicum; basilien-kraut; (Cihac, Bărcian, Șăineau). În română acest cuv. e luat din slavism; v. bulg.: *bosilec, bosiloc, bosilioc*; sârb.-croat.: *bosiliac, bosioc*, or. *baziliku, bazilika*; or. mic.: *vasiliko, vasyljoc*; pol.: *bazylic, bazylica, bazylijea*; bohem.: *bazolea*; usl. *bosilje, bazilica* etc. Original e grecescul: *βιβλικός* din care s'a format latinescul basilicum; de aci avem noi cuv. *bazsalikom* care e asemenea cu *bisziók*. Obvine încă și în forma *bazsalik* care indică hotărît la originea slavonă [Ireg. Erdélyi I. Népd. és mond. 88.] precum vedem deci numele plantei ocimum basilicum îl avem din trei limbi.

Borbát: harnic [Săcuime: comit. Treiscaunelor, com. Brașov: Hétfalu: I. Felméri, t. a: Tatrang Nyr. II. 476., t. a. Bácsfalu Nyr. III. 533. V. 122.] — rom. *bărbat*: 1) mann, ehemann, gemahl. 2) mannhaft, fleissig, arbeitsam, emsig (Bărcian, Șăineau). Cu acest cuvînt nu-i de lipsă să mă ocup mai de aproape fiind deja tractat de Alexics [Nyr. XVI. 322.]

Borcs: borș, (Moldova, Cleja, Nyr. IX. 428.) — rom. *borș*: potage aigre, sauerkleiensuppe, (Cihac, Bărcian, Șăineanu). Românii l'au luat dela slavi: boh. *brst*: bärwurz, bärenklau, pol. *barszez*, sârb. *barsť*, rut. *borșe*: art säuerliche suppe von rothen rübben etc. or, *borșe*: heracleum sphondylium (Miklosich Etym. W.) — acest *borcs* corespunde cuv. *barcs* «acanthus-bärenklau» care l'am luat din slavism (Nyr. XI. 114 Miklosich.)

Borta: (com. Solnoc-Doboca, comunicată de Desideriu Kovács) — rom.: *bortă*: trou, ouverture, cavité; loch, höhlung; *bortesc, bortesc*: caver, creuser, trouer, perforer; ausbohren, auslöchern, aushöhlen; *bortos*. troué, percé, poreux; ausgehöhlt, durchgebohrt (Cihac, Bărcian, Șăineau).

Bosztán: (ciang. Moldov. Nyr. X. 203.) ***bosztán-mag*** (com. Ciucului Nyr. XVIII. 239.) — rom. *bostan*: citrouille, courge, pépon; kürbis, (Cihac, Bărcian, Șăineau). Originea acestuia e a să cerca la persii-osm.: *bostan, bustan*, jardin potager, surtout jardin des melons, garten, insbesondere gemüse- oder melonen-garten». După părerea lui Cihac și Șăineau însă deadreptul la turci. Lucaciu Patrubány e de părerea (Nyr. XI. 88.) că nu din osmanlică fără dela sârbi e luat cuvîntul din cestiuic. Aceasta ni-o aparținește — zice el — însuș însemnătatea cuvîntului ca atare carele în prima notifică: grădină, la sârbi însă: pepene. Cuvîntul în sârbă e: *bostan* «jardin de melon, melon; melonengarten, melone,» aceasta nu ne în pune prepunerea că românii de aci și nu direct dela turci l'ar fi luat. Unicul argument care stă prelungă aserțiunea aceasta e că noțiunea de «pepene» stă mai aproape de această noțiune

ce o în sârbă decât de «grădină de pepini» a tureilor (Patrubány în citatul de mai sus nu amintește din osm. *bostan* însemnează «surtout jardin des melons, insbesondero melonengarten» ceace și el amintește cu câteva șiruri mai înainte).

Că din «grădină de pepini» cum s'a făcut «pepine — recte: *bostan*» nu e de lipsă a desvolta aici; faptul e că aceasta în limba sârbă aievea s'a întimplat. Nici aceea nu e de lipsă a aminti că numele pepenelui a fost transpus la *bostan* chiar și în urma similitudinii; ea s'aduc totuș esemplu amintese că în Somogy «uri *tök*»-ul e poreclit și «*dönyetök*» sau simplaminte «*dönye*» (XIX. 143. Nyr.), tot acolo și în Bărăny numesc încă pepenele și «*dönyetök*» (Nyr. XVII. 335. XVIII. 239.) Leberithei îi zie dincolo de Dunăre încă și «*tökdinnye*», «*tökdönynye*» (Nyr. V. 229. XI. 238. XVII. 335.) Cu toate aceste însă încă nu am dovedit contrariul cea ce nici nu am voit, că mai ușor ar putea fi din «*dinye*»: «*tök*» decât din «*dinyés-kert*». Dar' acum pun întrebarea că: dacă din *bostan*-ul (grădină de pepini) turcece, în sârbă s'a putut face «pepene» pentru-ce s'nu s'fi putut întimpla aceasta și în cea română?

Aceasta nime nu o poate contraria, dar' să lăsăm la o parte «pentruce» și «oare» să lăsăm s'vorbească realitatea. Fapt este că cuvîntul rom. *bostan* nu înamnă «*dinye*» ci numai «uri-*tök*» dar avem o altă formațiune: «*bostănărie*» care înamnă «pepeniște, grădina de pepini» aceasta e formațiune curat română a cărei basă e vorba *bostănar** (d e. lemn — lemnar, lemnărie; pepteno — peptenar — peptenărie; sare — sărar — sărărie; etc.) cu toate aceste am rătăci dacă am prepune că «*bostan*»-ul rom. oarăcând ar fi însemnat «*dinye*» ori că formațiunile de mai sus s'ar fi format din un cuvînt

cu acea însemnare. «*Bostănar*» și «*bostăncărie*» pot fi însă și formațiunile cuvîntului cu noțiunea «*dinyés kert*» care noțiune o represintă cuv. *bostan* atât în l. tureă cât și în cea sârbă, vedem dară că formațiunea «*bostăncărie*» nu ne dă deslușirile necesari nici în una nici în cealaltă parte. Cu toate aceste s' poate presupune că formațiunea «*bostăncărie*» s'a putut forma noțiunea «*dinye*» a cuv. «*bostan*» și din aceasta apoi noțiunea «*tök*» de astăzi. Avem o dată care vorbește apriat prelângă acea că rom. *bostan* e luat de-a dreptul dela turei car nu dela sârbi. Cuv. turcece are o formațiune: «*bostanzî*»: «jardinier», tot acesta este în sârbă și română. Forma sârbă e: *bostanzija* «jardinier des melons» (conform formațiunii regulate v. Miklosich: Vergleichende grammatik der slavischen Sprachen II. 337 — și: ture. *deli*, *cizmezi*: sârb. *delija*, *cizmezija* etc.) Forma română: *bostanzi* «maraicher, gemüsegärtner» care apriat ne spune că nu-l avem dela sârbi deoarece atunci ar fi terminat în: -iă, -ië ci dela turei, din care cauză cu tot dreptul putem prepune că cuvîntul fundamental *bostan* încă e de acolo luat.

Cuv. *bosztán* nu'l aflam numai în gura sârcuilor din Ciuc ci și în Ungaria de mează zi, în înțelesul de: «*konyha-, dinyés-kert*» (Török-Becse Nyr. IX. 92.; com. Torontel Tádé și ținut. L. Kálmány Szeged népe II. 243. Déli-Bácska Nyr. XI. 88.); *bosztányos*: «*konyhakertész*» (com. Torontel Tádé, Kálmány L. Szeged népe II. 184.) Atât noțiunea ca atare cât și ținutul în care e lătit acest cuvînt ne arată că aceasta nu e luat dela români ci sau dela osmanli direct sau tot de aici prin mijlocirea limbii sârbe.

Trad. de Ion Pop C.

VA'TRA POPORULUI.

I.

HORA LOTRULUI.

Din Arad până 'n Șumand'
 mări! (bis)

Numai o ieapă-'am furat
 Și de șapte-o'am legat
 mări!

Nici bine n'o 'ncălării
 mări! (bis)

Pân' ma'junsă jăndarii;
 Haina daina, daina
 da mări!

Trei mă țîn, patru mă leagă,
 mări! (bis)

Căpitanul stă ș'întreabă;
 Haina daina, daina
 da mări!

Cu caii ce i-am făcut
 mări! (bis)

D'apoi frate i-am vëndut.
 Haina daina, daina
 da mări!

În tîrgul dela Cermei,²
 mări! (bis)

La un jidov Macavei.

¹ Orășel în com. Aradului.

² Alt orășel tot acolo.

Haina daina, daina
 da mări!

C'o sută cincizeci de zloți,
 mări! (bis)

Scoate-i frate dacă-i poți.
 Haina daine, daina
 da mări!

De-ar fi Șumandul birău,
 mări! (bis)

Cermeiul solgăbirău,
 Poate ca-și trăi și eu.

II.

MÂNDRU CÂNTĂ PANJĂRA.

Mândru cântă panjăra,
 Pe creangă nu poate sta,
 C'o d'avut doi pușori,
 Și i-a crescut mărișori;
 D'ar puiții i-'or zburat,
 Pe cetate la d' Arad...
 Cum s'or dus niamțul i-o prins,
 Cum i-o prins, cum i-oi și tuns,
 Ș'în țeri străine i-o dus:
 — Ciangăra ta neamțule!!

(Culese pe Câmpia Aradană.)

Floria Bozgan.

OBSERVĂRI ASUPRA ȚINUTEI NOASTRE.

Împlinim o dătorință sfântă când față cu opiniunea publică românească între bajocură și hulă măr-

turisin că calea pre care hălăduim e greșită; când sbiciuim pre accia care zîc că mântuirea neamului ro-

mânesc numai pre acea cale să poate ajunge, pre care am călcat. Noi vedem în viitor și suntem în curat cu sfârșitul la care vom ajunge. În superlativi nu poate omul vorbi ani de zile; tot cu dulceață omul nu poate trăi; struna mereu întinsă odată se va rumpe; naștina tot în foc stătătoare odată sau se va frige, sau să va arde.

Să ivesc în ziaristica română din când în când păreri, care se alipesc de ale noastre. Nouă ne fac o bucurie curată. Spiritul nostru străbate și va deveni odată învingător. Poate că ținuta noastră e dură, necruțătoare, antipatică; cumcă noi, ne reflectând la lauda, simpatiile oamenilor și la popularitatea trecătoare, de multe-ori lovim dincolo de țel, însă suntem convinși: poporul românesc mai multă lipsă are de un critic necruțător decât de o mișă de laudători. Nu acela e folositor neamului său care laudă toate orbiși, ci acela care abdicând de popularitatea fugitivă are putere a predica adevărul față cu o opiniune publică. Nu acela e folositor neamului românesc care predică că istoria noastră e plină de fapte glorioase; ci acela care zice, că cu trecutul nostru gloria mult predicată n'are nici o treabă, că istoria românului până azi e plină de suferință, dureri, și de discordii; gloria românului e ascunsă în pânțele viitorului. A ajunge la aceasta gloriă țintim noi predicând muncă serioasă pre tot terenul și desbărare de la năluci.

În primul nostru am făcut o comparație între Kulturegyletul ar-

delean ungurese și între Liga culturală. Munca brațelor cu munca gurii. De la început am fost de părere că activitatea Ligei e greșită, lucrând numai cu gura și cu standardul lui Traian și Mihail Vi-teazul.

Iată un articol din Unirea (nr. 22):

Să învățăm. Avem noi românii multe, foarte multe însușiri bune. Ni-le-a dat bunul Dumnezeu. Și sunt mulți cari ne pismuesc. *Dar avem și defecte mari, și încă multe.*

A ne ști folosi de însușirile bune și a ne ști desbăra de cele rele — cată la ce trebue să țintim.

Dintre defectele, cari mai mult ne impedează în calea progresului, se pot pune în locul cel dintâi *lipsa de perseveranță și pofta de a parada cu gura.*

De gura suntem buii. Ne laudăm, că suntem din viață de împărăți, că avem viitori de aur. Auzim apoi de o idee măreață, conducătoare la scop. Ne entusiasmăm și car facem gură mare, — apoi s'a isprăvit.

Rămân toate, cum a mai fost, și ne punem car la așteptare după porumbul fript.

Intr'acea alții lucră mult și lucră cu *perseveranță.*

Să privim numai kulturegylet-ul. Sunt abia 9 ani, de când s'a înființat, și în adunarea sa generală din Dej, ce a ținut'o în Dumineca Rusaliilor noastre, a putut să se presente cu un raport, care trebue să-l umple pe ori cine de *uimire și admirațiune.*

Ce e anume scopul kulturegylet-ului? Este — după ale sale afirmări — recăștigarea elementelor perdute ale maghiarimii din Ardeal și conservarea celor periclitare cu desnaționalizare. Și cată că pentru scopul acesta, atât de secundar față cu marile cestiuni naționale și sociale, în timp de 9 ani i-a succés a aduna un capital de preste un milion. Și pentru realizarea scopului acestuia cată

că s'au înrolat între membrii societății 16.818 persoane. Succesul acesta ne impune o serioasă reflexiune și o grabnică acțiune. *Dacă am învățat dela compatrioții nostri maghiari a face gură, să învățăm și a lucra cu stăruință.*

Ce este cea ce noi am făcut? Aproape nimica. A trecut un pătriaru de veac, de când am înființat Asociațiunea Transilvană, și dacă nu grăbia într'ajutori cu o generoasă liberalitate un institut de bani, ajungeam de risul lumii, siliți văzându-ne a perde cea mai frumoasă instituțiune a Asociațiunii, — școala de fete, cu care astăzi ne mândrim.

Și bine însemnăm: la noi nu e vorbă despre atacarea culturai altora.

Noi nu țintim nici măcar la câștigarea elementelor noastre pierdute. Noi voim pur și simplu a conserva ceea ce ne-a mai rămas: limba și printr'nsa naționalitatea noastră. Este în joc esistența noastră ca popor.

A sta în nepăsare acum, e un păcat greu, un păcat neiertat.

Am făcut gură destulă. Am scris memorande. Am arătat durerile noastre Europei. Și cu atâta am crezut salvată nația. Dar pentru organizarea noastră în fața pericolului iminent nu am făcut nimica.

Foile noastre au scris articuli preste articuli împotriva compatrioților maghiari. Numitu-i-au toate, ce numai se pot închipui. Inșă să îndemne pe popor la jertfe pentru salvarea limbei și neamului nostru, au uitat.

Noi am pornit «Colecta crucerului». Colecta aceasta se putea preface într'o građioasă colectă națională, care ne-ar fi putut scoate din toate neajunsurile finanțiare. Și s'ar fi putut face, fără îngreunarea poporului. Ar fi trebuit numai să renunțăm din când în când la vre-o lipsă personală închipuită și să facem, ca și alții tot asemenea să lucre, și crucerul cruțat în chipul acesta să-l dăm «Colectei crucerului». În schimb am fost băjocoriți ca vinzători ai bisericeii, și «Gazeta» a aflat de oportun a apăra independența bisericeii noastre, pe care ni-

meni n'a amenințat'o, în loc să grăboască în ajutoriul nostru, ca împreună să aflăm mijloacele pentru salvarea școalelor noastre espuse peririi.

Dacă jurnalistica noastră, în loc de a se ocupa așa de des de afacerile celor și de politica internă a celorlalte state de pe cele cinci continente ale pământului, ar fi aflat, că «Colecta Crucerului» o un lucru, ce are pentru noi o importanță cu ceva mai mare și mai actuală decât reșcoalele zilnice din republicele americane: — astăzi am dispune de un mijloc, cu care am putea să paralisăm dispozițiunile proiectului de față, cari ne sunt atât de primejdoase.

Să ne ierte cetitorii nostri pentru amărăciunea, ce transpiră din aceste șiruri, și să ne ierte și surorile din presă. Dar amărăciunea noastră va afla legitimitate în cetirea raportului imosant al kulturegylet-ului și în vederea stărilor ticăloase, între cari ne aflăm — în mare parte și din vina noastră. Scopul n'a fost, ca să supărăm pe nimeni: a fost numai să tragem vëlul de pe ranele noastre, pen'ru ca să le aflăm leac.

Să nu ne mângăiam cu aceea, că statul nu are bani de ajuns pentru a eșeuta legea de față, și că pericolul prin urmare nu este așa de mare, precum și-l închipuesc unii. În luptă optimismul prea mare e tot așa de stricacios ca și pesimismul prea mare. În cazul de față statului îi ajunge, să încasseze spesele școalei în ori care comună în chipul acela, în care se încassează în unele comitate taxa pentru Kulturegylet.

Până a nu fi târziu, să ne unim cu toții și să cercăm leac acolo, unde sigur vom putea afla, — în puterile noastre proprii. Spre acest scop să ne cunoaștem greșelele și să învățăm.

Articulu Gazetei (nr. 106) referitor la aceasta întrebare sună în următorul mod:

Punem astăzi în fața cetitorilor nostri o mică dare de seamă, privitoare la activitatea «Kulturegylet»-ului ardelenesc,

II.

care pe zi ce merge a început să i-a niște dimensiuni tot mai amenințătoare pentru noi.

Nu s'a implinit încă un deceniu, de când s'au pus temelile acestei fatale instituțiuni de magharisere, și câtă că a și început să ne compleșească de toate părțile cu școale ungurești, cu biblioteci ungurești, și cu alte multe instituțiuni și mijloace, cari fiind la corumperea și paralisarea învățământului nostru popular și la nimicirea ori cărei dezvoltări culturale a noastre.

Tabloul, ce ni-l prezintă raportul de mai jos, este în adevăr de natură a ne inspira cele mai serioase îngrijiri, mai ales deacă vom ținea seamă, că nu este «Kulturegylet»-ul ardelenese singur în felul său. Alături cu el lucrează încă o mulțime de alte societăți de maghiarizare, car mai pe sus de toate acestea stă însuși guvernul, sub a căruia oerotire înflorese atât de bine aceste societăți.

Numai câteva zile sunt, de când am idigetat marea acțiune de maghiarizare, ce se desvoltă în Săcuime din partea guvernului însuși, care după cum se vede și a pus de gând să nimicească și paralizeze până și cea din urmă școală populară română aflătoare în acele părți.

Mergând tot astfel înaintea, cu esatitate matematică se poate calcula, că n'au să treacă mulți ani la mijloc și situațiunea noastră are să devină din cele mai penibile.

În fața acestor prevederi, nu mai putem rămânea nici un moment indiferenți față cu cele ce se petrec în jurul nostru. *A ne încrede orbește în puterile proprii de conservare și a nu întreprinde nimic pentru paralisarea acțiunii contrare, ar însemna cea mai periculoasa riscare a existenței noastre naționale.*

Și deacă vom arunca o scurtă privire asupra activității noastre culturale și a mijloacelor de rezistență peste tot, va trebui să recunoaștem cu durere, că suntem încă departe, suntem foarte departe de acel punct, în care să putem zice, că în această desperată luptă de con-

servare, ne-am află și noi la înălțimea datorinței noastre.

Nu vom zice, că doară n'am aduce și noi zilnice jertfe pentru cultura noastră națională și pentru luminarea și conservarea neamului. Nu trebuie însă să uităm, că timpurile, în cari trăim astăzi, sunt niște timpuri anormale, cari reclamă dela noi o deosebită încordare a puterilor pentru a putea face față puternicului adversar.

Această deosebită încordare a puterilor însă, la noi nu o găsim. Vedem că și puținele reuniuni culturale, ce le mai avem, sunt într'un progres relativ foarte neînsemnat, ba unele din ele sunt chiar în stagnațiune. Nu ne vom provoca aici la casuri speciale, nici nu vom aminti de vechia noastră Asociațiune transilvană, pe care ne genăm a-o și aduce în comparațiune cu tinerul «Kulturegylet» ardelenese, care în mai puțin de zece ani s'a avântat la un capital de aproape două milioane flor.

Ajunge a constata, că în lupta noastră de conservare nu suntem pîntr'unși nici pe departe de entusiasmul acela sfânt, ce-l reclamă dela noi serioșitatea luptei, în care ne aflăm.

Improjurarea aceasta este singurul motiv, ce ne face să privim ca atâta îngrijire la munca desfășurată de adversarii noștri. Căci nu trebuie să uităm, că ne aflăm într'o luptă desperată, din care fără deplină devoțiune, desevîrșite jertfă și entusiasm pentru cauză, e imposibil să eși învingător.

Acum să o ascultăm Tribuna (uri: 112, 113), organul plătit al Ligistilor. Ascultați stimaților cetitori numai frazele cu care este acoperit miezul mititel al Ligei. Omul după o așa introducere superlativă ar crede că Liga a făcut minuni în congresul seu de trei zile. Uitați-ve la capătul articolului din Tribuna, rezultatul de 3 zile:

a) a scoate din casele țerenilor icoanele țarilor rusești și de

b) a-l așeza bustul lui Grigorie T. Brătean în localurile tuturor secțiunilor Ligei.

Icoane preste icoane! Să nu zăbovim, — iată cu ce ne îndoaapă Tribuna (nr.ii 112—113):

Nu știu admirare-ași lucrările congresului, ilustrare-ași splendoarea lui, cântare-ași farmecul, ce 'la lăsat în atâtea inimi, sau face-le-ași toate deodată, un lucru însă îl știu bine și'l simțese acuma cu durere: că condeiul meu se prea încovoale sub pavoara ce a luat, că numai va sgăria măreața operă a congresului. Această sgărietură slabă, aspră cum e, duce totuși o veste îndulcitoare la căpătâiul fratelui rănit. Această mare veste nu-i aduce lui frunze și flori retorice, căci aceste nu-i plac acuma, nu-i plac, că nu-i trobuese, ea-i aduce dar' roada mântuitoare, care dacă acuma numai stempăra pot durerile, cu vremea vor vindeca și ranele. Aceste sânt roadele de un an ale Ligei culturale.

Aceste roade au fost arătate în marile cengres al Ligei culturale ținut în zilele de 26, 17 și 18 Maiu v.

Trec peste grandioasele pregătiri ale Ligei ca și peste uriașele agitări făcute pentru congres în presă, societăți, întruniri, cluburi etc., trec peste sutele de delegați, care au fost înregimentați la congres din toate unghiurile țării dela o frontieră a regatului până la alta, fosti ministri, senatori, deputați, arhieriei, în alți ofeceri, academicieni, profesori universitari, advocați, mari comercianți și proprietari etc., trec peste povoiul telegramelor sosite din țeară, străinătate, societăți, particulari etc. și ajung la cea-ce nu mai poate fi preterat la:

Antăia zi a congresului, Duminecă 16 Maiu.

În această neuitată zi la oarele 2 și jum. d. a. a fost consfătuire intimă și confidențială a președinților tuturor secțiunilor:

La oarele 8 și jum. sara, conform programului stabilit, s'a început antăia

ședință a congresului în fericele saloane ale Ateneului, care erau înțesate de o lume uimitoare.

Onorabilul președinte provisor al comitetului central-executiv dl G. G. Bur-san, asistat de alți patru președinți de secțiuni, deschide ședința pîntr'o scurtă alocuțiune pe cât de potrivită, pe atât de însuflețitoare, care a provocat în dese rînduri tunete de aplause. Această însuflețire curînd căzuse însă din culmea ei în valuri de lacrimi, când domnul președinte chiamă în mijlocul adunării memoria lui Grigorie T. Brătianu pe care ni-o amintește nu numai ca o datorie sfîntă, dar' și ca pe un moment neperitor de însuflețire pentru noi.

În mijlocul acestei emoțiuni sfășietoare, președintele deschizînd ședința, dă cuvîntul domnului raportor I. Lupulescu, prea vrednicul și neobosital secretar general al Ligei.

Acest memorabil raport, expus în o rară frumșetă de limbă și cu multă claritate, arată întregă mișcarea Ligei dela congresul din anul trecut până astăzi.

Deși cu greu îți vine a lăsa ceva neamintit din acest prea interesant raport, totuși din considerație cătră spațiul «Tribunci», voiu extrage numai constatările mai remarcabile.

1. Activitatea Ligei în țeară.

Liga culturală, care până acum-i anul numără 24 secțiuni, acum numără aproape 50. pe lângă altele, care deși formate, nu și-au insinuat încă până acuma înființarea la comitetul central-executiv din București.

Aproape toate orașele din țeară, multe comune mari sunt acum reședințe de secțiuni, car' unele comune mai mici neputînd singure forma secțiune s'au aliat în grupuri cu alte comune dimprejur și astfel au ajuns fortărețe de propagandă nationalistă, care-ți impun respect și admirare.

Aceste secțiuni spre a-și înmulți fondurile bănești, pe lângă cotisațiile membrilor lor. au arangiat tot felul de

festivități și petreceri: reprezentații teatrale, baluri, concerte, conferințe, sărbători populare etc.; iar spre a' și manifesta iubirea și durerea pentru frații tiranizați și pentru a-i însufleți în luptă contra barbarismului au organizat meetinguri grandioase, au publicat proteste solemne, au ajutat pe toate căile, în toate modurile, cu cuvântul, cu fapta.

Accastă neobicinuită și spontană creștere a Ligei trebuie să întărească pe tot Românul în neînfrânta sa credință, că nu peste multă vreme o singură Ligă va fi întreg regatul României.

2. Activitatea Ligei La Româniii afară de regat.

Româniii transilvăneni au simțit ajutorul Ligei în zidire de școale, de biserici și alte multe instituțiuni nobile și întreprinderi salutari. Asemenea și Româniii bucovineni, macedoneni și în mare parte și Româniii basarabeni. Iar' pe dl T. T. Burada, acest legendar, apostol al românismului, l'a condus la Româniii Istrieni și Bithinieni pe lângă dorul și iubirea de frate și ajutorul Ligei, care i-a ușurat sarcina, i-a luminat cărările, când de frica vigilentei politenești a indigenilor Istrieni și Bithinieni se străcura când cu cerșitor doimind din cimpoi și cerând mila pe la porțile caselor — când cu Turcu cu fes pe cap, cu piștoale și iatagan la brâu.

Astfel vedem Liga sămănând și împrăștiind cu mână largă și îndurătoare ajutoare ajutor, binecuvântare, roade la toți frații apăsați, dovada cea mai puternică, că e a tuturor Românilor.

3. Propaganda Ligei în străinătate.

a) În presă. Aci e locul a arăta mulțimea ziarelor care au luat cauza română în apărare. Singur înșirarea acestor ziare ar face broșuri. Mă restrâng dar' a aminti numai pe cele de prima ordine ca: «Kreuzzeitung», «Kölnische Zeitung», «Münchener Allg. Zeitung», «Gegenwart», «L'Indépendance Belge», «La Reforme», «La République française», «Revue encyclo-

pédique», «Revue des Revues», «Kritische Revue», «La Siécle», «Figaro», «Le Parti National», «Le Mémorial Diplomatique», «Revue Bleue», «Journal des Débats», «Il Diritto», «Tribuna», «Il Foro Romagnolo», «Il Venetto», «Il Meridionale», «Roma», «Il Citadino», «Le Cadouécé», «La Sveglia», «Giornale di Udine», «L'Indépendente» etc. și nenumărate alte ziare cehe, serbe și slovace.

b) În broșuri. Propaganda în broșuri încă a contribuit nemăsurat la luminarea și cunoașterea, cestiunii române. Între mulțimea de broșuri și scrieri volante ce ni-au apărut cauza cu multă obiectivitate și simpatie sunt remarcabile: 1. broșura cunoscutului publicist italian Dialma di Valpetrose: «La questione de Oriente e la nationalità» și a dlui Léon Sentuperă, director general la ministerul de justiție din Paris, intitulată: «L'Europe politique en 1892—93», apoi «Testamento politico di Garibaldi», comentat de Enrico Croce și altele multe.

c) prin persoane marcante în viața europeană. Dosarele Ligei cuprind o mulțime de scrisori simpatice și însuflețitoare dela figuri mărețe ca Carnot, președintele republicii franceze; Gladstone, prim-ministru englez; Emil Hertzen, comisar general al alianței științifice din Paris; Passy, membru al Academiei de științe morale și politice din Paris; E. Lavoseur, profesor la «College de France»; Em. Ollivier, președintele academiilor franceze; Em. Boutoură și M. de Voglié, membri ai Academiei franceze; Girault, Lombard, Morand, profesori universitari din Paris; iar' renumitul Castellar din Spania zice: «Salut cu simpatie poporul român din Carpați și-i urez stăruință în luptă».

d) Nu numai ziare, broșuri și persoane ilustre au înferat barbaria și firea pădureață a Maghiarului, dar chiar și societăți întregi, ca alianța «Niederdeutsche», federațiunea cercurilor studentești belgiene, partidul antisemit din Germania ține 12 întruniri publice contra Ungurilor. Un ciclu de conferințe țin lojile masonice din Franca în favorul cestiunii române etc., iar' acum în această direc-

țiune Liga e pe cale de a ridica cestiunea română pe tribunele parlamentelor europene.

În Svedia ca și în Egipt, în Brasilă ca și în Ierusalim se agită cestiunea română cu aceeași bunăvoință, cu aceeași simpatie și în diferite alte colțuri de pământ, dela Răsărit până la Apus.

Apoi vină Kulturregylet-ul cu toate puterile infernului și măsura-și sfînțenia, puterile și succesele cu ale Ligei culturale! Sau doară elefanților și aurului lor nu vor ști răspunde nepoții lui Fabrițiu?

Nici că mă mai silese a arăta ovațiunile, aplausele și strigătele însuflețitoare ale imensei mulțimi care au împodobit sfîrșitul raportului și mă mărginesc a coastata numai, că închizîndu-se ședința fiecare s'a depărtat cu o credință mai firmă în succesul cauzei române, cu o voință mai hotărîtă de a jertfi și de a se jertfi pe altarul românismului.

În ziua a doua a congresului, Luni, 17 Maiu, se cetește raportul cassarilor și censorilor despre starea financiară a Ligei. Administrarea acestor fonduri face mândrie și laudă binemerităta cassarilor și censorilor, ear' mărimea acestor fonduri poate legitima și speranțele cele mai înalte.

S'a puresc apoi la constituirea noului comitet central-executiv alegîndu-se următoarele 9 persoane: V. A. Urechia, vicepreședintele Academiei-Române, senator și profesor universitar; N. Filipescu primarul capitalei și deputat; Ionel Grădișteanu, deputat; St. Pericteanu din Buzău, avocat; G. G. Bursan, avocat; I. Bianu, profesor și bibliotecarul Academiei Române; G. C. Cantacuzino, directorul politic al «Voinței Naționale»; De la Vrancea, prof. universitar și I. Lupulescu, profesor, restând a-și alege acest comitet din sinul seu un președinte, vicepreședinte, cassar și secretar, ear' ca censori s'au ales domnii: St. Sihleanu, prof. universitar; Nic. Cosăcescu, inginer, profesor și publicist și Dr. I. Nenițescu, inspector gen. de școale.

În seara acestei zile s'au arangiat mari sîrbări populare în splendida gră-

dină «Cismigiu» în onoarea delegaților de unde s'au mai vîrsat cîteva mișoare în fondurile Ligei.

În ziua a treia a congresului Marți, 18 Maiu, care era rezervată pentru propuneri, s'au adus mai multe hotăriri momentuoase din care comunic două.

1. Propunerea domnului Dr. I. C. Drăgescu de a face Liga și o propagandă prin imagini scoțînd din casele țeranilor icoanele pravoslavnicilor Țari și alte chipuri dușmănești și a le înlocui cu chipurile lui «Mihailu Bravul», care reprezintă cele mai înalte momente de mărire ale istoriei noastre, — cu ale lui Horia, Cloșca și Crișan, care

«S'au suit la munte 'n zori
Și-au prins fulgerul din nori,
Și de sus din înălțime
'L-au isbit în Ungurime»,

ca al lui Tudor Vladimirescu, Bălcescu, Brătianu, Rosetti, Cogălniceanu etc., deducînd entusiastul propunător că pe calea aceasta încă «se face adevărat patriotism și naționalism.»

2. S'e primește apoi cu mare însuflețire și propunerea domnului profesor Iovian de a s'e face și așeza bustul lui Grigorie T. Brătianu în localurile tuturor secțiunilor Ligei.

Cu acestea s'evirșind marile lucruri ale congresului, delegații înainte de despărțire s'e intrunesc seara la un banchet bogat în mîncări, strălucitor în splendoare, imens în participare, onorat cu mari figuri politice și științifice, neîntrecut în toasturi, și neajuns în valoarea lor, de invidiat și vitalitate, terminat în zorile zilei și în cîntecul lui

«Deșteaptă-te Române!»

Așa au lucrat și s'au despărțit delegații încântați de măreția operei s'evirșite la congres și cu un nou impuls de muncă și jertfire.

Măzêrel.

*

Oare care dintre aceste foi își împlinesc dătorința? Cumpărata

Tribună cu o slugărnicie ne mai pomenită trage cântând psalmi la carul împănat, însă gol, fără povară, al oamenilor orbiti de splendoarea gloriilor românești în lună esistență; de cultura, și de virtuțile grandioase, cari dacă într' adevăr ar fi ale noastre, apoi noi am fi

poporul cel mai ales de la zidirea lumii, și popoarele culte ale Apusului și-ar cunoaște de dătorință a se ascunde sub fundul pământului.

Fală goală straiță ușoară!

Dem. Marchiș.

AUTONOMIA ATACATĂ.

Archireii greco-orientali în frunte cu Miron Românul înarmați până la grumazi, săptămânile trecute, au plecat spre capitala Ungariei, acolo ca să apere autonomia bisericească atacată de guvern prin proiectul de lege pentru salarizarea învățătorilor.

Și în casa magnaților, unde archireii neamului românesc subjugat din Ungaria barbară, își au locul între magnații țării, Miron Românul, Popea și Metian au ținut vorbiri în contra proiectului de lege amintit. Archireii gr. orientali culegând frase din Tribuna, și din gazetele din colo de Carpați, au vorbit cu mare foc despre maghiarizarea cu forță, despre subjugare, despre atacarea autonomiei bisericești. Chiar ca microbii Tribunei. În vorbirile lor nimic n'a fost ceva mai adânc, mai cu preț și cu obiectivitate, mai cu dignitate; au vorbit ca sosind acasă, aceia cari fac politica măcuicei, să-i cuprindă cu dragoste, cu făclii aprinsă. Adevărul de archireii au fost retăcut.

Noi mult am studiat proiectul de lege despre salarizarea învăță-

torilor, ca să vedem acel proiect în ce lovește autonomia bisericească și n'am aflat nimic vătămător în densus. Din punctul de vedere al archireilor e vătămător proiectul amentit pentru că plata minimală a învățătorilor săteni e stabilită în 300 fl; archireii zic, că stabilirea plății învățătorii e un drept autonom bisericesc, statul n'are drept de a dicta sume de plăți învățătorilor greco-orientali.

Trebue să ne alipim de tot dreptul ce-l avem. Da, suntem dători a da piept cu cei ce ne atacă în drepturile noastre. Lupta noastră însă trebue să fiă serioasă, și drepturile folosite spre binele și progresarea poporului român. Nu e er-tat nici a abusa de drepturi, nici a le pune în cui să se ruginească; în cazul dintăiu acele drepturi ne fac sricăciuni, în al doilea ne dându-ne folos sunt superflue. Drepturile unui popor, unei biserici sunt de a se folosi spre binele acelora.

Cum stăm noi cu autonomia greco-orientală bisericească?

Dacă avem un picur de simț de dreptate vom recunoaște că au-

tonomia bisericii gr. orientală de unguri a fost donată românilor prin articolul de lege XX. din 1848. Ungurii o-au eliberat biserica din robia sârbilor și prin art. de lege IX. din 1868 au creat o biserică independentă, plină de libertăți, cu o autonomie estinsă. Dacă ungarilor nu li-ar fi fost la inimă prosperarea gr. orientalilor apoi atunci nu le-ar fi fost dat autonomia bisericească, nici nu le-ar da astăzi din vistieria statului 100.000 fl. ajutor anual.

Cum s'au folosit greco-orientalii de aceste beneficii de stat? Sub Andreiu Șaguna autonomia bisericească a devenit oligarhia, sub Miron Românul anarhia.

Marele Șaguna pre lângă autonomie porunca, dicta pe nedrepte; lui Miron Românul îi poruncesc. În mâna lui Șaguna autonomia bisericească era o cârpă aruncată de o parte, sub Miron Românul e o fleandură în mâna clerului folosită în tot felul, numai spre binele comun nu.

Sub Șaguna nivelul cultural al preoției și al învățătorimei în nimic nu s'a rădăcat. Să făceau popiceii ce abia știau scrie și ceti; era plină țara de așa numiții «moraliști» — sfințiți pentru bani; dascalii de multe ori erau tot-odată și bivolari. Ajutorul de stat se pierdea prin mâinile sibienilor; preoții seraci în loc de bani căpătau niște maculaturi, precum era Telegraful Român; apoi pipă și duhan. Nimerii nu-i plesne pre minte: «Nu-i bine, ca copii preoților și ai învățătorilor neamului românesc să umble desculți, să flămânzească! Nu-i bine

că ficioii și fetele preoților «cu crucea 'n frunte», să umble în opinci, să-se facă porcari sau slugi, precum s'au făcut.» Pre marele Șaguna nu-l interesa miseria ce domnea în biserică; el era ocupat cu politica și cu adunarea banilor. Fiă-i spre laudă, a și îngrămădit o sumă de la preoții calici și a făcut fundații ca să se glorifice numele lui din veci în veci.

Și ce-i astăzi autonomia bisericească în mâna lui Miron Românul?

1) tufa anarhiștilor din România. și din patriă, cu acărei putere să terorizează toată ființa în favoarea unei politici nepatriotice, și să prigonește tot sufletul care are putere a rezista acestei politici.

2) matca neînțelegerilor și a discordii în care oamenii competenți se scarmână, de pâr se hățesc, nu din motive evlavioase bisericești, ci din motive național politice.

Apoi în asta biserică nime n'are autoritate; Român Mironul, mitropolitul, în primul grad lipsit de toată cinstea. Popa cel bun, temător de Dumnezeu, milostiv, și viețuitor după pravilele bisericești, e hoț, e dușman, e neom dacă cunva își are păreriile sale în treburile politico-naționale, și nu-i robul, sluga celor ce-și rod unghiile în redacția Tribunei. Autonomia greco-orientală astăzi depinde de la Tribuna, altarul bisericii s'a strămutat în redacția Tribunei, durere, că nu vorbim nici glumă, nici șagă! Nu acela e preot bun care îi laudat de autoritățile bisericești și a trăit bisericii, ci acela care e laudat de Tribuna și a trăit după poruncile

tribuniștilor și ale legiștilor. Seracă nație!

Intr'aceste împrejurări cui să-i plesnească prin minte a rădica nivelul cultural al preoțimii, și al învățătorimii?

Avem de a constata cumcă progresul cu școlile s'a ajuns cu puterea statului iar nu cu ajutorul autonomiei. Din sila unghurească s'au rădicat dela 1867 preste o miă de școli românești pre lângă cele esistente. Inșpectorii regești de școli pre basa articolului de lege XXXVIII din 1868, când cu sila când cu frumosul, ne au îndemnat și ne îndeamnă astăzi, să rădicăm școli și să creăm dascali cualificați. Autonomia bisericească nu ne îndemna la nimică. Din temere de lege ne-am făcut școli, din iubire de autonomieă nu ne-am făcut nimic. S'au rădicat o mulțime de școli și s'au cualificat o grămadă de învățatori prin forța legii, însă din mila autonomiei bisericești lefile învățătorilor au rămas precum au fost. Un dascal românesc din mila autonomiei bisericești se află cu plată anuală de 10 fl. 30 fl—60 fl; care are 100 fl, e domn mare, care are 300 fl. e magnat, apoi mai sus nimic. Cea mai mare parte a dascalilor gr. orientali trăesc din o leafă anuală până la 100 fl, cea mai mică dela 100—200 fl, și o părțică neînsămnată de la 200—300 fl. Față cu aceste plăți create de autonomia bisericească pentru oameni cualificați, plata ciurdarilor de pē Cămpia (firește fără nici o cualificație) e mai grasă. Nu voim est cas a face amintiri despre geșetu-

rile preoților și ale protopopilor în treaba lefile învățătoresți. Posturile învățătoresți se dau multecori prin licitațiune celora, cari se deobligă a slugi mai ieftin. Nici nu amintim că dascalul românesc e iobagiul preotului, și autonomia bisericească a creat în asta privință o iobagič; dascalul românesc e aruncat din postul seu dacă nu-și face robotul regulat preotului, nu-i slugă umilit, autonomia bisericească neștiind a-l susținea în post fără voia preotului.

Oare ce s'ar alege din vėduvile și orfanii învățătorilor gr. orientali, dacă statul nu s'ar fi îngrijit de fondul de pensiune (7 milioane fl.)? Vėduvile și orfanii învățătorilor subjugati (?!) din mila «barbarilor» (!) primesc mai mare ajutor anual, decât câtă plată a avut sermanul învățator din voia autonomiei. Sunt vėduve care primesc un ajutor anual preste 200 fl, până când plata bărbatului a fost 20—40—50 fl. și o grămadă de nēcaz și suferință din partea autonomiei.

Intr'aceste împrejurări deplorable a venit guvernul unghuresc cu proiectul seu de lege și a zis: « Nu suferesc și mai departe ca învățatorul confessiunilor să fiă sclav, flamând; voesc că acela în acărui mână e așezată cultura, lumina poporului, să aibă o plată omenească. S'a fixat plata învățatorului în suma minimală de 300 fl. pē an. Inșă ce ferbere! ce agitațiune!

Vin episcopii greco-orientali și zic că guvernul prin această lege lovește în autonomia bisericească. Episcopii cari din bunăvoirea auto-

nomiei bisericești trăese cu carne și cu vin, strângându-și o grămadă de rude pre lângă sine le îngrășă, sau servesc altor pasiuni, voesc, ca învățătorul poporului pentru voia autonomiei să trăiască din vînt. Cei din tufa Tribunei, care cu osul plin de măduvă al Ligei în gură, așa lesne se agită și naționalismul le aduce în buzdunar sume enorme, voesc ca învățătorul poporului să se îndoape, să se îndestulească cu naționalismul gol, și frazele verzi-uscate cioplite de cei cu pântecul umflat. Episcopii greco-orientali au vorbit despre subjugare, vătămarea autonomiei, maghiarisare, terorism, adică au vorbit precum vorbesc microbii plătiți de Ligă din jurul Tribunei, iar n'au vorbit precum le cade a vorbi aceora, cari sunt interesați de nevoile poporului. Acestor bărbați li-ar fi fost dătorii a zice: «Guverne! Poporul român în biserica greco-orientală, e sărac; comunele bisericești fără avere, preoții fără nici o plată fixă. Astăzi încă nu suntem pregătiți ca învățătorului 300 fl. să-i dăm, când preotul nu capătă nici 30 fl. Dascalul ar deveni mai mare autoritate în sat decât preotul. Ajută-ne tu, sau așteaptă până când cu ajutorul autonomiei ni le vom întogmi stările, căci noi recunoaștem că starea învățătorului e legată de mult necaz material.»

In loc de a vorbi așa, episcopii îngrădindu-se cu autonomia bisericească care e bună pentru dînșii, dar e nefolositoare pentru învățător, în gură cu frazele ligiștilor, au vorbit proștii îndatinate, ca ligiștii

să-i laude, să le zică: Iată archirei nostri ne au apărat autonomia (ne atăcată), și naționalismul (pentru flămădul dascal nefolositor)!

Archirei bisericeii gr. orientale ar trebui să știe că nivelul cultural al preoției și al învățătorimii să poate rădica mai ales prin ameliorarea stărei materiale. Avînd bani, lesne se poate omul cultiva. Făcuta ceva Miron Românul cu autonomia sa în asta privință? Nimic. Dacă noi am șede în scaunul mitropolese, ne am fi făcut un plan și prin ajutorul autonomiei l'am fi fost realizat.

Banul țeranului român e mai scump decât banul altor țereni, îl câștigă mai cu multă sudoare. Noi mult l'am fi prețuit banul românului. In loc de îngrășerea procatorilor, de cumpărarea chipurilor lui Lucaciu, de peregrinarea spre Viena, de adunarea de bani pentru «casele derimate» (!!) alui Raț, am fi strâns bani ca în tot anul să se asigureze starea materială a câtorva preoți și dascali români. Intr'un an asigurându-se prin dări bisericești comune starea câtorva preoți și dascali, cu rînd, preste 50 de ani, am fi organizați cu totul; dascalul și preotul român n'ar fi calic, flămând. Dacă noi jur împrejur ne îngrădim cu autonomia bisericească și nu dăm nici o influință statului asupra noastră, atunci pe terenul îngrădit trebuie să lucrăm din resputeri, nu cumva buruienile și omidele să se sporească pre teritoriul nostru. Nu fiă acel gard pentru ca să nu ni să vadă sărăcia, prostia, trândavia; ci să fiă pază, nu cumva pe locul nostru bine lucrat să

vină și să ne facă pagubă alte popoare.

Miron Românul nu ne va organiza. Omul cu două guri, cu două păreri, cu două fețe, cu două alta-

re, în două luntre, pe două scaune șezător n'are putere. Arătându-și o față într'o parte îl lovește unul, cea o lovește altul.

A. Mureșan.

DIN DACIA GĂLĂȚANA.

* *Solomen ungiuresc.* Dacia gălățană ne a promis că ne va răspunde la cele zise de noi. Dacia însă până astăzi nu ne a putut da nici un răspuns. Noi multă onoare îi facem ocupându-ne cu dânsa. Fuga e rușinoasă dar e sănătoasă, după părerea poporului, noi însă nu ne folosim de ea. Nr. 69 ne roagă:

«Redacțiunea ziarului «Dacia» roagă pe d. Grigoriu Moldovan, profesor la Universitatea din Cluj și director al ziarului «Ungaria», să bine voiască:

1) A reproduce în «Ungaria» frumoasa anecdotă populară, ce publicăm mai la vale, ca să o poată citi și Românii de peste Carpați. Ca bun român — cum se zice, nu ca renegat — sperăm, că nu ne va refusa cererea.

2) Fiind-că cunoaște de-aproape toate virtuțile maghiarilor, ca amic intim al lor, nu ca renegat, să bine-voiască a ne lămuri, dacă ungurul din anecdota a dat o sentință dreaptă, Solomoniană?!?

SOLOMON UNGURESC

(de T. Speranță).

Ai ce dracu asta este:
Când eu tare supărat,
Hop, eu simt amu pe mine
După cap la gât mușcat!
Hai de 'necet să punem mâna,
Nu să prinde el de veste:
Vedem cine este oare:
Gândac este, căne este!

Ho! găsit! Ai prins la deget,
Nu, dar tare mititel.
Și când mic așa cum poate
Așa tare mușcat el?
Hai să pus la mână 'n palmă
Uite alb, dar tot grasuță:
Par'că făcut de slănină;
Este cap, avut lăbuță!...

Nu, dar încă simt acolo
După cap la gât mușcat.

Vedem, punem încă mâna:
Asta lucru minunat!
Încă găsit, prins la deget
Asta încă mititel:
Poate frate fost la el?
Nu, dar asta iute tare:

Smucit, mișcat dat din spate
Par'că vrut cu mine bate,
Nu, dar nu scăpat de mine.
Intre deget strins cu bine!
Hai să uitat cum el este.
Asta încă tot grasuță,
Este cap, avut lăbuță,
Numai asta, vezi, negruță.

Una albă, alta negru
Și la mine tot mușcat!
Dar, când doi găsit, atunce
Care este vinovat?
Nu, eu pus la mână 'n palmă
Dumnevoastră amindoi
Și uitat se vede care
Vinovat găsit din voi.

Hai și tu la mână 'n palmă,
Eu uitat și judecat.
Ho! Dar uite negru, dracul,
Când eu pus, el, hop, sburăt.
Nu! Vezi! Negru este hoțul,
Dumnealui mușcat la mine;
Și fugit acum, rușine!
Alba, vezi, el fost cinstit:

Când cinstit tu alba este
Nu fac eu la voi nimică.
Hai napoi la gât acolo;
Șede, culcat, na-i fost frică.»

Iată i-am împlinit cererea Daciei. Avem însă de a observa că dl T. Speranța mult mințește în numele poporului. Anecdotele sale sunt minciuni. Însă bine sunt făcute și toți accia, precum

sunt și cei de la Dacia, care cred, că cu bajocură și ocară se vor învinge ungurii, mult se vor bucura etind abortările poeziei lui Speranța. Dacă ungurii cultural-minte s'ar clasifica după părerea lui Speranța, apoi ei ar sta după negrii lui Levingstone din fundul Africei. Numai cât părerea lui Speranța e nulă și cultura ungurilor milenară nu se va nimici prin poezia lui.

Banului de lemn și jucăriilor se bucură numai nebunii și pruncii. Acei de la Dacia de bună samă sunt puși sub paza unui comitet pentrucă sau sunt prunci încă, sau sunt nebuni, bucurându-se poeziei lui Speranța.

* *Dl. Alesandru Rad.* Nu se teamă lumea că pacea publică nu va fi conturbată. România nu voește a cuceri Transilvania, despre aceasta ne asigură dl. A. Rad în Dacia (nr 70) și noi ne șimțim de totul măngeioți. Iată câte-va puncte din acel articol:

«Cu un adinc regret mă ved nevoit a interveni într'o cestiune națională de o gravitate foarte mare.

«Lupta», anul trecut prin condeiu autorizat al unui bărbat de valoare, ca d. G. Panu, acum în urmă prin condeiu, mai puțin autorizat al unui d. T, alt-fel un bun ziarist și excelent român, judecând după scriere, sau pronunțat categoric pentru unirea tuturor Românilor într'uu singur stat național, accentuând, «ca de ce am voi a încorpora la România numai provinciile române de peste Carpați, iar nu și Basarabia ??!» «Să nu ne ascundem după deget» — esclamă entusiasmata autorul articolului! Cei, ce aruncă în public asemenea esplosiuni de sentimente, ca cele din «Lupta» nu știu, și nu-și pot da seamă de colosalul reu, ce fac cauzei Românismului. Să le punem în vedere numai una din nenorocirile, ce asemenea scrieri aduc intereselor române în genere și Românilor subjugăți în particular. Ungurii au câștigat pe imperatul Austriei pentru cauza lor, acuzând pe Români și Slavii că gravitează, cei dităi spre România cei din urmă spre Rusia. Imperatul Franz Iosef I., protector al Românilor și Slavilor altă dată, a dat pe aceștia în prada Ungurilor! Românii și Slavii protestează la Viena, arătând, că ei nu vor desrembrarea lor de Austria, ci autonomia lor națională sub coroana de Habsburg. Dar la Slavii, ca și la Români, se găsesc oameni cari, tineri seau bătrini, încă nu știu, că respectul ce și-l datoresc lor înșine și lumii culte, îi oprește de a vorbi de lucruri, pe cari nu le știu mai ales în cestiuni, cari privesc interesele mari naționale.

Țin să știe dar pentru viitor, ca articuli de

soiul celor publicați în Lupta sub titlul «unitatea națională», su t adunați și presentați împăratului Franz Iosef I., ca probe negru pe alb, pentru a-i dovedi, că în adevăr ei au avut dreptate, susținând, că Românii și Slavii gravitează în afară și dreptate a avut și împăratul, când i-a dat în prada Ungurilor. Iată serviciile reale, ce aduc asemenea articuli cauzei române. Ar fi de dorit, că toți Români cu suflet și inimă să ajute pe Românii din Ungaria în luptele drepte și legitime; dar să nu-i compromită!»

Așadară putem dormi liniștiți, Al. Rad nu o va ocupa Transilvania, o va lăsa ungurilor. Numai că dl Rad n'are nici număr nici preț, după el nici Dacia nu pornește. Nr 71 zice:

«Ce face însă guvernul, ce Regele român? Până acum nimic.

România dispune de o armată de 200,000 combatenți cu 500 tunuri; o făcut din sine prin fortificările costisitoare o cetate formidabilă. Ea are așa dar un cuvânt hotărât în viitorul rebel; sabia ei cântărește mult!

Poporul românesc se așteaptă, negreșit nu de la guvernul conservator, care n'are nici sentimente românești nici ideal național, ci de la înțeleptul seu Rege, ca să profite de relațiunile sale personale, ce are cu casa imperială din Berlin, să profite de propriile forțe ale țării sale și: Să ceară imperios garantarea existenței naționale a Românilor din Austro-Ungaria și înfrânarea ungurilor!

Dacă Majestatea Sa Regele va rămânea indiferent în fața atrocităților de peste Carpați, poporul român va fi nevoit a-și lua în mâna însuși apărarea soartei sale și il va ocupa Ardealul.»

Unde e dreptatea? Cei de la Dacia sunt sau copii, sau nebuni.

Acuma nu știm: fii-va Ardealul de Dacia gălățană ocupat, sau ba? Dacă cu treaba ast' importantă nu suntem în curat, aceia e vedit, că cei de la Dacia sunt sau copii, sau nebuni?

* *Pantalonii umpluți.* Cetim în Dacia (nr 71):

«Ziarele din București ne aduc știrea că guvernul unguresc ar fi intervenit la guvernul nostru, ca acesta să icie măsuri contra agitațiunilor ligei culturale.

Nostimi sunt hunii moderni, numiți unguri: Ei aruncă în închisori ordinare pe fruntașii națiunei române și-i lasă să peară de foame și miserie;

Iar pe de altă parte au obrăsnicia să ne operească și pe noi — de a da pe față bărbăriele și murdăriile, comise de ei, cari lovesc în demnitatea Europei și-a moralității publice.

Fie liniștiți, că nu se va găsi în România nici un Minister românesc, care să pacteze cu asasinii neamului românesc!

Pe de altă parte le dorim să continue opera; căci bubă trebuie provocată să se spargă.

Dar să nu uite pe olahii (românii) de la 1773-4, și de la 1848, să nu uite nici pe muscalii, cari i-au făcut să imple păpușoi și — pantalonii! . . .

Neadeveruri! De unguri poate Liga lucra după plac, iar rumânașii cu condeie la urechi de la Dacia, pot seric ori-ce, nu mult îi interesează pe unguri. Atunci când va fi de lipsă, statul ungurese în 24 de oare își va deslega treaba cu legiștii Rumâniei. Apoi vitejia ungurească e recunoscută de toată lumea. Față cu armata muscălească, austriacă, față cu rumânii, sârbii, sașii, croații etc. seduși în 1848 s'au luptat ca lei. C. A. Rosetti, Boliac și alții o-au admirat vitejia ungurească. O mână de oameni în contra sutelor de mii de vrăjmași! 200.000 de mus-

cali au intrat în Ungaria contra ungurilor, s'au întors dintre ei 80.000. Așa-darî pantalonii umpluți se află la cei de sub tutela comitetului Daciei, (organ național-liberal!), iar' nu la unguri cari de o miie de ani au susținut cu tărie și cu virtute un stat și azi înfloritor. Dacă vitejia oamenilor ar sta din gură, din frase și minciuni, de bună samă, cei mai viteji bărbați s'ar afla în sinul Ligei, și în sinul Daciei, cari până azi cu gura mult au luerat spor însă nicăiri.

Ne supărăm vezënd atâtea ticăloșii. Oamenilor! destul cu ocara, bajocura, frasele și gura! Proverbul românesc: «tace și face» astăzi e aplicat de unguri, rumânașii Daciei fac sgomot, toiu, nu fac însă nici o ispravă.

Ioan Barb.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

COMEDIĂ CU TEMNIȚA LUI LUCACIU.

Motto: Mare ciorobor
Pentru un topor.

Proverb popular.

Foile românești fac o mare treabă din întemnițarea lui Lucaciu. Vorbesc despre torturi medievale. Să agitează lumea românească înzădar. Comedianții naționali fac un martir adevărat din omul păcătos, care și-a rupt jurământul preoțesc lovind în episcopul său, a geșeftălit cu banii de intențiuni și făcând alte blăstămății. Foile scornesc o multime de minciuni ca Lucaciu să poată deveni martir. Cetim între altele:

«Dr. Lucaciu e închis într'o celulă cu un criminal condamnat la 30 de ani închisoare ordinară pentru că a bătut de moarte pe un cumnat al său. De trei zile Lucaciu n'a mâncat nimic, căci mâncarea ce i-să dă în fie-care 24 de oare constă numai din fasole fiartă în apă și stropită cu nițică untură de pore rânco-

zită, ast-fel că-i vine greață când i-să aduce această mâncare. Să hrănește numai cu pâne și cu apă.»

Notabene, codicele penal unguresc nu cunoaște pedeapsă de 30 de ani. Apoi pentru o bătaie cauzënd barēm o moarte, după §§ penali nu poate omul nici 10 ani pedeapsă căpăta. Totuși Lucaciu e închis «cu un criminal condamnat la 30 de ani închisoare!» În toată lumea: viața în temniță e regulată pentru toți pedepsiții într'o formă Less eps, francesul, cu câtva mai mare și mai einstit om decât Lucaciul tribunistilor, pedepsindu-so cu soții la temniță ordinară, trebuia să trăiască după regulile comune. Apoi Lucaciu e vinovat. Ce vreau legiștii? Din ce constă pedeapsa temniței? Ar voi doară: ungurii să facă pen-

tru Lucaciu o palută cu lues mobilizată? Să-i dea statul sugare de Havanna, vin de Champagne? Să aibă la el intrare artistele Orfeelor? Apoi fii ar el atunci pedepsit? Temnița atunci ar deveni casă de desfătare și din tot calicul ar face câte un apostol.

În România cum stăm cu temnițele, sunt acele case de desfătare? Dl. Maican cu soții provezuți au fost doară cu lucruri luesuriosă? România meargă înainte în asta privință și când Liga ne va arăta că statul e dator a-i desfăta pre cei ce se află în temniță, apoi atunci și un-gurii îl vor desfăta pe dl Lucaciu.

Negreșit în treaba asta dl Coroian

apărătorul, a făcut o mare greșală. Dl Coroian sau Lucaciu a avut drept după pertractarea finală a să pronunța că ali-mentarea pedepsitului se va face pre spe-țele sale. Coroian însă a tăcut. Pentru aceea capătă Lucaciu mâncare ordinară. D'apoi pentru ce-i el martir? Suferească în ceva, că de păcătos e păcătos.

Iară comedia jurnalelor cu intemni-țarea martirului e ridiculă și nu ne va convinge nime că pedepsitul în temniță are drept a pretinde mâncările după cartă de bucată franceasă.

Ant. Bucur.

URZICI.

BCU Cluj / Centre (Flori culturale.) City Library Cluj

Din mila lui Dumnezeu și voia vo-tizanților dl. V. A. Urechea se află în fruntea Ligei culturale române. Ale-gere mai corespunzătoare nu să poate nici pomeni. Dl. Urechea ca politic e naiv, ca limbist fraseolog, ca poet guriș, ca istoric fabulist; cu un cuvânt dl. Ure-chea e demn de locul la care l'au ales.

Ce are acum Liga de făcut? Cu gura a învins. Chipurile lui Lucaciu și Raț le au preumblat pre strade, memo-rande a scris, bani a cheltuit. Toată lu-mea e plină de atrocitățile ungușilor și cauza română e pertractată și între ne-grii Africeii. Nu se sferme mai mult, nu-și mănecă mâinile și picioarele, nu-și bată gura mai mult. Ungușii sunt o mână, românii o mulțime; ungușii sunt sla-bi, necurătoși, timizi, fără cultură, rema-și; românii sunt tari, culți, bravi etc. Vorba multă sărăcia capului: să vină acum Liga, cu brațe, cu țăriță; dea piept cu ungușii, lovească-să cu ei și ne măn-tuiască de atrocitățile lor. Cu gura des-tul au făcut, — se-i vedem cu armă în

mâna. Cu gura mai mult nu să facă de ris.

*

Dl. Lupulescu e dat afară din pos-tul de secretar. In fine burduhanul de minciuni și a căpătat plata cuvenită.

*

Revista noastră deschide concurs:

1) acela care ne va arăta vr'o școa-lă rădicată de Liga culturală între «sub-jugații» din Ungaria, să va premia de noi cu un amnar de oțel.

2) acela care ne va arăta vr'o carte făcută de Liga spre progresul cultural al românilor, — va fi premiat cu o pipă de spumă.

3) acela care ne va arăta vr'un das-cal plătit de Liga culturală, va fi pre-miat cu o păpușă de duhan.

4) acela care ne va arăta că din fondurile Ligei un crucer barēm s'a chel-tuit spre scopul cultural al românilor va primi de la noi toate memorandele și replicile Ligei.

5) Iar' pre acela care despre una dintre atrocitățile ale ungarilor predicate de Liga va dovedi că are cevași fundament, îl vom adora ca pre un Zeu.

*

Sunt domni de compătimire cei dincolo de Carpați. Să sfarmă înzădar. Nici unul dintre ei n'a văzut un picior de român chinuit de unguri — totuși să sfarmă de mână. Bine.

Să-l punem pre țeranul României lângă țeranul nostru. Al nostru e mai frumos, mai gras, mai avut, mai cult, mai cult, mai liber. Liga totuși face ca medicul Basileo din Barbicurul de Sevilla, îl culcă pre cel sănătos, îi vorbește la urechi că el e morbos de moarte.

*

Totuși ne mândrim cu purtarea Ligii culturale. Portretele țarilor le aruncă afară din casele țărenilor din România. Noi nu știm ce au putut căuta acele portrete în casa rumânului, având el rege, doară dl Urechea va știe. Acele vor fi înlocuite cu chipurile lui Mihai, Hora și Cloșca. Noi suntem siguri că lui Mihai nu îi va plăcea societatea acestora; se va ruga țeranului să-l lese afară, de nu-l va lăsa, se va ascunde. La noi Hora și Cloșca între rumâni, nu-s recunoscuți de bărbați aleși. Dacă Rumânia are lipsă de sfinți făcuți din lut, apoi ducă-i dintre noi, și închine-se lor. Atâta știm: rumânul n'are lipsă de sfinți, ca să-l mânânce până va ajunge la Dumnezeu; are el destui sfinți. Țeranul ar avea lipsă de carne, de pâne și de vin; un picur de vin mai mult folos ar avea pentru el, decât chipul lui Cloșca.

N'am auzit cineva cu chipuri să se fi îngărășat. Liga va proba și acest metod.

*

Instituțiunile și bărbații de stat ai României sunt iuviolabili. Despre aceste lucruri nime nu poate vorbi în străinătate. Lor li ertat a le umple gura suplicanților cu nășip. Dl. V. A. Ureche în senatul rumân afirmă:

«Din nou Evreii au apucat calca calomniilor (?) ce o credeam închisă prin

faptul, că chestiunea israelită e regulată (?) prin Constituțiune, prin faptul, că noi am împământenit «pe toți» cei străini cari meritau, fără deosebire de cult, prin faptul, că am dovedit (!!!) că, dacă refuzam a împământenii pe cei cari nu merită, nu făceam (!!!) aceasta din punctul de vedere al religiei.»

Risum teneatis... Și dl. Dobrescu zice:

«nu este permis cuiva a tubura liniștea amestecându-se în afacerile întorioare ale unei țări în care nu are cuvânt ca cetățean (Aplause).

Mai departe:

«nu ți este permis... să te amesteci în trebile politice ale altei țări.

«Luptele politice în țara aceasta nu sunt permise decât noue Românilor, căci noi suntem rezpunzători.»

După părerea dlui Urechea *toți streinii* sunt împământenii (afară de 500,000 jidovi), iar jidovilor după părerea dlui Dobrescu nu li ertat a se amesteca în treburile României.

Apoi Liga ce face dle Dobrescu? Dl. Urechea n'are drept cetățenesc la noi și totuși se amestecă și vrea a ne tulbura țara, a ni o aprinde de la un colț la altul.

*

Suntem rumâni, doară n'ar trebui noi să înproscăm în oamenii nostri. Ce să facem? Vezând atâta inconsecuență nu ne putem modera.

*

Când am fi oare noi bărbați corecți?

Noi cei ce lovim în cei din străinătate ne împlinim sfânta datorință patriotică. Ne apărăm țara și instituțiunile ei. Ne folosim de un drept sfânt. Suntem în drept, iar' cei ce se amestecă în treburile noastre interne abuzează de legile internationale.

Oare jidovul din România apărându-și țara în contra atacurilor venite din partea jidovilor din străinătate fi ar el renegat, trădător?

Din punctul de vedere al nostru el ar fi patriot. Noi poate că suntem rei rumâni, însă suntem buni patrioți.

Trăim într'o țară în care românii n'au fost nici odată națiune de sine stătătoare. Trebuie să ne alipim de instituțiile acelei țări. Atunci când noi am lucra pentru regatul românesc, neglijându-ne dătorințele noastre față de a noastră țară, am fi reii patrioți.

Nu putem șede în două luntre. Chiar pentru acea bine ar face coii dincolo de

Carpați dacă pace ne ar da, ea să ne isprăvim noi treburile cu ungurii.

Dacă România se amestecă în treburile noastre, Ungaria cu același drept se poate amesteca în treburile României.

Acest lucru simplu poate fi priceput de tot omul.

Crix-Crix.

POSTA REDACȚIUNEI.

Fl. B. Caransebeș. Pê rând toate se vor publica. Salutare!

P. P. Târgu-Jiu (România). Răspuns v'am trimis cu cartă postală.

D. Budapesta. Nimic n'am primit. După ce lișiții au gătat cu frasele dejositoare pentru unguri, suntem informați, Liga va deschide concurs, iată pentru-ce :

1) Să cer frase, epitete dejositoare încă nefolosite spre înegrirea ungarilor. Toată fraza se va premia cu 100 de lei din fondurile Ligei.

2) Să cer scornituri, calumnii și minciuni spre ocărîrea neamului unguresc. Toată minciuna se va premia de secția mincișilor cu 100 de lei din fondurile Ligei.

3) Să cër români ciunțiți spre a documenta Europei atrocitățile ungurești. Tot bolnavul se plătește cu 200 lei din fondurile Ligei.

4) După-ce marea parte a lișiților este răgușită, să cër bărbați cu gături sănătoase, mai ales tenoriști și basiști buni spre-a colinda prin Europa. Un colindător se va honora cu 1000 lei pè an.

Apoi cultura românilor se o lăsăm dracului.

? *Sătmar.* Vi se va espeda regulat.

Anton. București. Dacă ni se vor trimite banii.

D. G. Arad. Vê mulțămim.

— *Gherla.* Despre cele trimise în numărul viitor. Bune ni se par.

C. Gr. Deva. Nu ne interesează. De aceste nu ne vatămă.

II. Brașov. Răspunsul în scris.

O. Sibiu. În numărul viitor.

D. Budapesta. Vom fi cu așteptare.

INSTIINȚARE.

Toți acei stimați domni cari sunt în reștanță cu prețul de abonare, sunt rugați a-l trimite restul prin mandat postal administrațiunei.

Preoților și învățătorilor săraci
Ungaria se va trimite pè an
pentru 3 fl.

Administrațiunea.

Ungaria pè an 6 florini
Pè jumătate de an 3 florini.

Pentru România și străinătate :

Pe an 14 franci.

Pe ½ an 6 franci.

Administrațiunea.

NUMÉRUL VIITOR VA APĂRE ÎN SEPTEMBRIE.

Cuprinsul: Kultüregyletül și Liga culturală. Elemente ungurești în limba română. (Dr. George Alexi.) (Urmare.) Széchenyi și poesia maghiară. (Urmare.) Începutul evului mediu în «Ungaria». Disertațiunea I. Cel din urmă stăpân al unei curți veche. (Capăt.) Cuvintele române împrumutate de limba maghiară. (De Iosiv Szinyei.) (Urmare.) Vatra poporului. Observări asupra ținutei noastre Autonomia atacată. Din Dacia gâlățană. Comediă cu temnița lui Lucaciu. Urzici. (Flori culturale.) Posta redacțiunei. Instiințare.